

**T.C.
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

HOYBUN CEMİYETİ VE TÜRKİYE'YE KARŞI FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Mustafa TARIM**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU**

Hatay-2011

ONAY

MUSTAFA TARIM tarafından hazırlanan “*HOYBUN CEMİYETİ VE TÜRKİYE’YE KARŞI FAALİYETLERİ*” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile *TARİH ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ* olarak kabul edilmiştir.

...../...../2011

Jüri Üyeleri	İmza
Doç. Dr. Mustafa ÇOLAK (Başkan)	
Yrd. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU (Tez Danışmanı-Üye)	
Yrd. Doç. Dr. Bülent ARI (Üye)	

Mustafa Tarım Tarafından Hazırlanan “*Hoybun Cemiyeti ve Türkiye’ye Karşı Faaliyetleri*” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunana jüri üyelerince kabul edildiğini **onaylarım.**

Doç.Dr.Yakup BULUT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması; İtilaf Devletleri'yle yaptığı Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması'yla topraklarının bölünmesinin gündeme gelmesi, Kürtleri ve Ermenileri harekete geçirmişti. Özellikle İngiliz entrikalarıyla kışkırtılan Kürtler, Mütareke'nin yarattığı elverişli koşullardan yararlanarak Kürdistan devleti hayalini gerçekleştirmeye çalıştılar.

Cumhuriyetin ilanını izleyen yıllarda Şeyh Sait Ayaklanmasının bastırılmasına ve Musul Sorunu'nun çözümlenmesine rağmen asayiş tam anlamıyla sağlanabilmiş değildi. Muhalif eylemlerin İstiklâl Mahkemeleri dolayısıyla gittikçe azalmasına karşın derin bir muhalefetin içten içe sürdüğü anlaşılıyordu. Şeyh Sait Ayaklanması'nı izleyen yıllarda küçük çapta da olsa başka yerel ayaklanmalar çıkmıştı.

Türkiye'nin maruz kaldığı bu Kürt-ayrılıkçı terör hareketleri tarihi bir süreç içinde ortaya çıkmıştır. Bu çalışmamızda bu tarihi süreç içinde Türkiye'de siyasi Kürtçülük hareketlerinin gelişmesi kısaca değerlendirilerek, bu çerçevede İngiliz ve Fransızların desteğiyle 1927 yılında kurulan ve Kürt-Ermeni işbirliğine dayanan Hoybun Cemiyeti'nin kuruluşu, dış güçlerle ilişkisi, faaliyetleri, Ağrı ve Dersim isyanlarındaki rolü ve dağılışı üzerinde durulacaktır.

Konu hakkında daha geniş bir araştırma yapmak, arşiv belgelerinden daha fazla faydalanma, döneme ait hatıraların değerlendirilmesi her zaman mümkündür. Bu çalışmamızda varsa eksikliğimizin hoş karşılanacağını ümit ediyor ve bu araştırmamda bana yol gösteren, kütüphanesini bana açan, daima destek ve teşviklerini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU'na, ayrıca arşiv belgelerinin çevirisinde yardımlarını esirgemeyen hocam Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ'e ve tecrübelerinden yararlandığım hocalarım Doç. Dr. Mustafa ÇOLAK'a, Yrd. Doç. Dr. Songül ÇOLAK'a, Yrd. Doç. Dr. Selim KAYA'ya, Yrd. Doç. Dr. Gürhan BAHADIR'a, Yrd. Doç. Dr. Haydar ÇORUH'a ayrıca desteğini esirgemeyen arkadaşım Mikail KOLUTEK'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

HOYBUN CEMİYETİ VE TÜRKİYE'YE KARŞI FAALİYETLERİ

Mustafa TARIM

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi 2011

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU

ÖZET

1925'te, Şeyh Sait ayaklanmasının bastırılmasından sonra isyana katılan bazı Kürt ileri gelenleri Irak, İran ve Suriye'ye firar etmişlerdir. Bu ayrılıkçı Kürtler; Şeyh Sait ayaklanmasının bastırılmasından iki yıl sonra bölgede mandater devlet olarak bulunan İngiltere ve Fransa'nın yardımlarıyla yeniden teşkilatlanma faaliyetlerine başlamışlardır. Fakat bunlar bağımsızlık için çabalayan bir örgüt kurmaktan uzaktılar zaten aralarında bu yönde bir birlik de söz konusu değildi. Bunların Türkiye karşıtı faaliyetleri, bölgede mandater devlet olarak bulunan İngiltere ve Fransa tarafından, çıkarlarına hizmet ettiği için desteklenmiştir. İngiltere, Kürtlerin tek başlarına bir iş göremeyeceğini anlayınca, bu ayrılıkçı Kürtlerin Ermeni Taşnak Örgütü ile işbirliği yapmalarına zemin hazırlamışlardır.

İngilizlerin Ermeni - Kürt işbirliğini başlatmış olmasına rağmen bir süre sonra bu işbirliğinde Fransızlar etkili olmaya başlamıştır. Nitekim Hoybun Cemiyeti 5 Ekim 1927 tarihinde Fransa'nın mandaterliği altında bulunan Lübnan'ın Bihamdun kasabasında geniş çaplı bir kongre yaparak kurulmuştur.

Çalışmamızın birinci bölümü, çalışmanın konusu, önemi, amacı ve yönteminden oluşmaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, dönemin siyasi olayları ele alınarak, cemiyetin kurulma aşaması değerlendirilmiş, daha sonra cemiyetin kuruluşu ve amacı, Taşnak ile Hoybun arasında imzalanan antlaşma metni ve cemiyetin teşkilat yapısı geniş bir şekilde ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, Hoybun Cemiyeti'nin emperyalist güçlerle ilişkisi ve işbirliği açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda bu güçlerin Türkiye üzerindeki emelleri ve bu emelleri doğrultusunda Hoybun Cemiyetini nasıl kullandıkları konusu ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde ise; Hoybun Cemiyeti'nin faaliyetleri başlığı altında, yaptığı kongreler, Ağrı ve Dersim isyanlarındaki rolü ele alınmış, bu isyanlar hakkında yabancı basında çıkan haberler değerlendirilmiştir.

Beşinci bölümde, önceki bölümlerde yapılan açıklamalara, ekler kısmındaki belgelere dayanarak genel bir tespitle, günümüz olaylarına açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Hoybun Cemiyeti, Kürt, Ermeni, İsyan

HOYBUN COMMUNITY & ITS DISRUPTIVE ACTIVITIES AGAINST TURKEY

Master's Thesis, Mustafa Tarım

The Science Branch of History Postgraduate Thesis 2011

Supervisor: Assistant Professor Süleyman Hatipoğlu

ABSTRACT

In 1925, after the revolt of Sheikh Sait was suppressed, some leaders of Kurds taking part in the rebellion escaped to Iraq, Iran and Syria. These separatist Kurds restarted reorganization activities with the help of England and France which had mandatory power over the region. However, these people were far from the idea of establishing an organization struggling for independency. Let alone there was no consensus about this idea among them. Their disruptive activities across Turkey were supported by England and France for the sake of their benefit. When the English government conceived that the Kurds were not successful when they were alone, they laid the groundwork for the collaboration of Kurds with Armenian Tasnak Organization.

Although England started the collaboration of Kurds-Armenians, after a while France took control of these groups. In fact, in 5 October 1927, Hoybun association was founded following a large-scale congress held in Bihamdun a town in Lebanon which was a mandated territory of France.

The first chapter of this study is comprised of the subject, importance, the aim and the method of this study.

The second chapter, taking the political events of the period in hand, evaluates the foundation stage of the community, the foundation of association and the aims of it. The text of agreement signed between Tasnak- Hoybun and the structure of organization are described in detail.

In the third section, the relation and the cooperation of Hoybun Community with imperialistic forces are explained. In this context, the aims of these forces upon Turkey and how they founded Hoybun Community for his purpose are emphasized.

In the fourth section, under the title of Hoybun Community activities, the congress which was organized by them, their roles in Agri and Dersim rebellions are exemplified in addition to the news which was published in foreign press.

In the fifth section, overall evaluation is made based on the explanations in former sections and documents in the appendix and the events in the present day are explained.

KEY WORDS

Hoybun Community, Kurd, Armenian, Rebellion

İÇİNDEKİLER

Önsöz	i
Özet ve Anahtar Sözcükler	ii
Abstract and Key Words	iv
İçindekiler	vi
Kısaltmalar	x

GİRİŞ	1
--------------------	----------

BİRİNCİ BÖLÜM

HOYBUN CEMİYETİ'NİN KURULMASI

1. Hoybun Cemiyetinin Kurulması	5
1.1. Dönemin Siyasi Olayları	5
1.2. Hoybun Cemiyetinin Kuruluş Aşaması	9
1.3. Hoybun Cemiyetinin Kuruluşu	15
1.4. Hoybun Cemiyetinin Teşkilat Yapısı	19
1.4.1. Merkez Komite	19
1.4.2. Bölge, Şube ve Temsilcilikler	22
1.4.3. Askeri Teşkilat ve Çeteler	23
1.4.4. Hoybun Cemiyetinin Amacı	24
1.4.5. Hoybun Cemiyetine Katılım Şartları	25
1.4.6. Hoybun Cemiyeti ve Propaganda	26
1.4.6. Hoybun Cemiyetine Karşı Ortaya Çıkan Muhalefet	30

İKİNCİ BÖLÜM

HOYBUN CEMİYETİ VE DIŞ GÜÇLER

2. Hoybun Cemiyeti'nin Dış Güçlerle Bağlantısı	31
2.1. Hoybun Cemiyeti-Ermeni İlişkisi	31
2.2. Hoybun Cemiyeti-İngiltere İlişkisi	36
2.3. Hoybun Cemiyeti-Fransa İlişkisi	42
2.4. Hoybun Cemiyeti-İran İlişkisi	45
2.5. Hoybun Cemiyeti-Sovyet Rusya İlişkisi	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HOYBUN CEMİYETİ'NİN FAALİYETLERİ, AĞRI VE DERSİM İSYANLARI

3. KONGRELER	49
3.1. Birinci Kürt Kongresi ve Alınan Kararlar	49
3.2. Bağdat Kongresi	50
3.3. Paris Kongresi	50
3.4. Beyrut Kongresi	51
3.1. İSYANLAR	53
3.1.1. Ağrı İsyanlarında Hoybun Cemiyeti'nin Rolü	53
3.1.2. Yabancı Basında Ağrı İsyanları	62
3.1.3. Dersim İsyanlarında Hoybun Cemiyeti'nin Rolü	64
3.1.4. Yabancı Basında Dersim İsyanları	68
3.2. Hoybun Cemiyetinin Dağılışı	71
3.3. Hoybun Cemiyetin'den PKK'ya	73
3.4. Biyografiler	76
SONUÇ	81
KAYNAKÇA	83
EKLER (Belgeler-Resimler)	89
A. Belgeler	90
Belge 1- Vahan Papazyan'ın Beyrut-Suriye-Irak ve İrandaki Kürt Faaliyetleri ile İlgilidir.....	90
Belge 2- Irak'taki Kürt Devrim Komitesi,Kerküklü Ali İlmi'ye bir talimat göndererek, W. Papazian ile görüşmesi ile ilgilidir	93
Belge 3- Hoybun Cemiyeti'nin nizamnamesini içeren "Mahram ve Hizmete Mahsustur" notu bulunan broşürün kapağı.....	95
Belge 4- Hoybun Cemiyetinin kuruluşu ve faaliyetleri ile ilgilidir	102
Belge 5- Celadet Ali Bedirhan'ın Hoybun Cemiyeti adına İran'da çeteler teşkil etme faaliyetleri ile ilgilidir	112
Belge 6- Hoybun'a yardım toplayan Kürt Fukara Perver Cemiyeti ile ilgilidir ..	114
Belge 7- Süreyya Bedirhan'ın Amerika'daki yaptığı konuşmanın metni ile ilgilidir	120

Belge 8- Hoybun cemiyetinin çıkarmış olduğu “Hawar” dergisinin yurda sokulmamasına dair Bakanlar Kurulu Kararnamesi.....	124
Belge 9- Türkiye aleyhine yazılmış ve yazılacak olan tüm yayınların yurda sokulmamasına dair Bakanlar Kurulu Kararnamesi.....	125
Belge 10- Hoybun lideri Celadet Ali Bedirhan Kuzey Irak'taki faaliyetleri ile ilgilidir.....	126
Belge 11- Fransızların silah ve cephane alınması için Vahan Papazyan'a verdiği 10 milyon Frank ile ilgilidir	128
Belge 12- Fransa'nın Suriye'nin kuzeyindeki faaliyetleri ile ilgilidir	130
Belge 13- Hoybun Cemiyetinin amblemi ile ilgilidir	133
Belge 14- Fransızların yaptığı çalışmaların amacı ile ilgilidir.....	135
Belge 15- Ermeni Taşnak Komitesi'nin Paris'te yaptığı 2. Kongre kararları ile ilgilidir.....	136
Belge 16- Mardin Valiliğinin Başvekâlete gönderdiği rapor ile ilgilidir.....	143
Belge 17- Fransızların güney sınırlarımızdaki faaliyetleri ile ilgilidir.....	144
Belge 18- Hoybun Cemiyetinin Halep'teki faaliyetleri ile ilgilidir	148
Belge 19- Cemilpaşazade ailesi Anadolu'da faaliyetleri ile ilgilidir	149
Belge 20- Cemilpaşazade ailesinin Halep'e firarları ile ilgilidir	150
Belge 21- Cemilpaşazade ailesinin Halep'te Hoybun Cemiyeti üyeleriyle görüşme ve toplantıları ile ilgilidir.....	151
Belge 22- Halep Konsolosluğunun Hariciye Vekâletine sunduğu Halep'teki Kürt faaliyetleri ile ilgili rapor	152
Belge 23- 2510 sayılı Mecburi İskân Kanunu kapsamında alınmış Bakanlar Kurulu kararı ile ilgilidir	153
Belge 24- Hoybun Cemiyeti'nin mührünü taşıyan iki beyannamenin içeriği ile ilgilidir.....	154
Belge 25- Dersim İsyanı öncesinde bölgede çıkan olaylar ile ilgilidir	155
Belge 26- Ermeni Taşnak Cemiyeti tarafından Irak'tan Türkiye'ye sokulan silah ve cephane ile ilgilidir	161
B. Resimler	162
Resim 1- Hoybun'un çıkarmış olduğu Kürt Sorunu adlı kitabın kapağı	162
Resim 2- Hoybun'un ilk başkanı Celadet Bedirhan.....	163
Resim 3- Hoybun'un kurucularından Memduh Selim ve Celadet Bedirhan	164

Resim 4- Hoybun'un öncü kadrolarından Kadri Cemil Paşa.....	165
Resim 5- Hoybun'un Fransa'daki temsilcisi Süreyya Bedirhan	166
Resim 6- Kamuran Bedirhan.....	167
Resim 7- Hoybun'un kurucularından Celadet Ali Bedirhan Cemilpaşazadelerden Ekrem, Muhammet ve Kadri	168
Resim 8- 1925'te İstanbul gazetelerinde yayımlanan bir fotoğraf	169
Resim 9- Haco Ağa (oturan), Ekrem, Hamza ve Kadri	170
Resim 10- İran'da 1946'da, Mehabat Kürt Cumhuriyetinin kuruluşu sırasında çekilmiş bir fotoğraf	171

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Bsk.	: Baskı
Bkz.	: Bakınız
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Çev.	: Çeviren
DAMTAG	: Doğu Araştırma Merkezi Tehdit Araştırma Gurubu
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
No	: Numara
s.	: Sayfa

GİRİŞ

ÇALIŞMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI VE YÖNTEMİ

Çalışmanın Konusu ve Önemi

Sanayi inkılâbı sonrasında Batılı devletlerin yoğun olarak ilgi duyduğu bir alan olan Ortadoğu da Emperyalist politika takip eden Batılı büyük devletler, asırlardan beri Ortadoğu da hâkimiyet kurmuş olan Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak üzere harekete geçmişlerdir. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, bütün büyük devletler bölgeye yönelik amaçlarına ulaşmak için her türlü gizli ve açık yöntemleri kullanmaya başlamışlardır. Bu maksatla İngiltere ve Fransa, Ortadoğu da ve Doğu Anadolu bölgesinde Süryanilik, Nasturilik, Yahudilik, Ermenilik ve Kürtçülük gibi iddialarla bir takım ayrılıkçı gurupların harekete geçmesini sağlamışlardır. İngiltere ve Fransa, Anadolu coğrafyası üzerinde yaşayan Ermeniler üzerinde çeşitli oyunlar oynamışlardır fakat Ermeni nüfusunun az ve dağınık olması nedeniyle oynadıkları oyunlarda başarıyı elde edememişlerdir. Bu yüzden istismara en müsait unsur olarak gördükleri Kürtlere yönelmişlerdir (Kalafat, 1992:141). Emperyalist devletler Doğu Anadolu'daki bu genel politika çerçevesinde bir yandan Ermeni davasına destek vermeye, diğer yandan siyasi Kürtçülüğü canlandırıp kullanma hesapları yapmaya başlamışlardır.

Bilindiği gibi Türkiye'de siyasi Kürtçülük; 19. Yüzyıldan itibaren emperyalist Avrupa devletlerinin "Şark meselesi" çerçevesinde Osmanlı Devletini parçalayarak bölgeye hakim olmak amacıyla uyguladıkları genel politikanın sonucu olarak doğmaya başlamıştır (Sarıay, 1998:1). Bu politikalar doğrultusunda desteklenen Kürt Örgütlenmeleri 1908'den itibaren oluşmaya başlamıştır (Bedirxan, 1997:18). Oluşan bu örgütler, Kürdistan dedikleri Doğu Anadolu'da bir devlet yaratabilmek için çalışmaya başlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarının elden çıkmasına ve petrolün bulunmasına paralel olarak Avrupa devletlerinin ilgisi Anadolu ve Ortadoğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Avrupa'nın Ortadoğu politikasının şekillenmesinde başrolü İngiltere oynamıştır. 19. Yüzyılın sonuna kadar Rusya ve Fransa'ya karşı, sömürge yollarının güvenliği ve iktisadi çıkarları için Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası izleyen İngiltere, Berlin Antlaşması'ndan sonra bu politikasını terk etmiştir. Özellikle 1900'lerin başından itibaren İngiltere'nin Osmanlı toprakları üzerindeki politikasının temel taşı artık sadece geleneksel Boğazlar meselesinden

ziyade, Ortadoğu bölgesi üzerinde yoğunlaşmıştır. İngiltere'nin politika değişikliğini bir yandan Almanya'nın bölgeye girme ve sömürgeleştirme girişimleri, diğer yandan da bölgeye özgü bir unsur olan petrolün ön plana çıkması ile izah etmek mümkündür (Sarımay, 1998:1).

İngiltere, Hindistan ve bütün Güneydoğu Asya'daki çıkarlarını korumak amacıyla Osmanlı hâkimiyetindeki Mısır'ı ve Süveyş Kanalı'nı kontrol altına almak ve hatta ele geçirmek istiyordu. Bundan başka, Hint Okyanusundaki İngiliz menfaatlerinin korunması için Basra Körfezine ve bugünkü Irak'a egemen olması gerekiyordu. Kredi politikasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nu etkileyen Fransa, Ortaasya yollarını kontrol ettiği için Mezopotamya'ya inmek, ayrıca Mezopotamya ve Akdeniz ticaretini de Lübnan ve Suriye'ye yerleşerek korumak istiyordu (Hatipoğlu, 2001:2).

I. Dünya Savaşı ile birlikte İngiltere'nin petrol politikası diğer, ekonomik, stratejik ve siyasi hedefleri de kapsayacak şekilde oluşturulmaya başlanmış, Ortadoğu'daki petrol de dâhil olmak üzere bütün ekonomik imtiyazlara sahip çıkılmasının devletin vazgeçilmez hedefi olduğu ortaya konulmuştur. Bu hedefine Müttefikleri ile koordine ederek ulaşmak isteyen İngiltere, Rusya'nın savaş sonrası Boğazlar üzerindeki isteklerine göz yumarken, 16 Nisan 1916 tarihinde kesinleşen gizli Syks-Picot Antlaşması ile Mezopotamya'yı alırken, Musul'u Fransa'ya bırakıyordu. Ancak, İngiltere savaş sonunda Fransa'ya petrol hissesi vererek kendisi açısından son derece önemli gördüğü Musul'u da denetimi altına alacaktı (Sarımay, 1998:2).

Diğer taraftan, içinde Kürdistan Teali Cemiyeti'nin* de yer aldığı ayrılıkçı Kürt cemiyetleri Paris Barış Konferansı'nda Ermeni guruplarıyla birlikte hareket etmişlerdir. Nitekim 20 Aralık 1919'da barış konferansına, ortak bir önerge ile taleplerini bildirmişlerdir. Paris Barış Konferansı'ndan sonra İtilaf Devletleri, Ermeni ve Kürt taleplerini dikkate alarak Osmanlı Devleti ile 10 Ağustos 1920'de imzaladıkları Sevr Antlaşması'nın maddeleri arasına Anadolu'nun doğu, kuzeydoğu ve güneydoğusunu kapsayan bir alanda Ermeni ve Kürt devletlerinin kurulmasını da eklemişlerdir (Çakmak, 2008:28;Bois, 2004:104).

* Kürdistan Teali Cemiyeti'nin kuruluşu 17 aralık 1918'dir. Türkiye'nin doğusundaki illerde şubeler açarak bağımsız bir kürt devleti kurmak amacıyla kurulmuştur. Kurucuları Seyyit Abdulkadir Efendi, Hüseyin Şükrü Bey (Baban), Dr. Mehmet Şükrü Bey (Sekban), Muhittin Nami, Babanzade Hikmet Bey, Aziz Bey'dir. Geniş bilgi için bkz. Göldaş, İsmail (1991), *Kürdistan Teali Cemiyeti*, İstanbul:Doz Yayınları; Zelyut, Rıza (2010), *Dersim İsyenları ve Seyit Rıza Geçeği*, Ankara: Kripto Basımevi s. 132.

26 Nisan 1920'de San Remo'da Fransa ile manda yönetimleri konusunda anlaşan İngiltere, Musul'u denetimi altına almış, böylece petrol bölgelerine yerleşen İngiltere, aynı zamanda ABD'yi Ermenistan mandaterliğine angaje etmiştir. Bu gelişmelerden sonra Türkiye'yi parçalama esasına dayanan ve 62,63 ve 64. Maddeleri ile özerk bir Kürdistan kurulması tasarlanan Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920'de imzalanmıştır. Ancak Sevr projesi ile "Şark Meselesi"nin içlerinde çözümlendiğini sanan büyük güçlerin karşısına Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Milli Mücadele hareketi çıkmıştır. Bu defa özellikle İngilizler Anadolu hareketini daha ana karnında boğmaya çalışmışlardır. İngiliz emperyalizmi bu amaçla Türkiye'yi Doğuda Ermeni ve kendileri ile işbirliği yapan Kürt aşiretleri ile Batıda ise Yunanlılar ile kısıpaca almıştır. Fakat İngiltere'nin beklemediği bir şekilde Türkiye'nin bu mücadeleden başarıyla çıkarak Lozan Barış Antlaşması ile bağımsızlığını kazanması İngiltere'yi yeni bir takım tedbirler almaya yönetmiştir. Bu sebeple Lozan'dan sonra İngiltere bazı Kürt aşiretleri üzerinde kurduğu nüfuzunu petrol ve Musul meselesinde; Fransa da Hatay Meselesi'nde bir yatırım ve manipölasyon aracı olarak kullanma yoluna gideceklerdir. Böylece temelinde Musul-Kürdistan ve petrol gibi meselelerin yer aldığı siyasi Kürtçülük, Ortadoğu'ya yerleşen Batılı güçlerin özellikle de İngiltere'nin tahrikleri ile giderek ortak bilinç yönünde ivme kazanmış, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk hükümetlerini ciddi olarak uğraştıran iç isyanlara yol açmıştır (Sarıay, 1998:2).

Çalışmanın Amacı

Batı dünyası, son yüzyıllarda Doğunun zengin kaynaklarından ve insani unsurlardan faydalanarak doğuyu sömürge alanı haline getirmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarının elden çıkmasına ve bölgede petrolün bulunmasına paralel olarak Avrupa devletlerinin ilgisi Anadolu ve Ortadoğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Çeşitli din ve ırklardan meydana gelen Anadolu'yu bölmek, halkı birbirine düşman etmek sömürgeci zihniyetin temel politikasıydı. Bu politika sonucu ortaya çıkan Kürtçülük ideolojisi Batılı devletlerin desteğiyle güçlenip örgütlü bir hale gelmiştir.

Bu bağlamda İngiltere ve Fransa'nın desteği ile Ermeni - Kürt işbirliğine dayanan Hoybun Cemiyeti kurulmuştur. Biz bu araştırmamızda Hoybun Cemiyeti'nin kuruluş amacını, bu amaç doğrultusunda yaptıkları faaliyetleri, aldıkları dış destekleri gözler önüne sermeye çalıştık. Aynı zamanda Hoybun

Cemiyeti'ne destek veren ülkelerin perde arkasındaki gizli amaçlarını da açıklamaya çalıştık.

Ayrıca bölgede çıkan isyan hareketlerinde Hoybun Cemiyetinin rolü üstünde durarak Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşadığı isyan hareketlerinin sebeplerini inceleyerek, bugün de devam eden isyan hareketlerinin kaynaklarını, bunlar için tedbir ve uygulanacak politikalara, bu çalışma ile katkı sağlamak istemekteyiz

Çalışmanın Yöntemi

Tarih, geçmiş olayların tarihçinin benimsediği bir nesnellik, ilke ve ölçüsüne göre seçilip düzenlenmesini gerektirir; gerçek bilgiye ulaşmak kadar, ulaşılan bilginin sağlıklı yorumlanması ve bilginin derinliklerinde veya perde arkasında ihtiva ettiği düşüncenin çıkarılması da oldukça önemlidir, bu yapılmadığı takdirde, insanlar bilgi kirlenmesine maruz kalacak, üretilen ve toplanan bilgiler manasız bilgi yığınlarına dönüşmüş olacaktır. Bu iş zorunlu olarak yorum öğelerini de içerir. Bu olmazsa geçmiş, önemsiz ve birbirinden kopuk sayısız ayrıntılara dönüşür.

Araştırmayı yaparken izlediğimiz yol tarafsız bir şekilde, belge ve kanıtlara dayanarak gerçeği bulmaktır. Biz de bu çerçevede ilk olarak konuya ilişkin devlet arşivlerinde ki kaynakları taradık. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulduğumuz belgeler üzerinde yoğunlaşp bunların değerlendirmesini yaptık. Daha sonra o dönemde yazılmış kitap, hatıra, makale, dergi, gazete, broşürlerden faydalanıp, ikinci el kaynaklara da yer vererek bir bütün oluşturmaya çalıştık.

İzlemiş olduğumuz bu yol neticesinde elde edilen bulgu ve belgeler değerlendirilerek yazım aşamasına geçilmiş ve konu kronolojik ve objektif olarak işlenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HOYBUN CEMİYETİ'NİN KURULMASI

1.Hoybun Cemiyeti'nin Kurulması

1.1.Dönemin Siyasi Olayları

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin komşuları Fransa İngiltere ve İtalya'dır. Fransa Suriye'de, İngiltere Irak'ta, İtalya Oniki Ada'da idi. Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri Fransa, İngiltere ve İtalya, Türkiye'yi sömürgeleştirmeyi ve parçalamayı amaçlayan Sevr Antlaşmasını İstanbul hükümetine imzalatmışlardı. Fakat, karşılarına Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Milli Mücadele hareketi çıkmıştır. Fransa İngiltere ve İtalya Milli Mücadele sayesinde Anadolu topraklarından dışarı atılmış ve Sevr Antlaşması'ndan vazgeçip Lozan Barış Antlaşması'na razı olmak durumunda kalmışlardı. Bu aşamaları Atatürk Nutuk'ta geniş bir şekilde şöyle ifade etmiştir;

“Efendiler, Mondros Mütarekesi'nden sonra Türkiye'ye düşman devletler tarafından dört defa barış teklif edilmiştir. Bunların birincisi, Sevres (Sevr) tasarısıdır. Bu tasarı, hiç bir görüşmenin ürünü olmayıp, İtilâf Devletleri tarafından Yunan Başbakanı Mösyö Venizelos'un da katılımıyla düzenlenmiş ve Vahdeddin'in hükümeti tarafından, 10 Ağustos 1920'de imza edilmiştir.

Bu tasarı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce görüşülmeye değer bile görülmemiştir.

İkinci barış teklifi, Birinci İnönü Savaşı'ndan sonra toplanan Londra Konferansının sonunda, 12 Mart 1921 tarihinde yapılmıştır. Bu teklif, Sevr Antlaşması'nda bazı değişiklikler içeriyorsa da, söz konusu edilmeyen sorunlarda, Sevr tasarısındaki maddelerin olduğu gibi geçerli olduğunu kabul etmek gerekir.

Bu teklif, bizce tartışılmadan, İkinci İnönü Savaşı'nın başlamasıyla, sonuçsuz kalmıştır.

Üçüncü barış teklifi, 22 Mart 1922'de, yâni Sakarya zaferinden ve Fransızlarla imzalanan Ankara Anlaşması'ndan sonra ve yakın bir saldırımızın beklendiği sıralarda, Paris'te toplanan İtilâf Devletleri dışişleri bakanları tarafından yapılmıştır. Bu teklifte, işe Sevr tasarısını temel olarak alma görüşü bırakılmışsa da, ana çizgileri bakımından milli amaçlarımızı gerçekleştirmekten uzaktı.

Dördüncü teklif, Lozan Antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanan görüşmelerdir” (Nutuk, 2005:677-678).

Nutuk'ta üzerinde durulan konulardan biri olan Kürdistan konusunda, İtilaf Devletleri'nce Türkiye'ye kabul ettirilmesi düşünülen esaslarla, milli hareket sayesinde ulaşılan sonuç karşılaştırılmıştır.

“Kürdistan

Sevr'de: *Fırat'ın doğusunda ve Ermenistan, Irak ve Suriye arasında kalan bölge için, İtilâf Devletleri delegelerinden kurulacak bir kurul, yerel özerk yönetim koşullarını hazırlayacaktır.*

Antlaşmanın imzalanmasından bir yıl sonra, bu yörenin Kürt halkı. Cemiyet-i Akvam Meclisi'ne başvurup. Kürtlerin çoğunluğunun Türkiye'den bağımsız olmak istediğini kanıtarsa ve meclis bunu kabul ederse, Türkiye bu yöredeki her türlü hakkından vazgeçecektir.

Mart 1921 teklifinde: *İtilâf Devletleri, bu günkü durumu göz önüne alarak ve bu konuda Sevr tasarısında değişiklik yapılması konusunu gündeme almaya*

eğilimliydi. Şu şartla ki, özerk yerel yönetimler ve Kürt ve Âsuri-Geldâni çıkarlarının yeterince korunması için tarafımızdan kolaylık gösterilsin.

Mart 1922 teklifinde: Söz konusu edilmemiştir.

Lozan'da: Elbet de söz konusu ettirilmemiştir” (Nutuk, 2005:681).

Böylece Milli Mücadele'den sonra imzalanan Lozan Barış Antlaşması, Sevr Antlaşması'nda yer alan Anadolu coğrafyasında bir Ermeni ve Kürt devletinin kurulmasını öngören hükümleri geçersiz hale getirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı'nı başarıyla tamamladığında, Koçkiri ayaklanmasını görmüş olmakla birlikte; Kürt gerçeğini kabul eden bir çizgideydi. Kürt nüfusun ağırlıkta olduğu illerde, özerk birimler oluşturulabileceğini bile düşünüyordu. Elbette ki millî birlik fikri ve tek sınır içerisinde... Onun 15 Ocak 1923'te Eskişehir'de gazetecilere yaptığı açıklamada söylediği şu sözler aydınlatıcıdır:

"Ahmet Emin Bey- Kürt sorununa temas buyurmuşunuz, Kürtlük sorunu nedir? Bir iç sorun olarak temas buyurursanız çok iyi olur.

Gazi Mustafa Kemal Paşa- Kürt sorunu; bizim yani Türklerin çıkarına olarak da kesinlikle söz konusu olamaz. Çünkü bildiğiniz gibi bizim millî sınırimız içinde var olan Kürt unsurlar o şekilde yerleşmişlerdir ki, pek az yerlerde yoğunudur. Fakat yoğunluklarını kaybede kaybede ve Türk unsurunun içine gire gire öyle bir sınır doğmuştur ki, Kürtlük adına bir sınır çizmek istersek Türklüğü ve Türkiye'yi mahvetmek gerekir. Sözgelimi, Erzurum'a kadar giden, Erzincan'a, Sivas'a kadar giden, Harput'a kadar giden bir sınır aramak gerekir. Ve hatta, Konya çöllerindeki Kürt aşiretlerini de gözden uzak tutmamak gerekir. Dolayısıyla başlı başına bir Kürtlük düşünmektense, bizim Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereğince zaten bir tür yerel özerklikler oluşacaktır. O halde hangi livanın halkı Kürt ise, onlar kendi kendilerini özerk olarak idare edeceklerdir. Bundan başka Türkiye'nin halkı söz konusu olurken onları da beraber ifade etmek gerekir. İfade olunmadıkları zaman bundan kendilerine ait sorun yaratmalarını daima mümkündür. Şimdi Türkiye Büyük Millet Meclisi, hem Kürtlerin ve hem de Türklerin yetki sahibi vekillerinden oluşmuştur ve bu iki unsur bütün çıkarlarını ve kaderlerini birleştirmiştir. Yani onlar bilirler ki, bu ortak bir şeydir. Ayrı bir sınır çizmeye kalkışmak doğru olamaz.” (Zelyut, 2010:154; Türkali, 2005:30).

Mustafa Kemal Paşa, Musul Sorunu ile ilgili olarak görüşünü açıklarken; Türkiye içindeki Kürtlerin ayrı bir devlet oluşturmasına izin verilmeyeceğini de açıkça vurgulamıştır

"Gazi Mustafa Kemal Paşa- (...) Musul'a gelelim; Musul ili millî sınırimız içindedir. Bu millî sınır ifadesini ben bulmuştum. Ateşkese esas olacak herhalde bir sınırimız olması gerekir. Bu sınır ne olabilirdi? Bu konuda süngülerimizin bulunduğu yeri sınır yapmak hatırıma geldi. Wilson prensiplerinden de esinlenerek İskenderun'dan başlayan ve Musul'u da kendi arazimiz içinde bırakan sınıra millî sınır dedim. Gerçekten o zamanlar Musul'un güneyinde bir ordumuz vardı. Fakat biraz sonra bir İngiliz kumandanı gelmiş ve İhsan Paşa'yı aldatarak orada oturmuş. Musul bizim için çok değerlidir; birincisi çevresinde sonsuz zenginlik oluşturan petrol kaynakları vardır. İkincisi bunun kadar önemli olan Kürtlük sorunudur. İngilizler orada bir Kürt hükümeti oluşturmak istiyorlar. Bunu yaptıkları takdirde bu fikir bizim sınırlarımız içinde Kürtlere de sirayet edebilir. Bu fikre engel olmak üzere sınırı güneyden geçirmek gerekmektedir.” (Zelyut, 2010:155).

Lakin; genç cumhuriyeti yönetenlerin bu çabaları yeterli etki yaratamamış, sık sık etnik ve dinci niteliğin iç içe geçtiği ayaklanmalar ortaya çıkmış, devletin yaşamı tehlikeye düşmüştür. Böylece, Kürtçülüğün cumhuriyet için büyük tehlike yarattığını anlayan Mustafa Kemal Paşa, tek millet yaratma fikrini kuvvetle hayata geçirecek açılıma ve devrimlere başlamıştır.

Bu yüzden de Kürt nüfusun bulunduğu bölgelerin, bir an önce Türkiye'nin diğer bölgeleri ile aynı seviyeye getirilmesi isteniyordu. Oldukça geri kalmış olan bu bölgeleri kalkındırmak Mustafa Kemal'in temel amaçlarından birisiydi (Zelyut, 2010:155).

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Türkiye, çağdaşlaşmak amacıyla bir taraftan radikal inkılâplarla yapısal değişikliklere giderken, diğer taraftan Lozan'da kesin çözüme kavuşturulamayan problemlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Özellikle Lozan'da çözülemeyen Musul Meselesi, Türkiye ile İngiltere, arasında gerginliğe sebep olmuş, bölgeyi terk etmemek için direnen İngiltere, Türkiye'nin iç istikrarını bozmaya ve Musul konusundaki iddialarından vazgeçirmeye yönelik faaliyetlerini artırmıştır.

Bu çerçevede Musul Meselesi'nin görüşüldüğü Haliç Konferansı'nda uzlaşmaz bir tavır takınan İngiltere, Lozan'a dayanarak amaçlarına ulaşmak için konuyu 6 Ağustos 1924 tarihinde Milletler Cemiyetine götürmüştür. Sorunun Milletler Cemiyeti'nde bulunduğu ve yöreye bir komisyon yollandığı ve Türk İngiliz ilişkilerinin bu olay dolayısıyla savaş boyutlarına ulaştığı bir sırada, Türkiye'ye karşı çıkarılacak bir Kürt ayaklanması ile Türkiye'nin bu yöreyi yönetemeyeceği gösterilecek ve zengin petrol bölgeleri İngilizlere kalacaktı (Aybars, 1982:82). İngiltere, 7 Ağustos'ta Hakkari bölgesinde "küçük müttefik" olarak nitelediği Nasturileri ayaklandırmıştır. Diğer taraftan 1923 yılında kurulan ve Kürt meselesini Milletler Cemiyeti'ne götürmek amacıyla faaliyette bulunan gizli bir cemiyet olan Azadi* mensupları da aynı dönemde harekete geçmişlerdir. Azadi Cemiyeti'nin lider kadrosu Cibranlı Albay Halit Bey, Yüzbaşı İhsan Nuri, Bitlis eski milletvekili Yusuf Ziya, Kürdistan Teali Cemiyeti başkanı Seyit Abdülkadir, Diyarbakırlı

* Örgütün tam olarak adı "Cevata Azadiye Kurd" (Kürt Özgürlük Topluluğu) olup kısaca "Azadi" adıyla bilinmektedir. Azadi, gizli kurulmuş bir örgüt olduğu için kuruluş tarihi tam olarak belli değildir. Azadi'nin kuruluşu 1923'te Erzurum merkezli gösterilmektedir. Bağımsız bir Kürt devleti kurmak amacıyla kurulmuştur. Azadi adını taşıyan bu cemiyetin çekirdeğini eski Hamidiye Alayları subayları ile Türk ordusunda görevli bazı doğulu subaylar oluşturmaktaydı. Azadi'nin liderleri Cibran aşireti ağalarından Halit Bey'le Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey'di. Cibranlı Halit Bey, Kürdistan Teali Cemiyeti başkanı Seyit Abdülkadir ve Bitlis milletvekili olarak TBMM'nde bulunan Yusuf Ziya Bey, kürt meselesini Milletler Cemiyeti'ne götürmek istiyordu. Geniş bilgi için bkz. ZELYUT, Rıza (2010), *Dersim İsyanları ve Seyit Rıza Geçeği*, Ankara: Kripto Basımevi s. 163; Yaşar KALAFAT, (1992), *Şark Meselesi Işığında Şeyh Said Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar*, Ankara: Boğaziçi Yayınları, s.128.

Cemilpaşazade Ekrem Bey ve K r Hüseyin Paşa gibi kişiler halk üzerinde etkili olup bir isyan hareketini baŐlatamayacakları kanaatiyle, Halifeliliğin kaldırılmasının da yarattığı tepkilerden istifade ederek Şeyh Sait'i Cemiyete kazandırmıŐlardır (Sarınay,1998:3; Kalafat 1992:128). Daha sonra Doğu Anadolu'daki nüfuzlu ŐahıŐlar kazanılmaya çalıŐıldı. O sırada 1923 Meclisi için seçimler olduğundan Yusuf Ziya Bey, seçim kampanyası görüntüsü altında bu işi kolayca yapabiliyordu. Azad  Cemiyeti 1924 yılında ilk kongresini yaptı. Katılanlar arasında, Halit Bey'in akrabası olan ve Diyarbakır'ın doğusunda yaşayan Zazalar arasında büyük nüfuz sahibi olduğu için davet edilen Şeyh Sait de vardı. Şeyh, ekingen olanları Ankara Hükümeti'nin politikasını Şiddetle eleŐtirerek Kürt bağımsızlığı  Ğruna savaŐmaları gerektiğine ikna etti. Bu kongrede iki önemli karar alındı:

a) Doğu Anadolu'daki bütün aşiretlerin katılacağı bir isyan yapılacak ve bunu takiben bağımsızlık ilân edilecekti. İsyen çok titizlikle planlanacak ve herkes kendisinden beklenen Őeyler konusunda tam bilgi almış olacaktı. Bu uzun bir süre gerektirdiği için 1925 yılının Mayıs ayı, isyan tarihi olarak belirlendi.

b) Dış yardımın, gerekli olduğu herkesçe kabul ediliyordu. Yardım yapması beklenen devletler arasında Suriye'deki Fransa, Irak'taki İngiltere ve Rusya düŐünülüyordu (Kalafat 1992:129).

1924 yılı yapılacak isyan hareketi için hazırlıklarla geçti. Bu hazırlıklar içinde; dini bir ayaklanma fetvası hazırlandı. Fetvada, Cumhuriyetin ve Mustafa Kemal'in dinsizliği, din kurallarına aykırı davrandıkları ileri sürüldükten sonra, mal ve canlarının helal olduğu belirtiliyordu. Şeyh Sait, Diyarbakır, Çapakçur, Ergani ve Genç dolaylarında ayaklanma hazırlıkları ve propaganda için dolaŐtıktan sonra 13 Şubat 1925'te Diyarbakır'ın EĞil nahiyesine bağlı Piran Köyü'ne gelerek kardeŐinin evine yerleŐti. Şeyh Sait burada, jandarmanın beş suçluyu yakalayıp götürmek istemesi yüzünden çıkan silahlı çatıŐma üzerine, planlarından önce ayaklanmak zorunda kaldı (Aybars 1982: 90-92). İsyen kısa zamanda geniŐleyerek bütün bölgede etkili olmuştur. İsyenin geniŐlemesi ve muhalefetin baskıları karşısında Fethi Bey Hükümeti istifa etmiş, yerine İsmet Paşa Hükümeti kurulmuştur. İ istikrarı bozulan Türkiye, Musul konusunda İngiltere ile anlaşmak zorunda kalmış, sonuç itibariyle isyan İngiltere'nin yararına olmuştur. Gerek Azadi Cemiyetinin takibatı sırasında, gerekse Şeyh Sait isyanından sonra Irak, İnan ve Suriye'ye kaçan bazı Kürt liderler Türkiye'ye karşı faaliyetlerini devam ettirmek amacıyla yeni bir örgüt kurma çalışmalarına başlamışlardır (Sarınay, 1998:3).

1.2. Hoybun Cemiyeti'nin Kuruluş Aşaması

1925'te, Şeyh Sait ayaklanmasının bastırılmasından sonra isyana katılan bazı Kürt ileri gelenleri Irak, İran ve Suriye'ye firar etmişlerdir. Bu nedenle Kürtler, iç örgütlenme çalışmalarını sürdürürken İran, Irak ve Mısır'da kendileriyle aynı görüşte olan birçok göçmen Kürtle de işbirliği yapmışlardır. Fakat bunlar her ne kadar Kürt hareketinin ateşli taraftarı idiyseler de, bağımsızlık için çabalayan bir örgüt kurmaktan uzaktılar ve aralarında bu yönde bir birlik de söz konusu değildi (Sasuni, 1992:184). Buradaki Kürtler arasında yeni bir cemiyetin kurulması gerektiği fikrini ilk kez tartışmaya açan kişi de, Suriye'de bulunan Memduh Selim'dir. Kendisi aslen Vanlı olan Memduh Selim, örgüt içinde İskender takma adıyla bilinir. Şeyh Sait İsyanı bastırıldıktan hemen sonra, yeniden toparlanabilmek için ayrılıkçı bazı Kürt ileri gelen şahıs ve teşkilatları ile temasa geçmişti. Görüştüğü kişiler arasında örneğin Dr. Mehmet Şükrü Sekban, İhsan Nuri, Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza, Berazi aşireti reisi Mustafa Şahin, Paris'te bulunan Şerif Paşa ve o yıllarda Mısır'da bulunan Celadet ve Kamuran Beyler gibi şahıslar bulunmaktadır. Görüştüğü örgütler arasında ise Kürdistan Teali Cemiyeti, Kürt Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti, Kürt Millet Fırkası ve Mısır'da bulunan Kürt İstiklal Komitesi vardır (Alakom, 1998:21-22; Kahraman, 2004:213).

Bunların Türkiye karşıtı faaliyetleri, bölgede mandater devlet olarak bulunan İngiltere ve Fransa tarafından, çıkarlarına hizmet ettiği için desteklenmiştir. İngilizler Kürtlerin bir iş göremeyeceğini anlayınca, ayrılıkçı Kürtleri bir araya getirerek Ermeni idealleri için Kürtleri kullanmayı düşündüler (Cöhce, 2000:523). Ermeniler teşkilat, fen ve propaganda hususlarını temin edecek, Kürtler de bunların elinde bir alet olarak kullanılacaktı. Ermeni davasını Kürtlerle kazanmak Taşnak siyasetine pek uygun geliyordu. Böylelikle teşkil edilecek “Büyük Ermenistan” içinde kalacak olan Kürtler şimdiden ne kadar kırılır ve ne kadar zayıflarsa Ermeniler için o kadar faydalı idi. Bir taşla birkaç kuş vuracaklarını anlayan Taşnaklar, İngiliz davetini büyük bir heyecanla kabul ettiler (Taşnak-Hoybun, 2005:19). Sasuni'nin bildirdiğine göre Taşnak Partisi, Ermeni-Kürt ilişkilerinde bir uyuşma sağlanabilmesi için uzun süredir çaba harcamaktaydı. Hem ülke içinde, hem de dışında birçok Kürt önderleriyle ilişki içindeydi (Sasuni, 1992:184). İngiliz, gizli teşkilâtı, bunun üzerine hemen harekete geçip bununla ilgili bir cemiyet kurulmasına karar verdi (Başbuğ, 1984:52; Taşnak-Hoybun 2005:22).

Böylece Hoybun Cemiyeti'nin kuruluşuyla ilgili ilk toplantı 1927 Şubat'ında İngilizlerin Revandiz Kaymakamlığına getirdikleri Seyyit Taha'nın evinde yapılmıştır. Bir kısım siyasiler ile Ermeni aydınlarını, İngilizlerin Revandiz Kaymakamı Seyit Taha organize ediyordu. Perde arkasında İngilizler'in Irak Fevkalâde Komiser Muavini ve Entelijans Servisi mensubu olan Edmonds vardı. İlk toplantıyı ise İngiliz Elçiliğinden Kaptan Motfoltre plânlamıştı. Bu toplantıya; Seyit Taha, kardeşi Musluhuddin, Balık Aşireti Reisi Mehmet Ağa, Şeyh Sait'in akrabalarından Hınıslı Mehmet Emin, Menkurî aşireti reisi Sivar Ağa ve kâtibi, İngiltere'yi temsilen Kaptan Motfoltre katıldılar (Taşnak-Hoybun, 2005:19; Rişvanoğlu, 1994:741; Başbuğ, 1984:49). İngiliz Kaptan Motfoltre toplantıya şu maddeleri dikte ettirdi;

1. İngilizler Kürtlere para yardımı yapacaklar,
2. Lüzum görmeleri halinde silah da verecekler,
3. Nasturiler'e de Kürt kıyafeti giydirip, silahlı harekete destek olmaları sağlanacak.

4. Harekete geçilmeden evvel örgütün büyüüp güçlenmesi beklenilecek.

Hoybun, Türkiye Cumhuriyeti'ne taarruzu, Şemdinan Yüksekova bölgesinden başlatacak, Van'ı işgal edebilmeleri halinde İngiliz yardımı yapılabilecektir (Kalafat 1992:135; Rişvanoğlu, 1994:742; Başbuğ, 1984:49).

Taşnak Ermenilerinden Leon Emirizyon, Sultanyan ve Aris adlı kişilerin de katıldığı ikinci toplantı Mart 1927'de yine Seyyit Taha'nın evinde yapılmıştır. Bu toplantıda İngilizlerin ilk toplantıda gündeme getirdikleri teklifler görüşülmüştür. Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza ile kaçak subaylardan Kasım ve İhsan Nuri'nin de katıldığı bu toplantıda Cemiyetin ismi Hoybun olarak tespit edilmiştir (Sarınay, 1998:4; Kalafat,1992:135; Başbuğ, 1984:49). Toplantıda yapılan müzakerelerden sonra şu kararlar alınmıştır:

1. Irak'tan Şemdinli mıntikasına, İran'dan Celali Aşireti'nin bulunduğu mıntika ve Suriye'den de Urfa mıntikasına taarruza geçmek.

2. Ağrı Dağı'nda bulunan Celali Aşireti Reisi Halit Bey ile Mako (İran) civarında Haydaran aşiretinden Yusuf Abdal'a, Haco'ya, Remanlı Emin Bey'e, Şırnaklı Ali Han'a ve Şahinzade Mustafa'ya haber göndererek iştirake davet etmek (Taşnak-Hoybun, 2005:20; Başbuğ, 1984:50).

Aslen Cizreli olup, uzun zaman Musul'da oturan Faik Abdullah ile Hristiyan-Nasturiler'in isyanında İngilizlerle işbirliği yapmış olan Mardinli Tğm.Tevfik Cemil

vasıtasıyla, kandırdıkları ve kandırabilecekleri aşiret reislerine mektuplar gönderdiler. Seyit Taha, davet edilenlerden olumlu bir cevap gelmesini beklemeden, Şemdinli üzerine bir baskın denemesinde bulunmuş ise de yenilmiştir (Riştanoğlu, 1994:742).

Bu olaydan sonra üçüncü toplantı yine Irak'ta Yüzbaşı Moltfoltre'nin başkanlığında Seyyit Taha'nın evinde yapılmıştır. Toplantıda, Türkiye'de çıkarılacak isyanda başarılı olabilmek için Haydaran ve Celali aşiretlerinin elde edilmesi ve bu görevi İhsan Nuri'nin üstlenmesine karar verilmiş ayrıca Yüzbaşı Moltfoltre, İhsan Nuri'ye 2000 altın yol parası vermiştir (Sarımay, 1998:4 ; Taşnak-Hoybun, 2005:9; Başbuğ, 1984:51).

İngilizlerin, Irak'ta yapılan bu toplantılar sırasında Seyit Taha'ya verdikleri destek, Şeyh Ali Rıza'yı rahatsız etmiştir. Bu yüzden ayrı hareket etmeye karar vermiş, kendi adına bildiriler hazırlatarak Kürt aşiretleri arasında dağıttırıştır. Fakat Şeyh Ali Rıza, yaptığı bu faaliyetlerden İngilizlerin rahatsız olacağını düşünerek, Suriye'ye geçme girişiminde bulunmuştur; ancak bu girişiminde başarılı olamamıştır. Bu yüzden İran'a geçerek İsmail Ağa (Simko) ile birleşmiştir. Mehmet Emin (Broski), Ali Rıza namına propaganda yaptığından dolayı İngilizlerin kendisini tevkif edeceğini Seyit Taha'dan haber alarak o da Simko'ya katılmıştır. İran, Simko'nun isyanını bastırınca Ali Rıza ile Broski tekrar Irak'a dönmüş ve C. J. Edmonds'un yardımcısı Hedler'in maiyetine girmişlerdir. Böylece Irak'ta bulunan Kürt ileri gelenleri yeniden İngilizlerin himayesi altında birleşmişlerdir (Taşnak-Hoybun, 2005:21; Kalafat, 1992:135; Başbuğ, 1984:52).

İngilizler, Irak'taki Kürt ileri gelenlerini, Türkiye'de başlatacakları Kürt isyanına verecekleri destek vaatleriyle bir araya getirmeyi başarmışlardır. Fakat İngilizler, Türkiye'de başlatmayı planladıkları isyandan istedikleri sonucu alabilmek için, sadece Irak'taki isyancı Kürt ileri gelenlerini bir araya getirmenin ve Türkiye'deki bazı Kürt aşiretlerini yanlarına çekmenin yeterli olamayacağını düşünmüşlerdir. Bu yüzden, Kürtler ile tecrübeli Ermeni Taşnak liderlerini bir araya getirerek, bunların işbirliği yapmalarını sağlamışlardır. Böylelikle Ermeniler, Kürtlere teşkilat, fen ve propaganda hususlarını temin edecek, Kürtler de bunların elinde bir alet olarak kullanılacaktı (Taşnak-Hoybun, 2005:22; Kalafat, 1992:136).

Kürtlerle işbirliği yaparak Türklere karşı mücadele etmek Ermeni-Taşnak komitesinde memnuniyet yaratmıştır. Bunun nedeni Türklere karşı yapılacak mücadelede Ermeni kanı ve Ermeni parası dökülmeyecek, Hınçak ve Ramkavar gibi

muhalif fırkalardan da yardım ve destek alınacak, Ermeni davası Kürtlerle kazanılmış olacaktı. Bu da Taşnak siyasetine pek uygun geliyordu (Taşnak-Hoybun, 2005:22). Çünkü Ermeni-Taşnak komitesi Hazar denizinden Antalya'ya ve Sinop batısına kadar Karadeniz'de kıyısı olan bir 'Büyük Ermenistan' hayalini gerçekleştirmeye çalışıyordu (Kırzioğlu, 1981:17). Ayrıca kurulacak 'Büyük Ermenistan'ın içinde kalacak olan Kürtler, Türkler ile yapacakları mücadelede şimdiden ne kadar kırılır ve ne kadar zayıflarsa Ermeniler için o kadar faydalı idi. Bu amaçla Taşnaklar, İngiliz davetini büyük bir heyecanla kabul ettiler (Taşnak-Hoybun, 2005:22; Rışvanoğlu, 1992:228). İngilizler bir taraftan Ermeni emellerini gizlemek, Kürtlere mensubiyet şuru vermek ve Kürtlerin gururunu okşamak için, kurulacak cemiyete Kürtçe bir isim verilmesini, diğer taraftan da verilen ismi Ermenilerin de benimsemesini istemişlerdir. Bu yüzden de kurulması planlanan cemiyete, Kürtçede "benlik - kişilik" anlamına gelen "HOYBON" kelimesini, Ermenilerin ve bu ara Taşnak Komitecilerinin eskiden beri "Ermeni vatanı" mânâsında kullandıkları ve bilhassa Ermenicede "vatan" demek olan "HAYPUN" ismiyle benzerliğinden faydalanıp her iki tarafın da benimsemesi için "HOYBUN" şeklinde değiştirerek, yeni cemiyete isim olarak verdiler. (Başbuğ, 1984:52; Taşnak-Hoybun, 2005:22; Koçaş, 1990:317; Şimşir, 2009:141; Vedat, 1980:166; Sonyel, 2010:133).

Irak'ta İngilizlerin desteği ve organizasyonu ile başlayan Kürt-Ermeni işbirliği, yapılan müşterek toplantılarla pekiştirilmeye çalışılmıştır. Nitekim iki tarafın temsilcilerinin katılımıyla ilk toplantı Irak'ta yapılmıştır. Irak'ta yapılan bu toplantıya Ermenilerden Leon Paşa, Urfalı Emirziyan, Bağdat'ta Londra Oteli'nin işletmecisi Sultanyan, Muşlu Aris katılırken; Kürtlerden Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza, Dr. Mehmet Şükrü (Sekban), kaçak subaylardan Hurşit, İhsan Nuri, Hınıslı Mehmet Emin (Broski), Liceli Fehmi, Süleymaniyeli Topçu Yüzbaşı Abdülkerim Şalul katılmıştır (Taşnak-Hoybun, 2005:22). Ermeni ve Kürtler, Irak'taki bu toplantılar ile aralarındaki sorunları çözmeye ve Türklere karşı birlikte hareket etmenin arayışına girmişlerdir.

Ermeni Taşnak komitesi, Kürtlerle Türklere karşı yapılacak işbirliğinin, Ermeni emellerini gerçekleştirilmesine büyük katkı sağlayacağını görmüştür. Bu yüzden Taşnak Komitesi'nden Vahan Papazyan, bölgedeki Kürt ileri gelenleri ile görüşmek amacıyla, 1927 yılı Nisan-Eylül ayları arasında Beyrut, Suriye ve Irak'a bir seyahatte bulunmuştur (Çakmak, 2008:34; Sarınay, 1998:4). Bu seyahatle ilgili 21

Ekim 1927 tarihli olan belge (Çay 1996:333, Bkz. Belge:1-a-b-c) Beyrut-Suriye-Irak ve İran'daki Kürt faaliyetleri ile ilgilidir.

Bu belgeye göre W. Papazyan 1927 yılının Nisan sonlarında "Suriye ve Irak'ta üzerine aldığı gizli görevle" Irak'a gitmiş ve 1927 yılının Eylül başlarında Beyrut'a dönmüştür. Bu seyahati esnasında Revandiz'de kendi ifadesiyle "İngiliz yanlısı" olduğunu belirttiği Seyyid Taha ile görüşmek istemediği ancak Zaho'da İsmail Ağa ve Han Ağa ile bir görüşme yaptığı ve bu görüşmelerden şu konularda ikna olduğu belirtilmektedir:

1. Kürt konusunda siyasî parti ya da başka kuruluşların hâlihazırda organizesinin mümkün olmadığı,
2. Bölgede etkili şeyhlerin desteği sağlanmadan hiçbir ayaklanmanın başarı şansı olmadığı,
3. Türkiye'nin bir yabancı güçle savaşa girmesinde Kürtlerin önemli bir rol oynayabilecekleri,
4. Uygun bir finans desteği olmadan hiçbir şey yapılamayacağı." (Çay 1996:333, Bkz. Belge:1-a-b-c,)

Aynı belgede İran yönünden Türkiye'ye karşı bir Kürt saldırısının başlatılmasının düşünüldüğü, bunun için Kerküklü Ali İlmî, Şeyh Mahmud, Ahmet Barzanî, Seyyid Taha, Simko, İran'dan Cafer Sultan ve iki İngiliz subayının Irak ve İran'da görüşmeler yaptıkları anlatılmaktadır. Daha da enteresan olanı İran Şahı Rıza'nın tutumudur. Rıza Şah'ın Azerbaycan Türklerinden duyduğu rahatsızlık sebebiyle, Türkiye'ye karşı Kürtleri yanına bir müttefik olarak kazanmaya çaba sarf ettiği aynı belgede vurgulanmaktadır.

12 Kasım 1927 tarihli diğer bir belge de bu çabaların devamı ile ilgilidir (Çay 1996:334-338, Bkz. Belge:2-a,b). Bu belgeye göre Irak'taki Kürt Devrim Komitesi, 20 Ekim 1927 tarihinde Kerküklü Ali İlmî'ye bir talimat göndererek, W. Papazyan'la görüşmesini ve kendisinden aşağıdaki hususlara açıklık getirmesini kararlaştırmıştır. Papazyan'dan cevaplanması istenilen hususlar şunlardır:

1. Yunanlılar ve İtalyanlar ne gibi finans ve diğer malzeme desteği sağlayacaklardır?
2. Ne gibi bir ayaklanma teklif edilmekte ve bunun hangi bölgede gerçekleştirilmesi istenmektedir?
3. Yunanlılar ve İtalyanlar gerçekleşen bir ayaklanmada nasıl birlikte çalışacaklardır?
4. Taşnak Komitesi'nin plânları nelerdir ve Kürtlerden ne bekliyorlar?" (Çay 1996:334-338, Bkz. Belge:2-a,b).

Papazyan, 1927 yılının Ekim ayında yapılan Kürt kongresinde Yunanlılar ile İtalyanların yardımlarının sağlanabilmesi için şu şartları öne sürmüştür:

- "Kürtler, kendi aralarında anlaşarak, önemli kabilelerin yetkililerinden oluşan merkezî bir organizasyon oluşturmalarıdır.
Daha sonraki görüşmelerde, Hoybun'u temsilen Seyit Taha tam yetkili olarak katılmalıdır.

İlerde yapılacak müzakereler tam yetkili Seyyit Taha ile yapılacaktır” (Çay 1996:334-340).

Ayrıca Papazyan, Kürt Komitesi ve Seyyit Taha ile doğrudan görüşebilmek için Taşnakların Bağdat ve Musul’a yerel komitelerinden birer üye göndermek istediklerini de belirtmiştir (Çay 1996:334-340).

Vahan Papazyan, bölgeye yaptığı bu seyahat sırasında Irak'ın Revandiz Kaymakamı Seyit Taha ile "İngiliz yanlısı olduğu" gerekçesiyle görüşmek istememesi, Taşnak Ermeni Komitesi'nin İngilizler ile ilişkilerinin iyi olmadığını göstermektedir. Nitekim Ermeniler, 1927 yılı sonbaharından itibaren, ayrılıkçı Kürtlerle yürüttükleri işbirliği faaliyetlerini, İngiliz mandaterliği altında bulunan Irak'ta değil de, Fransız mandaterliği altındaki Lübnan ve Suriye'de sürdürmüşlerdir (Taşnak-Hoybun, 2005:22).

Bu dönemde Fransa, Lübnan ve Suriye bölgesinde oldukça sıkıntılı bir dönem geçirmekteydi. Almanya ile olan Ruhr Meselesine karşı İngiltere'nin desteğine ihtiyaç duyan Fransa, İngiltere'nin Ortadoğu politikasını desteklemek zorunda kalmıştı. Diğer taraftan 1925 yılında Musul Meselesinden dolayı Türkiye'nin Kuzey Suriye'de bulunan demir yolunu kullanmasına müsaade ederek İngiltere ile karşı karşıya gelmişti.(Gönlübol ve Sar, 1997:85). Cemiyet-i Akvam'ın 16 Aralık 1925 tarihinde Musul'un Irak'a verilmesini onaylaması ve Fransa'nın da Türkiye aleyhinde oy kullanması sonucu Türk tarafının Fransa'ya karşı takip ettiği politika değişmiştir. Türkiye'nin bu politika değişikliği, Suriye'de Fransa'ya karşı mücadele ederken Türkiye'ye sığınan Suriyeli isyancıların, Fransızlara karşı harekâta bulunmalarına izin vermek şeklinde kendini göstermiştir. Ayrıca Türkiye, bölgede kendisinin yanında yer alan ve Fransızlar ile mücadele eden aşiretlere destek vermiştir. Diğer taraftan Suriyeliler de Fransız mandası altından kurtulmak için Türkiye'nin verdiği desteğin ne kadar önemli olduğunu görmüş ve Türkiye'ye yakınlaşmaya başlamışlardır (Çakmak, 2008:35). Fransa, Suriye halkının Türkiye'ye karşı yaklaşmasından ve kendisine karşı ittifak yapılmasından endişelenmeye başlamıştır. Hoybun'un Suriye'de teşekkülü Fransızların çok işine yaramıştı. Suriyelilerin Türklere karşı gittikçe artan temayülü ve günün birinde bu iki milletin ittifakı Fransızları korkutmakta idi. Bu yüzden de Fransa, Ortadoğu da Türkiye'nin etkinliğini azaltmak için, Türkiye'ye karşı faaliyet gösteren Ermeni ve Kürtlere her türlü desteği vermeye başlamıştır (Taşnak-Hoybun, 2005:30).

Fransa, kuruluşuna destek verdiği Hoybun'a katılacak olan Ermeni ve Kürtleri kendisine bağlayarak. "El-cezire" (Cizre) de bir Hıristiyan çoğunluk oluşturmak istemiştir. Böylece bu bölgede kendi hâkimiyeti altında, Türkiye ile Suriye arasında bir "tampon devlet" kurdurtmuş olacaktır. Ayrıca Fransa, kendisine bağladığı bu unsurları gerektiği zaman Türkiye'ye gerektiği zaman da Suriye'ye karşı kullanabilecekti (Süslü, 1993:245). Bu yüzden de mandaterliği altında bulunan bölgelerde Ermeni-Kürt işbirliğinin yürütülmesine izin vermiş, hatta desteklemiştir. Fransa'nın bu desteği, Ortadoğu'da mandaterliği altındaki bölgelerde, Kürt ileri gelenlerinden biri olan Memduh Selim'in, ayrılıkçı Kürt teşkilatlarını bir çatı altında toplamak ve Türkiye'ye karşı Ermenilerle birlikte hareket edebilmek için yürüttüğü faaliyetlerde açık bir şekilde görülmektedir (Çakmak, 2008:35).

1.3. Hoybun Cemiyeti'nin Kuruluşu

Memduh Selim, 1927 yılında ayrılıkçı Kürt ileri gelen şahıs ve teşkilatlarıyla temaslarını artırmıştır. Bu temaslar sonrasında Memduh Selim, daha önce belirttiğimiz, tüm şahıs ve teşkilatlardan, yeni bir cemiyetin kurulması konusunda tam destek almış, cemiyetin kuruluş kongresine çağrılacak isimler üzerinde görüş alışverişinde bulunmuştur (Alakom, 1998:21-22). Memduh Selim, bir taraftan isyancı Kürt ileri gelenleri ve teşkilatları ile görüşmeler yaparken bir taraftan da Ermeni çevreleriyle çeşitli görüşmeler yapmıştır.(Aytepe, 1998b:50). Bu görüşmeler sonrasında kongrenin yapılacağı yer olarak da Lübnan'ın Bihamdun şehri seçilmiştir (Alakom, 1998:22).

1927 yılı boyunca devam eden toplantı ve faaliyetlerden sonra Hoybun Cemiyeti'nin kuruluşu ile ilgili ilk faaliyetler Irak'ta başlamış; ancak kuruluş kongresi için Fransa'nın mandaterliği altında bulunan ve Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Lübnan'ın Bihamdun şehri seçilmiştir. Kuruluş hazırlıklarına Irak'ta İngilizlerin kontrolünde başlanan Hoybun Cemiyeti'nin esas kuruluş kongresinin Fransa'nın kontrolünde ve Ermenilerin güçlü olduğu bir bölgede yapılması, Cemiyette hem Ermenilerin ağırlıklarını hissettirmeleri hem de Cemiyetin Fransızların kontrolüne girdiğinin bir göstergesidir (Sarıay 1998:4).

Kuruluş kongresinin yeri ve tarihi konusunda kaynaklarda farklı görüşler bulunmaktadır. Alakom'a göre; "Sıkı gizlilik esasları temelinde Lübnan'ın Bihamdun şehrinde gerçekleştirilen bu ilk kuruluş toplantısı, bazı kaynaklara göre birkaç hafta sürer. Kürt Ulusal Kurultayı olarak da adlandırılan bu tarihi toplantı, 1927 yılında Vahan Papazyanyan'ın evinde yapılır. 1892 yılında Tiflis'te kurulan Ermeni Taşnak

örgütü'nün merkez komitesi üyesi ve kendisi aslen Van yöresinin Ermenilerinden olan Vahan Papazyan'ın Lübnan'daki evinde yapılan bu toplantı hakkında dışarıya fazla bilgi sızması nedeniyle olacak ki, ilk toplantının yapıldığı yer konusunda Örneğin, İhsan Nuri Paşa; "Uzak bir yerde", Süreyya Bedirhan; "Kûrdistan dağlarının birinde" ve Garo Sasuni de; "Yabancı bir ülkede" açıklamalarına yer verirler. Garo Sasuni, bu kuruluş toplantısının Ağustos'ta değil de "sonbaharda" toplandığını söyler. Süreyya Bedirhan tarafından kaleme alınan Hoybun'un bir yayınında, Hoybun'un 28 Ekim 1927 tarihinde ilan edildiği belirtilir" (Alakom, 1998:22-23). Bois'e göre: "3 Ekim 1927'de tüm komite ve derneklerin katılımıyla Hoybun (Bağımsızlık) "*Ulusal Kürt Birliği*" kuruldu. Bitlisli İhsan Nuri Paşa Birliğin başkanı seçildi ve sivil bir yönetim kurulu oluşturuldu" demektedir (Bois, 2004:126). Bu konuda en güvenilir kaynak Hariciye Vekaleti (Dışişleri Bakanlığı) tarafından, gizli ve hizmete özel olarak yayımlanan *I- Muhalifler, II- Hoybun Nizamnamesi* başlıklı raporda Hoybun'un tüzüğü'nün birinci maddesinde yer alan bilgilerdir: "*Maksat: 1927 senesi teşrinievvelinin (Ekim) beşinci günü in'ikad eden birinci Kürt Kongresi'nin kararıyla ve Hoybun namıyla milli bir Kürt Cemiyeti teşekkül eylemiştir.*" (I- Muhalifler, II- Hoybun Nizamnamesi; 13, Bkz. Belge: 3-a)

Bu bilgilere dayanarak 5 Ekim 1927 tarihinde Lübnan'ın Bihamdun kasabasında geniş çaplı bir kongre yapılarak Hoybun Cemiyeti kurulmuştur.

Gizli olarak gerçekleştirilen Birinci Kürt Kongresi'ne; "*Kûrdistan Teal-i Cemiyeti*", "*Kürt Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti*", "*Kürt Milli Fırkası*" ve "*Kürt İstiklal Komitesi*" (Aytepe, 1998b:50; Alakom, 1998:22) adlı cemiyetlerin temsilcileri katılmıştır. Kongre'ye bu cemiyet temsilcilerinin yanı sıra Celadet Ali, Kamuran ve Süreyya Bedirhan kardeşler, ayrıca Memduh Selim, Cerablus'tan Barazi Aşireti reislerinden Bozan ve Mustafa Şahin, Cezire (Cızre)'de oturan Hevirkiye Aşireti reisi Haco, Şeyh Said'in iki kardeşi, Diyarbakırlı Fehmi, Süleymaniyeli topçu subaylarından Abdulkerim Şalum ve Gürcü Nizamettin katılmıştır"(Aytepe, 1998b:50; Alakom, 1998:59). Bütün bu katılımcılara ek olarak Vahan Papazyan da Taşnak Komitesi'ni temsilen, Birinci Kürt Kongresi'nde hazır bulunmuştur (Kalafat, 1992:137; Çay, 1996:340).

Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza, Hoybun Cemiyeti'nin Irak'taki ilk kuruluş hazırlıkları sırasında yapılan toplantılara katılmış olmasına rağmen, Lübnan'daki kuruluş kongresine katılamamıştır (Alakom, 1998:59). Zira İngiltere, Irak'ta kendi elleriyle kurdurdukları bu cemiyetin daha ilk adımda Fransanın kontrolü ve

himayesine girmesinden rahatsızlık duymuştur (Taşnak-Hoybun, 2005:24). Bu yüzden de Ali Rıza'nın kongreye katılmasına izin vermemişlerdir (Sasuni, 1992:185).

Hoybun Cemiyeti'nin kuruluşu ve faaliyetleri hakkında Dahiliye Vekaleti'nin 19.08.1929 tarihinde Başvekalete gönderdiği raporda; Kongrede cemiyetin başkanlığına Celadet Ali Bedirhan seçilmiştir. Merkez heyeti üyeliklerine ise, Süreyya Bedirhan, Kamuran Ali Bedirhan, Memduh Selim, Nizamettin, Tevfik Cemil, Haso Ağa, Mustafa Bozan, Halil Rahmi, Cesim Ağa (Şihnu) Şerif, İbrahim ve Emin Ali Ağa seçilmişlerdir (BCA, 030.10.115/803/5, Bkz. Belge:4-a). Cemiyetin Başkanı genellikle Vahan Papazyan olarak bilinmesine rağmen O, Hoybun Cemiyeti nezdinde Taşnakların olağanüstü temsilcisi olarak görev yapmaktadır (Sarınay 1998:4).

Cemiyetin kuruluşundan birkaç ay sonra Hoybun Cemiyeti ile Taşnak Cemiyeti arasında bir anlaşma metni imzalanmıştır. İmzalanan antlaşmaya Taşnak Cemiyeti adına Vahan Papazyan ve Hoybun Cemiyeti adına sekiz kişi imzalamıştır. 19 maddeden oluşan Taşnak-Hoybun Anlaşması'nın tam metni şöyledir:

Taşnak ile Hoybun Arasında İmzalanan Anlaşma Metni
"İmzalayan taraflar olarak,

Sayın Vahan Papazyan, Taşnaksutyun (Daschnakzoution) Partisi'nin tam yetkili delegesi olarak bir yandan ve tümü Kürt Cephesi'nin merkez komitesi üyeleri olan Palu'dan Seyh Ali Rıza Efendi, Dr. Şükrü Sekban Bey, Barazi Aşireti'nin lideri Mustafa Şahin Bey, Heverka Aşireti lideri Haco Ağa, Raman Aşireti lideri Emin Ağa, Süleymaniye'den Kerim Rüstem Bey, Van'dan Memduh Selim Bey ve Celadet Ali Bedirhan Bey diğer yandan, iki halkın birbirine karşı duyduğu çok sağlam kardeşlik duygularını göz önüne alır. Ari ırkından gelen bu iki halkın varlığını garanti altına almak için büyük bir işbirliğinin gerekliliğine inanır. Her iki halka canlılık veren politik bağımsızlık ve ulusal istemler arasında bulunan ortak noktayı göz önüne alır.

Ve (taraflar) aşağıdaki maddeleri kapsayan politik ve askeri işbirliği anlaşmasını imzaladıklarını beyan ederler.

Madde 1- Her iki taraf bağımsız bir Kürdistan'ın ve birleşik bir Ermenistan'ın kurulma hakkını karşılıklı olarak tanıyarak bu hakkın savunması için mümkün olan her türlü imkânı kullanarak birbirinin yardımına koşmayı kabul etmektedirler.

Madde 2- Her iki taraf hangi toprakların Ermenistan'a hangilerinin Kürdistan'a ait olduğuna bakmaksızın ve sadece iki ülkenin kurtuluşunu temel amaç edinmiş olarak ortak düşmana karşı savaşıma devam edecekler.

İki ulus arasındaki sınırlar aşağıdaki prensiplere göre belirlenecektir:

A) Yerli Kürt ve Ermeni nüfusunun savaştan (1914) önceki sayısı bu belirlemede temel alınacaktır.

B) Sevr Antlaşması tarafından kabul edilen etnik ve hukuksal prensiplerini kabul etmekle birlikte bu anlaşmanın Van, Bitlis ve Erzurum vilayetlerini Ermenistan'a bırakan 89. maddesini geçersiz saydığını ama bununla birlikte iki taraf da söz konusu vilayetler üzerinde karşılıklı hak taleplerine saygı göstereceklerini taahhüt ederler.

Madde 3- Mevcut anlaşma imza sahibi taraflar arasında, ortak düşman Turani-Türk ögesine karşı savunma ve saldırı işbirliği paktı olduğundan, taraflardan hangisi söz konusu düşmanın saldırısına uğrarsa diğer taraf saldırıyı püskürtmek için tek başına veya saldırıya uğramış tarafla birlikte hareket edeceğini kabul etmektedir.

Her iki taraf, kendi ülkelerini yabancı ögeleri kullanarak insanlardan boşaltmayı hedef alacak Türk hükümetinin her türlü girişimine (karşı) ortak bir şekilde savaşıacaklar.

Madde 4- Taraflar, Ermeni-Kürt işbirliği düşüncesini yaymak ve her iki ülkede bu düşüncüyü köklü bir hale getirmek için yazılı ve sözlü etkin bir propaganda yürüteceklerine söz vermektedirler.

Madde 5- Taşnaksutyun Partisi, sahip olduğu organları aracılığı ile Avrupa ve Amerika kamuoyu ve politik çevrelerinde Kürt sorununun lehinde propaganda yapmaya ve aynı zamanda her türlü Türk-Turani provokasyon ve propagandasına karşı mücadele edeceğine söz vermektedir.

Madde 6- Taşnaksutyun Partisi, Kürt Ulusal Cephesi Hoybun'u geçici olarak sübvansiyon edeceğini ve cepheyi örgütleme işleri dahil her türlü konuda uzman olduğu teknik alanda ve manevi olarak yardımcı bulunacağına söz vermektedir.

Madde 7- Taşnaksutyun Partisi, Kürt Ulusal Cephesi Hoybun'a Avrupa ülkeleri, Amerika ve Kürt sorunu ile direkt ilgisi olan diğer tüm ülke ve halkların Kürt davasına desteklerini sağlamak için yardım edecektir:

Madde 8- Her iki taraf arasında ilişkiyi düzenli kılmak, gerekli görüldüğü takdirde Hoybun'un merkez komitesinin alacağı kararlara katılma, diğer tüm işlerde komiteye yardımcı olmak ve sıkı bir işbirliğini sağlamak amacıyla Taşnaksutyun Partisi'nin bir temsilcisi Kürt Ulusal Cephesi Hoybun'un merkez komitesi üyeleri arasında sürekli bulunacaktır.

Madde 9- Taşnaksutyun Partisi ve Kürt Ulusal Cephesi Hoybun, Ermenistan ve Kürdistan'ın kendilerine ait toprakları üzerinde bağımsızlıklarının tanınmaması nedeniyle Türkiye ile savaş içinde olduklarını kabul ederler. Dolayısıyla, anlaşan taraflar olarak ikisi arasında ön bir anlaşma sağlanmadan taraflardan hiçbirinin ne Türk hükümeti ne de başka bir hükümetle ilişkiye girmeyecekleri konusunda birbirlerine karşı sorumludurlar.

Madde 10- İki tarafın hazırladığı rapor gereğince Taşnaksutyun Partisi askeri gücünü eylem (operasyon) halindeki Kürt güçlerine katacak ve söz konusu eylemler için gerekli olan silah ve mühimmatı sağlamaya çalışacaktır.

Taşnaksutyun Partisi, Kürt Genelkurmayı veya Hoybun Merkez Komitesi nezdinde ve teknisyenlerin eşliğinde bir askeri ataşeyi tayin edecektir. Bu ataşe teknisyenler(ce) alınacak kararlara ve gerçekleştirilecek eylemlere gerçek bir işbirliği ve dostluk çerçevesinde katılacaklar.

Madde 11- Genel politik alanda alınacak kararlar her iki tarafın tayin edeceği delegelerden oluşacak olan bir komisyon tarafından uygulanacak ve ihtiyaç duyulduğu takdirde kararların uygulanması taraflardan herhangi birinin belirleyeceği bir ya da birden çok delegenin insiyatifine de bırakılabilecektir.

Madde 12- Taşnaksutyun Partisi Kürt teknisyen, propagandacı ve organizatörlerin eğitimi için hazırlanacak derslere maddi ve manevi desteği vermeyi kabul etmektedir.

Madde 13- Her iki taraf bu anlaşmanın esaslarına uygun olarak, bir yıllık süre içinde transit geçişler, gümrük kapıları ve işlemleri, azınlık hakları, ahali (göçmen) mübadelesi ve bu anlaşmanın içinde yer almayan diğer tüm konulara ilişkin yeni anlaşmalar gerçekleştirmeye kendilerini yükümlü kılmaktadırlar. Muhtemel bir Ermeni-Kürt konfederasyonu kurmaya ilişkin sorun da taraflarca göz önüne alınacaktır.

Madde 14- Taraflar kendilerine verilecek toprak miktarına göre paylarına düşecek kamu borçlarını ödemeyi kabul edeceklerini taahhüt etmektedirler. Aynı şekilde taraflar, yabancıların madenler ve demiryolu üzerindeki daha önce kabul edilmiş tüm imtiyazları tanyacaklarını kabul etmektedirler.

Madde 15- Gerek mevcut anlaşmanın dışında kalan sorunlarla ilgili gerek yorum farklılıklarından kaynaklanacak her türlü anlaşmazlıkta ilgili taraflarca belirlenecek bir uzlaşmacının kararına başvurulacaktır.

Madde 16- Bu askeri ve siyasi anlaşma gizli tutulacaktır. Taraflardan birinin anlaşmayı kısmen veya tamamıyla üçüncü bir tarafa bildirme gereğine inandığı takdirde anlaşmanın ikinci tarafının izninin önceden alınması zorunlu olacaktır.

Madde 17- Kendi özgürlük ve bağımsızlığı için sürdürdükleri ortak savaş sona erinceye kadar mevcut anlaşma her iki ülke arasındaki tüm ilişkileri düzenleyecektir. Bu anlaşmada yapılacak her türlü ekleme ve değiştirmenin her iki tarafın onayı ile olması zorunludur.

Madde 18- Bu askeri ve siyasi anlaşma iki taraf arasında imzalandığı günden itibaren yürürlüğe girecektir.

Madde 19- Bu anlaşma Fransızca yazılmış olup iki nüshadan oluşmaktadır"
(Taşnak-Hoybun, 2005:81; Şimşir, 2009:76; Alakom, 1998:133).

Ermeniler anlaşmaya göre, anlaşmazlık nedeniyle uzun zamandan beri Ermenilerin, Kürtler aleyhinde yaptıkları propagandalara son verecektir. Ayrıca Ermeniler sahip oldukları yayınlar aracılığıyla hangi memlekette olursa olsun Kürt davasını savunacaklar ve Kürtlerin birbirleriyle ilişkilerine Kürt örgütü kuruluncaya kadar aracı olacaklardı. Bunların dışında Ermeniler, "Büyük Ermenistan" davasından da vazgeçeceklerdi (Aytepe, 1998b:50).

1.4. Hoybun Cemiyetinin Teşkilat Yapısı

Hoybun Cemiyeti; merkez komite, bölge, şube ve temsilcilikler şeklinde teşkilatlanmıştır. Ayrıca Türkiye'ye karşı silahlı faaliyette bulunmak üzere askeri teşkilat ve çeteler de kurmuştur.

1.4.1. Merkez Komite

Hoybun Cemiyeti'nin merkez komitesi, cemiyetin en üst yönetim organı durumundaydı. Merkez komite, gerekli gördüğü takdirde kendisine bağlı olan teşkilatların merkez heyetlerini değiştirme, atama ve görevden alma yetkisine sahip olacaktır. Merkez komite, kuruluş kongresinde alınan kararlar doğrultusunda faaliyetlerini yürütmek zorundaydı. Ancak Merkez komite, bütün sorumluluğu üzerine alarak kongrede alınan kararları değiştirebilir veya uygulanmasını erteleyebilirdi.

Hoybun Cemiyeti'nin merkez komitesi, cemiyetin gelirlerini harcamaya yetkili tek merci idi. Cemiyetin gelirlerini merkez komite haricinde teşkilatın hiçbir fert ve heyeti kendi başına harcamaya yetkili değildi (I- Muhalifler, II- Hoybun Nizamnamesi; 16, Bkz. Belge:3-d).

Hoybun Cemiyeti, Birinci Kürt Kongresi'nde başkan ve merkez komite üyelerini seçmişti. Kongre, seçtiği merkez komiteyi "Kürdistan Milli Hükümeti" olarak ilan etmiştir (Sasuni, 1992:200). Cemiyet'in başkan ve merkez komite üyeleri, Dâhiliye Vekâleti'nin Başvekâlet'e gönderdiği 18.7.1929 tarihli yazıya göre, şu isimlerden oluşmaktaydı:

Cemiyetin Başkanı

Celadet Ali Bey

Merkez Komite Üyeleri

1-Süreyya Bey

- 2-Kâmuran Bey
- 3-Memduh Selim Bey
- 4-Nızamettin Bey
- 5-Tevfik Cemil Bey
- 6-Haco Ağa
- 7-Mustafa Bey
- 8-Bozan Bey
- 9-Halil Rahmi Bey
- 10-Cesim Ağa
- 11-Şihnu, Şerif Bey
- 12-İbrahim Bey
- 13-Emin Ağa (BCA, 030.10.115/803/5, Bkz. Belge:4-d).

Hoybun'un ilk kuruluş toplantısına katılan Ahmed Abdurahman Ağa, 1989 yılında Stockholm'de çıkan *Armanc* gazetesinde dizi olarak yayımlanan anılarında, Hoybun'un merkez komitesine seçilen üyelerin tam bir listesini sunmaktadır. O'na göre Hoybun 'un ilk merkez komitesi şu kişilerden oluşuyor:

- 1-Celadet Bedirhan,
- 2-Memduh Selim,
- 3-Mehmed Şükrü Sekban,
- 4-Haco Ağa,
- 5-Ramanlı Emin,
- 6-Ali Rıza,
- 7-Mustafa Şahin,
- 8-Bozan Şahin,
- 9-Kerim Bey,
- 10-Tefik Bey,
- 11-Kamil Bey,
- 12-Bedrettin Ağa,
- 13-Liceli Fehmi.

Ahmed Abdurahman Ağa ve arkadaşı Abdullah Cizrevi'nin katılımıyla gerçekleşen kuruluş toplantısında, Ahmed Abdurahman Ağa ve arkadaşı Abdullah Cizrevi'nin Hoybun'un bu ilk merkez komitesine seçilmedikleri görülüyor, sonunda yukarıda adları yazılı 13 kişilik bir ekip Hoybun'un ilk merkez komitesine seçilir.

Konumuza ışık tutan ikinci bir belge de, Hoybun ve Taşnak örgütleri arasında tam Hoybun'un kurulduğu yıl, yani 1927 yılında imzalanan bir antlaşma protokolüdür. Bu tarihi belgenin altında Hoybun merkez komitesinde yer alan sekiz kişinin imzaları bulunuyor. Bu belgeyi Hoybun adına imzalayanlar şunlardır:

- 1-Mehmed Şükrü Sekban
- 2- Celadet Bedirhan
- 3-Memduh Selim
- 4-Haco Ağa
- 5-Ramanlı Emin
- 6-Ali Rıza
- 7-Mustafa Şahin
- 8-Süleymaniyeli Kerim Rüstem Bey'dir (Alakom, 1998:30).

Elimizdeki bu üç kaynağın verileri karşılaştırıldığında Ahmed Abdurrahman Ağa'nın anılarında yayınlanan isimler ile Hoybun ve Taşnak örgütleri arasında 1927 yılında imzalanan anlaşmanın altına imza atan şahıslar örtüşmektedir. Görülen odur ki Taşnaklar ile imzalanan anlaşmaya Merkez Komite üyelerinin tamamının imzasının bulunmadığı ihtimal dahilindedir. Diğer taraftan Dahiliye Vekaletinin Başvekâlet'e gönderdiği 18.7.1929 tarihli yazıda belirlenen bazı isimlerin diğer iki kaynaktaki isimlerle uyduğu, bazı isimlerin ise olmadığı görülmektedir. Bu durum gösteriyor ki Hoybun'un ilk kurucularının ve merkez komite üyelerinin kim olduğu konusunda resmi yazı ile bir muhalefet yaşanmaktadır.

Öte yandan Birinci Kürt Kongresi'nde Ağrı Dağı, "*Kürdistan*"ın geçici başkenti olarak kabul edilmişti. Ancak Hoybun Cemiyeti faaliyetlerini, Fransa'nın mandaterliği altında bulunan Suriye'de yürütmüştür. Bu yüzden de cemiyetin genel merkezi Halep'te bulunmaktaydı. Hoybun'un Halep'ten sonra ikinci önemli merkezi Suriye'nin Türkiye sınırını yakınında bulunan Arapınarı dolaylarında yer alan ve Şahinpaşazadelerin konaklarının bulunduğu Mekteli Köyü, üçüncü merkezi ise Hasiçe'dir (Aytepe, 1998b:51). Cemiyetin burada yaptığı toplantılar hakkında Dâhiliye Vekâletinin 01.03.1930 tarihinde Birinci Umumi Müfettişliğinden alıp Başvekalete gönderdiği bir yazıda şöyle denilmektedir: "Kürt Hoybun Cemiyetinden Bedirhani Celalettin 09.02.1930 tarihinde Kamışlı'dan Haco'nun oğlu ile birlikte Arappınar'ına gelerek Hırço Mustafa'nın aşair rüesasından Bozan, Ahmet Melik, Hacı Hami, Demo ve Salihî toplayarak cenuptaki aşiretler ve bilhassa reisleri

arasında adavet ve bürûdet olmaması ve yekvücut olarak çalışmalarını için yemin ettikleri istihbar olunmuştur” (Belge:5-a, BCA, 030.10.114/793/20).

1.4.2. Bölge Şube ve Temsilcilikler

Hoybun Cemiyeti'nin teşkilat yapısı içerisinde, merkez komiteden sonra en önemli yapıyı bölge teşkilatları oluşturmaktaydı. Birkaç şubenin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş olan bölge teşkilatları, bir başkan ve bir heyet tarafından yönetilmekteydi. Bölge heyetlerinin üye sayısı, bölgeden bölgeye göre farklılık gösterebilirdi. Bölge başkanları, merkez komite tarafından belirlenir ve atanırdı (I- Muhalifler, II- Hoybun Nizamnamesi; 14, Bkz. Belge:3-b).

Hoybun Cemiyeti "Kürdistan"ı altı bölgeye ayırmıştı. Buna göre:

- 1.Bölge: Ağrı bölgesi (Merkez ve birinci bölge kabul edilmiştir).
- 2.Bölge: Şeyh Barzan hududu.
- 3.Bölge: Haco Ağa'nın bölgesi (Mardin ve Cizre arasındaki bölge).
- 4.Bölge: Barazi Aşireti'nin içinde bulunduğu bölge.
- 5.Bölge: Sason bölgesi (Batman çevresi).
- 6.Bölge: Dersim bölgesi (Tunceli bölgesi) (Aytepe, 1998b:51).

Hoybun'un teşkilat yapısı içerisinde yer alan bir diğer önemli bölüm de şubelerdir. Şubeler de, bölge teşkilatlarında olduğu gibi, bir başkan ve bir heyet tarafından yönetilmekteydi. Şube heyetlerinin üye sayısı, şubeden şubeye farklılık gösterebilirdi. Şube başkanını bölge teşkilatı atar; ancak merkez komitenin onayına sunardı. Merkez komite de, uygun gördüğü takdirde, şube başkanının atanmasını onaylardı. Henüz herhangi bir bölgeye dâhil edilmemiş şubeler, doğrudan doğruya merkez komiteye bağlanmıştı. Bölge ve şube heyetlerinde bir kâtip, bir muhasebeci, bir veznedar ve bir propaganda memuru bulunmaktaydı. Bunlar kendilerine verilen görevleri, özel talimatlara uygun olarak yerine getirirdi (Çakmak, 2008:40).

Cemiyet'in bir başka önemli teşkilatı da temsilciliklerdi. Temsilcilikler, cemiyetin olağanüstü teşkilat organlarıydı. Hoybun merkez komitesi, gerekli gördüğü takdirde, içeride ve yabancı ülkelerde temsilcilikler açabilir, açtığı her temsilciliğe özel talimatlar gönderebilirdi (I- Muhalifler, II- Hoybun Nizamnamesi; 14, Bkz. Belge:3-b).

Hoybun Cemiyeti, daha önce kurulan diğer Kürt örgütlerine göre iç ve dışa yönelik daha kapsamlı organize olmuştur. Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda yer alan birçok şehrinde temsilcilikler açmıştır. Bu şehirlerin başlıcaları; Musul, Diyarbakır, Ağrı, Van ve Siirt'tir (Alakom, 1998:56-57). Diğer taraftan cemiyet,

faaliyetlerini birçok ülke merkezine taşımış ve buralarda temsilcilikler açmıştır. Bu temsilciliklerin önde gelenleri şunlardır: Kahire, Beyrut, Bağdat, Antakya (Bu dönemde Türkiye sınırları dâhilinde değildir), Paris ve Londra. Ayrıca Hoybun Cemiyeti'nin merkez komite üyesi Süreyya Bedirhan, Amerika Birleşik Devletleri'ne yapmış olduğu seyahatler sırasında bu ülkenin Philadelphia, Michigan, Detroit, Chicago, Gary, Indiana ve Whiting şehirlerinde cemiyetin temsilciliklerini açmıştır (Aytepe, 1998b:53; Alakom, 1998:55-60).

1.4.3. Askeri Teşkilat ve Çeteler

Hoybun Cemiyeti, Türkiye'ye karşı yürüteceği silahlı faaliyetler için, askeri teşkilat ve çeteler kurmuştu. Kurulan bu askeri teşkilat ve çeteler, askerî bir komutanın emri altına verilmişti. Bu komutan, merkez komite tarafından seçilmekteydi. Komutan, kurmay heyetini kendisi seçmekle birlikte merkez komitenin onayını almak zorundaydı. Aynı şekilde komutan; harekât zamanını, askeri planları kurmay heyeti ile birlikte hazırlar ve merkez komitenin onayına sunardı. Komutan, her türlü harekât ve istihbaratı günü gününe merkez komiteye bildirmek zorundaydı(I- Muhalifler,II- Hoybun Nizamnamesi;14-15, Bkz.Belge:3-b).

Birinci Kürt Kongresi'nde, Hoybun Cemiyeti'nin merkez komitesine bağlı olarak faaliyet gösteren askeri birliklerin başkomutanlığına "Paşa" rütbesine yükseltilen İhsan Nuri getirilmiştir. İhsan Nuri, başkomutanlığa getirildikten sonra, Hoybun Cemiyeti'nin merkez komitesi tarafından Ağrı İsyanı'nı yönetmekle görevlendirilmiştir (Alakom, 1998:80).

Böylelikle Hoybun Cemiyeti, içinde çok sayıda Ermeni komutanın da yer aldığı askeri bir teşkilatlanmaya gitmiştir. Dâhiliye Vekâleti'nin Başvekâlet'e gönderdiği 18.7.1929 tarihli yazıda, Hoybun Cemiyeti'nin askeri teşkilatlanması ile ilgili şu bilgiler verilmektedir:

"Alınan malumat-ı hususiye ye göre, 20.000 kişilik askeri bir fırka vücuda getirilmiştir. Bu fırkanın teşkilatı şöyledir:

Fırka Kumandanı Miralay Abdülcélil Beydir. Erkan-ı harbiye reisi Dikran Hosipyan 'dır

Birinci Alay: Birinci Alay Kumandanı Binbaşlı Oseb'dir. Üç taburdur. Her tabur dört bölüktür.

İkinci Alay: Kumandanı Binbaşlı Mehmet Ali Beydir. Üç taburdur. Her tabur dört bölüktür.

Üçüncü Alay: Kumandanı Binbaşı Ermenak'tır. Üç taburdur. Her tabur dört bölüktür.

Dördüncü Alay: Kumandanı Binbaşı Selim Raho 'dur. Üç taburdur. Her tabur dört bölüktür.

Her bölükte cenahları muhafaza için ikişer makineli tüfek bulunur. Fırkanın üç bataryalı cebel topçusu vardır. Muhabere bölüğü vardır. On beş bin İngiliz lirasına üç tayyare satın almak istiyorlar. Bağdat'ta müzakere halindedirler. Bir süvari taburu ve müteaddit fedai çeteleri ihzar edilmiştir. Çete reisleri kâmilan Ermeni'dirler." (BCA, 030.10.115/803/5, Bkz. Belge:4-e,f).

Hoybun Cemiyeti merkez komitesi, cemiyetin askeri gücünü artırmak için Kürt aşiret reisleri ile sık sık bir araya gelmişlerdir. Özellikle Celadet Ali, çete teşkilatları oluşturmak için Arappınarı'nda bulunan Şahinoğulları ve Basravi'nin konaklarında, cemiyet adına yeterli miktarda çete teşkilatı kurmak ve çete reisleri seçmek için toplantılar yapmıştır. 1930 Martında yapılan bu toplantılar sırasında cemiyetin birinci derecedeki çete reisliklerine Şahinoğulları seçilirken, ikinci derecedeki çete reisliklerine de Bozhöylü Ali Manğır ve oğlu Miho, Alıgörlü Salih, Hartavilerden Abdulkadir ile Şeyh Nukun seçilmiştir (BCA, 030.10.114/793/20, Bkz. Belge:5-b).

1.4.4. Hoybun Cemiyeti'nin Amacı

Hoybun Cemiyeti'nin kuruluşu, amacı, teşkilatlanması, katılım şartları gibi oldukça önemli bilgiler cemiyetin "*Kuruluş Nizamnamesi*"nde yer almaktadır. Bu nizamnameye göre cemiyetin amacı: "*Türkiye boyunduruğu altında bulunan Kürdistan ve Kürtlerin tahlisi ve hudud-ı tabiiye ve milliyesi dâhilinde bir Kürdistan devlet-i müstakilesinin teşkili*" şeklinde ifade edilmiştir. Cemiyet bu amaca ulaşmak için de "*bilûmum Kürtleri etrafına toplama*"yı ve karşılıklı menfaatler çerçevesinde "*her türlü anasır*" ile ilişki kurmayı temel ilke olarak benimsemiştir (I- Muhalifler, II- Hoybun Nizamnamesi;13, Bkz. Belge:3-a). Yani, Hoybun Cemiyeti'nin amacı "Türk Kürdistan'ın bağımsızlığı olarak" tespit edilmiş, Türkiye'nin dışındaki "*hiçbir millet ve devlete karşı aleyhtar ve tecavüzkâr bir vaziyet almamayı şiarı ittihaz etmiştir*" (I- Muhalifler, II- Hoybun Nizamnamesi;13, Bkz. Belge:3-a) denilmektedir. Burada "*her türlü anasır*" ile kastedilen daha ziyade Ermenilerdir.

Hoybun Cemiyeti'nin Kuruluş Nizamnamesi'nde, "*Peyman-ı Milli*" (Milli yemin) başlığı ile yer alan bir bölüm vardır. Bu bölümden cemiyetin kuruluş amacı hakkında fikir sahibi olmak da mümkündür. Cemiyetin "*Peyman-ı Milli*"si şöyledir:

Kürt milletinin salâhiyettar mümessillerinden mürekkep ve onun emrû itimadını haiz Birinci Kürt Kongresi Kürt Peyman-ı Millisini berveçhi ati ilân eder:

1. Kürt milleti asırlardan beri sahibi olduğu topraklarda müteşekkil hududu tabiiye dahilinde millî, siyâsî, iktisadî menafîmi temin edecek surette müstakil bir hükümet tesisini kat'iyen tahtı karara almıştır

2. Kürt milleti, bu maksada matuf mesaisinde hemhudut millet ve devletlerin menafîme tamamilen riayet edecek ve kendisile hem ırk ve hemaht ve hukuku milliyesine riayetkar olan diğer milletlerle menafîi müteakabile dairesinde teşriki mesai eyleyecektir. Kürt milletinin mücadele cephesi Türkiye istilâsı altında bulunan Kürdistan'dır.

3. Kürt milleti, hukuku tarihiye ve irkiyesine istinat eden ve peymanın tahakkuku için mütemadiyen ve maddî ve manevî hiç bir fedakârlıktan çekinmiyerek mücadele edeceğine yemin eder (I- Muhalifler, II- Hoybun Nizamnamesi; 17, Bkz. Belge:3-e).

Hoybun Cemiyeti, Birinci Kürt Kongresinde "*Türk Kürdistanı'nın bağımsızlığını sağlamayı*" amaçlarken; "*Türkiye'nin dışındaki hiçbir millet ve devlete karşı aleyhtar ve tecavüzkar bir vaziyet almamayı*" da temel prensip olarak benimsemiştir.

Bu bağlamda Hoybun Cemiyeti, öncelikle İran Devleti'ne, Irak ve Suriye'deki Arap halkına ve Onların himayecileri olan İngiliz ve Fransızlara karşı dostane bir tutum takınmayı ve sonra da aynı kadere sahip olan Ermenilerle dostluk kurarak ortak düşmana karşı işbirliği yapmak istemiştir. Ermenistan ve Kürdistan'ın bağımsızlıklarının toprak bütünlüklerinin karşılıklı olarak kabul edilmesini temel bir prensip olarak ilan etmiştir. Daha kuruluş aşamasında fikir ve eylem birliği yapan Hoybuncularla Taşnak Ermenilerinin bu dayanışması görüldüğü gibi Cemiyetin amaç ve ilkelerine de aynen yansımış, 21 Haziran 1928 tarihinde Halep'te bir ittifak yaparak bu durumu resmileştirmişlerdir (Sarınay 1998:5; Sasuni, 1992:200). Bu konuyu ilerde Hoybun Cemiyeti ve Ermeni işbirliği başlığı altında geniş olarak inceleyeceğiz.

1.4.5. Hoybun Cemiyeti'ne Katılım Şartları

Nizamname'de, Hoybun Cemiyeti'ne katılım şartları şöyle belirtilmiştir: "*Kürt peyman-ı millisini ve işbu nizamname ahkâmını kabul ve mufad ile amel olmağı taahhüt eden her Kürt, Hoybun Cemiyeti'ne dâhil olabilir. Her fert cemiyete hin-i duhulünde bir duhuliye verecek ve aylık bir taahhütte bulunacaktır.*" (I- Muhalifler, II- Hoybun Nizamnamesi; 13-14, Bkz. Belge:3-a). Ayrıca Cemiyet'e katılacak olan her fert, yetkili bir heyet huzurunda aşağıdaki yemini etmek mecburiyetindeydi. Kendisine teşkilat kurma yetkisi verilen cemiyet üyeleri, cemiyete katmak istedikleri kişilere, bu yemin suretini bir taahhütname şeklinde yazdırarak imza ettireceklerdi. Bu yemin şöyledir:

"Cemiyetin ita-i emre salâhiyettar bi'l-ûmum eşhas ve heyetlerinden nereden ve ne zaman olursa olsun telâkki edeceği bi'l-cümle evamiri hayatım pahasına bilâ-itiraz

aynen ve harfiyen ifa edeceğime şimdiye kadar mensup bulunduğum cemiyetlerden ve şahsî içtihatlarımdan tamamen feragat ile maksad-ı millînin istihsali uğrunda münhasıran Hoybun Cemiyeti 'nin içtihadını taşıyacağıma,

Elimde bulunan ve bulunacak olan bütün vesaiti ve teşkilatı bu cemiyetin emrine amade bulunduracağıma ve bu cemiyetin emr-i muvafakati olmadıkça rey-i hodumla ne cemiyet namına, ne de şahsen hiçbir teşebbüste bulunmayacağıma,

Cemiyetin azası olmak itibariyle umumen ve bana verilecek vazifeler itibariyle hususen vakıf olacağım esrarı işfa etmeyeceğime ve bu esrarın işfası ve cemiyetin evamirine her ne suretle olursa olsun âdem-i inkıyadım halinde hakkımda, tertip edilecek her türlü mücazata razı olacağıma ve emrolunduğu halde işbu cezayı şahsım üzerinde bi'z-zat icra edeceğime şeref ve namusum üzerine yemin ederim: Vallah Billah (I- Muhalifler, II- Hoybun Nizamnamesi; 13-14, Bkz. Belge:3-a,b).

Ayrıca örgüte giren aşiretlerin uyuşmalarını garanti altına almak için, cemiyet tüzüğü'nün yükümlülüklerinden başka aşağıdaki kardeşlik andını da kabul etmeye mecburdurlar.

Kardeşlik Andı

Şu anda imza ettiğim tarihten itibaren, iki yıllık zaman süresince, eğer Kürt ulusunun varlığını ve güvenliğini tehdit eden bir tehlike ortaya çıkmazsa ve şayet hayatımın ve şerefimin ya da kendi şerefini koruyan, ailesini ve Kürtlüğü korumaya zorunlu şahıslara (ki ben onlara karşı vazifeye yükümlüyüm) karşı başka bir Kürt tarafından bir hücum olmazsa, herhangi bir Kürde karşı silah kaldırmamayı, kan davalarının ve diğer anlaşmazlıkların çözümünü bu iki seneyi takip eden döneme ertelemeyi, iki Kürt arasında kişisel nedenlerden dolayı kardeş kanı dökülmesine tüm gücümlle engel olmaya, dinimin, şerefimin ve kutsallıklarımın üstüne yemin ederim. Vallah, Billah bu andı bozan herhangi birisi Kürt ulusunun düşmanı ve hainidir. Herhangi bir hainin hak ettiği ceza ölümdür." (Sasuni, 1992:291).

Hoybun Cemiyeti, bu and ve örgütlenme sayesinde sadece genel ulusal bir cephe yaratmakla kalmıyor, aynı zamanda Kürtlüğün gücünü zayıflatan ve halen de zayıflatmakta olan iç anlaşmazlıklar ve küçük çelişkileri de yumuşatıyordu (Sasuni, 1992:291).

1.4.6. Hoybun Cemiyeti ve Propaganda

Hoybun Cemiyeti propagandaya büyük önem vermiştir. Nitekim bu durum kuruluş nizamnamesinde şu şekilde yer almıştır:

"Propaganda her şekl-i surette icra olunur. Cemiyete dâhil her fert duhulü tarihinden itibaren Kürt istiklâli lehine ve Türk mezalim ve cinayetini cihani medeniyete iblağ etmek üzere propaganda yapmakla mükelleftir.

Propaganda şifahî ve tahrirî olarak icra olunur.

Şifahî propaganda: Türk mezalimi ve Kürt ihtilâli hakkında tanzim olunacak kaside ve şarkılar hususî muganniler vasıtasıyla memleketin her tarafında tamim olunur. Hali hazır ve tarihen sebketmiş Türk mezaliminden mülhem olarak tertip edilecek küçük hikâyeler seyyah dervişler ve sair kimseler marifetiyle aynı suretle Kürdistan'ın her tarafına neşredilir.

Tahrirî propaganda: İhtilâlcuyane neşriyat, Kürt kahramanları menakıbı, mazi ve hâlihazır Türk mezalimim mutasavver levha, kart ve albümler ve buna mümasil asar neşriyle icra olunur.

Propaganda sahasında konferanslar, gramofon, sinema, ziyadar akisler ve her türlü vesaitten istifade edilecektir.

Cemiyetin merkez-i umumi emrinde olmak ve Kürtçe, Türkçe ve icabında Fransızca intişar etmek üzere organı bulunacaktır (I- Muhalifler, II- Hoybun Nizamnamesi; 15, Bkz. Belge:3-c).

Hoybun Cemiyeti, amaçları ve Taşnak Ermenileri ile yaptıkları ittifak bağlamında Türkiye'ye karşı geniş çaplı bir isyan hareketine başlamak ve kendi lehlerine kamuoyu oluşturmak için yoğun bir faaliyete başlamıştır.

Bu çerçevede, Hoybun Cemiyeti'nin Avrupa ve Amerikan kamuoyunu da etkileyerek desteklerini sağlayabilmek için buralarda da faaliyet yürüttüğü görülmektedir. Özellikle para toplamak ve propaganda yapmak amacıyla Paris Taşnak Merkezi üyesi Çamlıyan ile Süreyya Bedirhan yoğun faaliyetlerde bulunmuşlardır. Çamlıyan faaliyetlerini daha çok Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Mısır gibi ülkelerde yoğunlaştırmış, ancak Hınçak Ermeni Partisi mensuplarının itirazları ile karşılaşmıştır. Süreyya Bedirhan ise Hoybun Cemiyeti'nin Avrupa temsilcisi sıfatı ile Paris'te bir büro açarak Avrupa'daki faaliyetleri yürütmektedir (BCA, 030.10.115/803/28, Bkz. Belge:6-d). Avrupa'daki faaliyetlerinin yanı sıra yardım toplamak ve Amerikan kamuoyunu etkileyerek desteklerini sağlamak amacıyla Süreyya Bedirhan'la birlikte İbrahim Bey ABD'ye gitmiştir. ABD'de bürolar açarak Hoybun Cemiyeti adına para toplamaya başlamışlardır. Hoybun Cemiyeti adına ABD'nin çeşitli yerlerinde konferanslar veren Süreyya Bedirhan ilk etapta 200 bin dolar para toplamıştır (BCA, 030.10.115/803/5, Bkz. Belge:4-d). Süreyya Bedirhan ABD'deki faaliyetleri esnasında Ermenilerle de yakın işbirliği yapmış, Ermeni Kilisesinde de konferans vermiştir (BCA, 030.10.114/792/7, Bkz. Belge:7-a,b,c,d).

Süreyya Bedirhan'ın ABD'deki konferansları bir kitapçık halinde 1928 yılında Hoybun Cemiyeti tarafından İngilizce olarak yayınlanmıştır. Kitapçığa "Aynı Türk" başlığı adı altında bir giriş yazan Herbert Adams Gibboms; Süreyya Bedirhan'ın "Kürt Milli Meclisi Hoybun'un temsilcisi olarak Kürdistan'ın durumunu Amerikan hükümeti ve insanlarına anlatmak için geldiğini belirtmekte ve Bedirhan'ın kısa bir biyografisini vermektedir (Sarınay, 1998:7-8).

Hoybun Cemiyetinin Amerika Faaliyetleri hakkında Oğuz Aytepe makalesinde şu şekilde bilgi vermiştir;

“Hoybun'un kurulduğu tarihten itibaren göze çarpan iki önemli çalışması olmuştu. Bunlardan ilki propaganda çalışmaları, ikincisi 1930'daki küçük çaplı Ağrı Dağı İsyanı sırasında yaptığı dış destek bulma ve isyana yardım çalışmalarıdır.

Hoybun, "Kürt Davası" nı dünya kamuoyuna duyurmak amacıyla propaganda çalışmalarına girişmiştir. Ancak bu çalışmalar sadece Türkiye'ye karşı yürütülmüştür. Örgüt çalışmalarını Kahire, Beyrut, Halep, Paris, Detroit, Indiana ve Philedelphia'da

kurduğu merkezlerden yönetmiştir. Bu merkezlerde yayın yapanlar genellikle Bedirhanlar ve Dr. Şükrü Mehmet gibi isimler olmuştur” (Aytepe, 1998b:53).

Hoybun Cemiyeti ilk olarak, yirmi üç sayfalık bir kitapçık yayımladı. 1928 yılında Kahire’de *Les Massacres Kurdes en Turquie* adlı bir rapor yayımlandı. 1932’de Celadet Bedirhan Şam’da, *Hawar* (İmdat) ve *Ronahi* (Aydınlık) dergilerini yayımlarken, Beyrut’ta *Roja Nu* (Yeni Gün) adlı gazeteyi yayımladı. Örgüt ayrıca, Beyrut’ta *Sür* (Yıldız) Bağdat’ta *Gelavij* (Kutup Yıldızı) dergilerini yayımladı.” (Aytepe, 1998a:57).

Hawar (İmdat) dergisi 15 Mayıs 1932 tarihinde, Kürtçe ve Fransızca olarak onbeş güne bir yayınlanmıştır. Bu tarihten 1935 yılına kadar bu derginin 28 sayısı çıkarılmış, 1935’ten 15 Mayıs 1941 yılına kadar, her nedense yayını durduran dergi, 15 Mayıs 1941 tarihinde yeniden yayın hayatına girmiş ve 15 Ağustos 1943 yılına kadar, 57 sayısı çıkmıştır (Başbuğ, 1984:70; Sarıay, 1998:12). Ancak derginin Türkiye’ye girişi zararlı yayınlardan olduğundan Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile yasaklanmıştır (BCA, 030.18.01.02.29/43/13, Bkz. Belge:8).

Bütün bu yayınlardan başka, Celadet Bedirhan, *El-Kaziyeyi Kürdiye, Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal’e Açık Mektup, Refik Hilmi, Kürt Tarihi’ni yayımladı. Örgüt ayrıca, Türkiye’de Kürtlerin Katliamı, Hoybun İntikam Cemiyeti, Halaskaran Beyannamesi ve Bir Madalya, Memuzin, Bir Ecnebi Nokta-i Nazarından Kürdistan Meselesi, Türk Affı Umumisî Karşısında Kürtler, Mevlut, Kürt Alfabesi, Kürdistan’da 20. Asırda Türklerin Medeniyeti, Une Voie a Kürdistan (Kürdistan’da Bir Ses), Naksişirin İzidiyan, Dile Guren Min* adlı kitapları da yayımlamıştır (Aytepe, 1998a:57).

Bu kitaplardan, *El-Kaziyeyi Kürdiye, Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal’e Açık Mektup, Bir Ecnebi Nokta-i Nazarından Kürdistan Meselesi, Türk Affı Umumisî Karşısında Kürtler* ayrıca Türkçe ve yabancı dillerde Türkiye aleyhine yazılmış ve yazılacak olan tüm yayımların, Türkiye’ye sokulması Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile yasaklanmıştır (BCA, 030.18.01.02.47/54/16, Bkz. Belge:9).

Örgüt, propaganda faaliyetleri ile ilgili olarak Taşnak Partisi adına Paris bürosundan Çamlayan’ı; Hoybun adına da Süreyya Bedirhan’ı görevlendirmiştir. Bu görevlendirme üzerine Çamlayan, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Mısır’da ziyaretlerde bulunarak konuşmalar yapmış ve Örgüte mali kaynak temin etmiştir. Hoybun Cemiyeti de, Süreyya Bedirhan’ı birkaç kez propaganda yapmak amacıyla Amerika’ya göndermiştir. Süreyya Bedirhan ve Dr. Necip Mustafa Bekir Bey,

Hoybun Cemiyeti'nin Şubelerini, Michigan Eyaleti'nin Detroit şehrinde Amerika hükümetinden aldıkları 6 Şubat 1929 gün ve 17632 sayılı ruhsatla kurmuşlardır. Cemiyet'in ruhsatı; "State of Michigan County of Wayne. Detroit, Michigan No: 17632, Hoyboon Incorporated" olarak kaydedilmişti. Cemiyet, "*Kürdistan istiklali uğrunda mücadele ederken ölenlerin eş ve çocuklarına yardım etmek amacıyla*" kurulmuştu. Cemiyetin Türkiye'den gitme elli beşe yakın üyesi vardı (Aytepe, 1998a:57-58).

Örgüt Chicago Illinois, Gary İndiana ve Whiting'de şubeler kurmuştu. Warchaster'da da faaliyette bulunan Süreyya Bey orada pek rağbet görmemiş, ancak oradaki şubeye dört yüz elliden fazla Ermeni üye olmuş ve para yardımı yapmışlardır. Süreyya Bey, Amerika'daki çalışmalarını Ermenilerin yoğun yardımıyla sürdürmüştür. Özellikle Peabody ve Boston şehirlerini ziyaretinde Ermenilerden yakın ilgi görmüştür. New York'ta açılan "Kürt İstiklal Cemiyeti" şubesinin Vahan Kardeşyan'ın bürosunun bulunduğu binada (1 Madison Avenue'de) kurulması bu ilginin ve işbirliğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir (Aytepe, 1998a:58).

Süreyya Bedirhan, kardeşi, Dr. Celadet Alı Bedirhan'ın (Dr. Bletch Shirguh) yazdığı "*The Case of Kürdistan Against Turkey*" adlı raporu Philadelphia'da yayımladı. Ayrıca *New York Sun* gazetesine Türkiye'deki Kürtler ve Cemiyet hakkında bir de beyanat verdi. Süreyya Bey, Amerika'da Türkiye'den gidenlerin kurduğu Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'ni Hoybun Cemiyeti'ne bağlamış ve Cemiyet'in bankada toplanan 5800 Doları'na el koyarak bunu Hoybun'nun hesabına geçirmiştir. Amerika'da toplanan bu paralar Örgütün merkezinin bulunduğu Beyrut'a ve Şam'a gönderilmiştir. Cemiyet, Michigan Eyaleti'ne senelik resmin ödenmemiş olması ve mahalli mevzuat gereğince 10 Ağustos 1936 tarihinde kapatılmıştır. Bu tarihten sonra Cemiyet'in Amerika'da açıktan veya gizli bir faaliyeti tespit edilmemiştir (Aytepe, 1998a:58).

Hoybun Cemiyeti, İkinci Dünya Savaşı'nda da faaliyetini sürdürmüştür. 1934'ten 1939'a kadar Cemilpaşazade Kadri Bey örgütün temsilciliğini yapmıştır. Savaşın başlamasından 1946 yılına kadar bu görevi Cemilpaşazade Ekrem Bey üstlenmiştir (Aytepe, 1998a:58). Nihayetinde İran'da SSCB'nin desteğiyle 1946'da,

sadece 11 ay yaşayabilecek, Mahabat Kürt Cumhuriyeti'nin* kurulmasıyla, diğer Kürt örgütleri gibi Hoybun da kendini feshederek bu cumhuriyete katılmıştır (Kurubaş, 2004:300).

1.4.7. Hoybun Cemiyeti'ne Karşı Ortaya Çıkan Muhalefet

Hoybun Cemiyeti, Türkiye'ye karşı mücadele eden bütün ayrılıkçı ve kaçak Kürtleri bir çatı altında toplayamamıştır. Nitekim Hoybun Cemiyeti kurulduktan bir süre sonra, bu cemiyete katılmayan bazı Kürtler, Irak'ta Kürt-Türk Hilafet (Kürt Teali) Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Hoybun'a karşı cephe alan Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti'nin merkezi Irak'ın Revandız şehrindeydi. Irak'taki Kürtler arasında, Hoybun'dan daha çok bu cemiyet etkiliydi. Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti'nin amacı; hilafet ve saltanatı geri getirmek, Doğu-Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bağımsız bir yönetim oluşturmaktır. Cemiyet bu amaca ulaşabilmek için, hem Türkiye'de gerçekleştirilen inkılapları hazmedemeyen bazı çevreler hem de Türkiye dışında yaşayan muhalif ve kaçaklar ile irtibata geçmiştir.

Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti'nin başkanlığına Şeyh Sait İsyani'ndan sonra asılarak idam edilen Seyit Abdulkadir'in oğlu Abdullah getirilmiştir. Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti'nin merkez komitesinde ise şu isimler yer almıştır: Abdulkadir'in amcazadesi Seyit Taha, Adanalı Fanîzade Zeynelabidin, Irak hükümetinden Salih Zeki, Irak Kürtlerinden "Zarı Kürmancı" gazetesinin sahibi Hüseyin Hüsnü. Ayrıca Suriye'de Mevlanzade Rifat, Fanîzade Ali İlmi, Paris'te Fanîzade Mesut Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti'nin temsilcileriydi (I- Muhalifler, II- Hoybun Nizamnamesi; 8-9). Bütün bu isimlerin yanı sıra, Kürtler arasında önemli bir nüfuza sahip olan Şeyh Said'in oğlu Alı Rıza da bir dönem bu cemiyetin içerisinde yer almıştır (Sasuni, 1992:202).

Hoybun ve Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti yöneticileri zaman zaman bir araya gelerek aralarındaki ayrılıkları gidermeye çalışmışlardır. Nitekim Celadet Ali Bedirhan, 1928 yılında Irak'a gitmiş ve Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti yöneticileriyle bazı görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler sırasında Celadet Ali, Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti'ni Hoybun'a iltihaka davet etmiştir (BCA, 030.10.114/791/18, Bkz. Belge:10-a,b). Ancak Celadet Ali'nin bu teklifi Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti yöneticileri arasında kabul görmemiş ve bu iki cemiyet birleşmemiştir.

* 1946 yılında Sovyet nüfuzu altında kurulan ve İran'da Kürt aşiretlerinin çoğunluğu tarafından desteklenmeyen bu devlet sadece on bir ay yaşamış, Sovyetlerin nüfuz kaybı üzerine, Tahran Hükümeti tarafından kolayca yıkılmıştır. Türk Demokrasi Vakfı (1996), *Türkiye Gerçeğinde Kürtler ve PKK Terörü*, Ankara: Koreks Ltd.Şti Basım.

İKİNCİ BÖLÜM

HOYBUN CEMİYETİ VE DIŞ GÜÇLER

2. Hoybun Cemiyeti'nin Dış Güçlerle Bağlantısı

2.1. Hoybun Cemiyeti-Ermeni İlişkisi

Fransız İhtilali ve Batılı devletlerin sömürgecilik hareketleri Osmanlı Devleti'ni etkilemeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı ilk husus batılıların himayesinde gelişen bir Hıristiyan azınlık konusudur. Bu Hıristiyan azınlıklardan bizim konumuz olan Ermeniler ilk plânda Rusya nezdinde büyük bir yer işgal ederler. Bunun somut ifadesi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) ve bu savaşın sonucunda yenilen Osmanlı Devleti'nin imzalamak zorunda kaldığı Ayastefenos (Yeşilköy) Antlaşması'nın 16. maddesinde kendini gösterir;

Ermenistan'da Rusya askerinin istilası altında bulunup yüce devletimize verilmesi gereken yerlerin boşaltılması, oralarda iki devletin dostane münasebetlerine zarar verebileceğinden, yüce devletimiz Ermenilerin barındığı eyaletlerde mahalli menfaatlerin gerektirdiği ıslahat ve düzenlemeyi vakit kaybetmeksizin yapmayı Ermenilerin, Kürtlere ve Çerkezlere karşı emniyetlerini sağlamayı garanti eder. (Bal ve Çufalı 2003:554).

Osmanlı Devleti Ermenilerin oturdukları vilayetlerde ıslahat yapmayı ve Ermenileri Çerkez ve Kürtlere karşı korumayı taahhüt ediyorlardı. Ermeni liderleri, ileride tam bağımsızlığa yol açacak muhtariyet ilkesini kabul ettirememişlerdi, fakat yine de Ermenistan deyiminin antlaşmaya girmesi onları memnun etmişti (Göyünç, 2005:101).

Anlaşılabacağı üzere 16. Maddenin içeriğinde din en büyük belirleyici etken olmuştur. Bu bakımdan henüz "Kürtler" önemli bir meşguliyet konusu değildir. Kürtlerin Batı tarafından fark edilip ele alınması Ermenilerle ilgili gelişmelerin sonucunda olmuştur. Siyasi bir mücadelenin bir aktörü olarak, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Kürt unsuru devrededir ve Kürt-Ermeni ilişkisi, üzerinde çok durulan bir konudur. Bu ilişkileri inceleyen ve ortaya koyan birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar yapılırken hedef yalnızca bu ilişkilerin mahiyetini ortaya çıkarmak olmayıp, her iki unsurun da içinde yer aldığı Türk devletini etkilemektir.

Bu bağlamda, başta İngilizler olmak üzere Avrupalılar tarafından "Hıristiyan oldukları için kendilerini ellerinden tutmaya mecbur hissettikleri Ermenileri katleden vahşi bir topluluk olarak görülen "Kürtler" bu tarihten sonra sahiplenilmiş gibi gösterilerek, Şark Meselesi'ne yeni bir boyut getirilmiştir. Bu sahiplenmenin yansımalarından biri de Ermenileri ve Kürtleri birbirine yakınlaştırma ve

kaynaştırma siyaseti şeklinde ortaya çıktı. Bu sahiplenme teşebbüsleri karşısında Kazım Karabekir Paşa tarafından Kürtlere şu tavsiyelerde bulunulmuştur:

“Düşmanlarımız Büyük Ermenistan yapmaya çalışıyorlar. Buralarda ise en ziyade Kürt kardeşlerimiz oturmaktadır. Kürt istiklali diye çalışanlar düşmanlarımızdır. Maksatları Kürtleri bizden ayırdıktan sonra Ermenistan yapmaktır. Kürtleri mahvedeceklerdir. Bunun için Türk ve Kürt Kardeşler bu felakete meydan vermeyiniz”. Bunun üzerine bazı fesatçıların girişimlerine engel olunduğu görülünce yoğun propagandalar başladı: “Ermenilerle Kürtler kardeştir, birlikte istiklallerini kurtaracaklar, Şark’ı Türklerden alacaklar.” (Karabekir, 1995:10)

Bu düşüncelerin ve niyetlerin Türkiye’de ilk uygulaması 1910 yılında kurulan Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti'nin faaliyetlerinde görüldü. Cemiyetin tüzüğüne uygun olarak, Kürt-Ermeni ilişkilerini iyileştirmek için Taşnak Partisi ile olumlu diyaloglar kuruldu. Sık sık düzenlenen toplantılara Ermeniler de çağrılmıştı. Aynı çağrı, Ermeniler tarafından Kürtlere de yapılmıştı. 1927 Yılında Lübnan'da kurulan Hoybun Cemiyeti ifade edilen maksat ve işbirliğinin gerçekleştirildiği bir zemin olmuştu. (Bal ve Çufalı 2003:558). Daha kuruluş aşamasında fikir ve eylem birliği yapan Hoybuncularla Taşnak Ermenilerinin bu dayanışması görüldüğü gibi Cemiyetin amaç ve ilkelerine de aynen yansımış, 21 Haziran 1928 tarihinde Halep'te bir ittifak yaparak bu durumu resmileştirmişlerdir. Dersimi’ye göre, Kürtlerin Taşnak Ermenileri ile böyle bir işbirliğine girmeleri bir zorunluluktan (Dersimi, 1992:234). Hoybun Cemiyeti Başkanı Celadet Ali Bedirhan ile Taşnakların Cemiyet nezdinde temsilcisi olan Vahan Papazyan arasında Türkiye'ye karşı Halep'te yapılan bu ittifakın Dahiliye Vekaletinin Başvekaletine yazdığı Cemiyet faaliyetleri ile ilgili 18.7.1929 tarihli gizli rapora göre maddeleri şunlardır:

1. "Ermeni Taşnak Cemiyeti Kürt milleti ile aralarında geçmiş olan maceraları unutmuş bir ittifak yapmıştır. Kürt Hoybun Cemiyeti de hakiki düşmanlarını anlayarak Ermeni milleti ile ittihat ederek ortak amaçlar için kuvvetlerini harcayacaktır.

2. Kürt istiklalini temin ve milli amaçların elde etmek için siyasi, idari ve askeri bütün kuvvetlerini Taşnak Cemiyeti memnuniyetle ortaya koyacaktır.

3. Ermeni hükümet ve milletinin bütün amaç ve arzularını tatmin ve hukuki meşruiyetini temin etmeyi Hoybun Cemiyeti bir vazife olarak kabul eder.

4. Ermeni ve Kürdistan sınırları her iki cemiyet mührü ile tasdik edilen haritalardaki gibidir. (BCA, 030.10.115/803/5, Bkz. Belge:4-b)

5. Taşnak ve Hoybun Cemiyetleri mağdur Nasturi, Yezidi ve Çerkezlerle birleşmeyi ve onların hakiki hürriyetlerini taahhüt ederler. Dağınık Çerkezlere Suriye 'de, İsrail'e bahşedilen imtiyaza benzer bir imtiyazla belirli bir yurt tahsisine çalışılacaktır.

6. Taşnak ve Hoybun Cemiyetleri İranlı Fars ırkdaşları ile dostluk ve işbirliği içerisinde yaşamak isterler.

7. Rıza Pehlevi hazretlerinin emirlerinin tarafların menfaatine olduğu kabul edilmiş ve İran 'da özel olarak hareket serbestliği hakkı elde edilmiş olduğundan her iki cemiyet bu meseleye son derece riayetkâr olacaktır.

8. Hoybun Cemiyeti Kürt amaç ve isteklerini Taşnak Ermeni Cemiyeti de isteklerini tesbit etmişlerdir. Bu madde bir siyasi ilke olarak kabul edilmiştir. Binaenaleyh bütün Kürtlerin temsilcisi Kürt Hoybun Cemiyeti ve bütün Ermenilerin temsilcisi Taşnak Cemiyeti olarak kabul edilmiştir.

10. Taşnak Cemiyeti, Hoybun Teşkilatı için gerekli unsurları temin edecektir. Bu çerçevede Türkiye'ye karşı hareketin icrasına başlanıldığı zaman Taşnak Cemiyeti gene Karakin, Nejde, General Dro, General Subuh, General Simpat, General Nazarbekofve General Gargatof gibi kıymetli kumandanlarını istihdam etmeye amadedir.

Hoybun Cemiyeti de Seyyit Mehmet Taha, Seyyit Abdullah, Muşlu Kasım Bey, Hakkarili Şeref Bey, Onun oğlu Hasan Bey, Batnusi Hüseyin Paşa, Barkinli Mehmet Sıddık, Mustafa Nadir ve Musa Bey ve Osmanlı ordusunda hizmet edip Cemiyete ilhak eden bilcümle zabitanı istihdam etmeye amadedir.

11. Dersim, ruhu meselesidir. Kürt hareketına istinat noktası teşkil eder. Haydaranlı, Bahtiyarlı, Lolanlı. Balabanlı, Karakiyhili, Arelli ve Çarıklı aşiretlerinin tamamen elde edilmesi lazım geldiğinden bu hususu Hoybun Cemiyeti deruhte eder. Bu durum müştereken tesbit edilerek karar altına alınmıştır.

12. Türkiye'ye karşı dışarıdan, yapılacak genel bir harekât için muayyen ve detaylı bir plan hazırlanacaktır.

13. Taraflarca seçilecek temsilciler daima temas halinde bulunulacak ve önemli meseleleri merkezi umumiyeye bildireceklerdir. Tarafların temsilcileri Halep 'te bulunacaklardır.

14. Bu ittifakın tatbik ve icrasını Ermeni Taşnaksutyun ve Kürt Hoybun Cemiyeti deruhte ederler. (BCA, 030.10.115/803/5, Bkz. Belge:4-f,g,h)

İttifakın maddelerinden de açıkça anlaşılacağı gibi, Hoybun ve Taşnak Cemiyetleri Türkiye'yi zayıf düşürmek ve bölmek amacıyla geniş çaplı bir organizasyona gitmişlerdir. Bu organizasyonda Fransa'nın kontrolündeki Taşnakların Hoybun Cemiyeti aracılığı ile Kürt isyancıları destekleyerek Türkiye'ye yönelik hareketlerde insiyatifi ele almaya ve Türkiye'ye sızmaya çalıştıkları görülmektedir. Ermeni davasını Kürtlerle kazanmak, Taşnak siyasetine de son derece uygun görülmektedir. Çünkü nüfus itibarıyla Taşnak Ermenilerinin Türkiye toprakları üzerinde organize olma ve bir isyana teşebbüs etme imkânları yoktu. Böylece Taşnak Ermenileri Türklere duydukları düşmanlığın intikamını alacaklar, Türkiye'de bir Türk-Kürt çatışması yaratarak, Kürt isyanları ile zayıf düşürülmüş bir Türkiye'den uygun bir fırsat doğması halinde Ermenistan için toprak koparabileceklerdi. Nitekim bu konuda Taşnak Cemiyeti'nin Paris'te yapılan II. Kongresinde; "Kürt meselesi yakından Ermeni meselesine merbuttur. İki milletin vatan ve hayatı yekdiğerine yakından merbut olduğu için Ermeniler Kürt uyanış hareketine azami surette muzaheret ediyor ve edeceklerdir... müstakil ve müttehit Ermenistan projesinin en büyük düşmanı dün olduğu gibi bugün dahi Türkiye" olduğu vurgulanırken (Sarıyay 1998:5-6), İran'da yayın yapan "Huaper" isimli Ermeni gazetesinin 11 Eylül 1930 tarihli nüshasında, bu hususta bize gayet açık olarak şu bilgi verilmektedir:

"...Kürtlerle Teşriki mesâi ettiğimizden dolayı bizi tenkid eden hasımlarımız bilmelidir ki, Taşnak'ların yegâne maksadı ebedî düşmanımız olan Müslüman Türkler'i imha etmek ve onunla kafi hesabımızı görebilmek için her gün ve her fırsatta onu arkadan hançerlemektir. Türk'lerin birliğini karıştırmak, Türkiye'ye nifak tohumları sokmak, Türkiye'yi zehirlemek, işte vazifelerimiz bunlardır. Bu itibarla, Kürtler'i yakınlık (Teveccüh) göstermek, Ermeni davasına hizmet etmek demektir. KÜRTÇÜLÜK

HAREKETİNDEN UZAK DURMAK, ERMENİ DAVASINA HİZMET ETMEMEKTİR... demektedir (Rişvanoğlu, 1994:740; Sonyel, 2010:134).

İşte bu cemiyetin esaslarına baktığımızda gördüğümüz şu üç madde, güdülen maksadı açıkça ortaya koyuyor:

- *Kürt aşiretleri arasındaki ihtilafları ortadan kaldırarak Türkiye aleyhinde birliği sağlamak (ayaklandırmak)*
- *Ermenilerle Süryaniler arasında da bu birliği sağlayarak Kürtleri de aynı gayeye hizmet ettirmek.*
- *Ermeni-Kürt ırk birliği iddiasıyla halkı bu gayeye yanaştırarak tarihi ve coğrafi bir hak kazanmak.*

Bu bağlamda 1930 Ağustos'unda Zürih'te toplanan II. Enternasyonel Kongresi'nde Kürtlerle ilgili konular bir Ermeni önerisi olarak gündeme getirilmiştir. II. Enternasyonel Kongresi'nin Zürih'teki oturumunda Kürt toplumunun çıkarlarını koruyan bir çözüm önerisi yayınlandı (Bois, 2004:126). 1933'te Ermenistan'ın Erivan şehrinde toplanan Kürdoloji Kongresi'nde de benzeri kararlar (Kürt, Yezidi ve Ermenilerin ırki münasebetlerini bulmak) alınmıştır. Bu durum 1935-1943 yılları arasında bölgede umumi müfettiş olarak görev yapan Abidin Özmen'in raporuna da şu tespitlerle yansımıştır: *"Bugün Suriye'de bulunan Kürt, Ermeni, Süryani bir çok isimleri hükümetçe de malum eşhas Ermenilerle Kürtleri daha sıkı bir surette birleştirip Süryani, Asuri ve Yezidi gibi ekalliyetlerden de istifade ederek Elcezire de dahil olmak üzere Toroslardan başlamak üzere büyük bir Ermenistan ve Kürdistan birliği kurmak için çalışmak..."*

Bu düşünceleri uygulama sahasına koymak ve onları bilimsel bir tabana oturtmak maksadıyla özellikle başta Minorsky, Marr ve Nikitin olmak üzere onların yaptıkları çalışmalardan yararlanmalar gittikçe arttı. Minorsky 1938 yılında 20. Uluslararası Doğu Bilimciler Kongresi'ne sunduğu tezde Kürtlerin orijinlerini araştırırken isim benzerliğinden çok, tarihi ve coğrafi delillere dayanmak gerektiğini belirterek Kürtlerin Medlere dayandığını söylüyordu. Diğer yandan Kürtlerin bölgenin yerli halkı olduğunu, onların Haldiler, Ermeniler ve Gürcülerle akraba olduklarını ve Kürt dilinin burada olduğunu savunan tezin başta gelen temsilcisi N. J. Marr da Kürt dilinin daha sonra değişime uğrayarak Hint-Avrupalılaştığını ve Medce ile çok sıkı bağlarını kabul ediyor. Hatta onu Medce'nin mirasçısı sayıyor. Bazil Nikitin de bu ikisinin çelişmeyip sonuçta birbirine yaklaştığını ifade ediyor (Bal, 2003:554-559).

Bu konuda Azmi Süslünün yayınladığı, Hoybun'un altıncı yayınının pasajlarından birinde şu ifadeler kullanılıyor:

"... Türkler tarafından dökülen bir milyon Ermeninin masum kanı ve Ermenilerden sonra Kürtlere karşı yine Türklerin yaptıkları aynı vahşet bu iki topluluk arasında ister istemez bir sempati zemini oluşturdu. Eğer her ikisi de, daha ilk günden itibaren güçlerini cellâtlarına karşı birleştirmeyi akıl etmek gereğini duymuş olsalardı, bugün buldukları yerde bulunmayacaklardı! Felâket, Türkler tarafından meydana getirilmiş bu boş yapmacık düşmanlığı unutturacak ve yan yana yaşadıkları eski mutlu hâtrayı yeniden canlandıracaktır. Hoybun ümit ediyor ki, ne gelecekteki entrikalar ve ne de geçmişte her iki topluluk tarafından yapılmış olan hatalar, Ermenilerle Kürtler arasında yeniden kurulmuş olan dostça ve tamamen kardeşçe münasebetleri artık etkileyemeyecektir. Ümit etmek gerekir ki, aynı cellat tarafından her iki topluluğun şehitlerinin ortak felaketler sonunda akmuş olan kanından yeniden şekillenen bu dostluk, bütün desise ve bu felaketlere karşı yeterince dayanacaktır.

Gasbedicisinin tırnakları arasından Ermenistan ve Kürdistan sökülüp alındıktan sonra, iki ülke arasındaki sınır meselesinin bu dostluk ve kardeşlik anlayışı içinde çözümleneceğini ve birkaç şehir veya köyün terkedilmesi veya kazanılması meselesinin de, Ermeni-Kürt dostluğu ve iyi münasebetleri yanında daha önemsiz kalacağını ümit ediyoruz." (Süslü, 1993:98).

Ayrıca uzun yıllar İran Kürdistan Demokratik Partisi başkanlığı yapan Abdurrahman Ghasseumlou'da gerek Ermenilerin, gerekse İngiliz ve Fransızların Hoybun Cemiyeti'ne verdiği desteğin ne anlama geldiğini şu sözlerle ortaya koymaktadır:

"... Kürdistan dışında yaşayan göçmenlerin temsilcileri tarafından 1927'de tüm Kürt milliyetçi kuruluşların birleşimi olarak Hoybun Partisi kuruldu. Bu temsilciler, feodaller, toprak ağaları ile entellektüellerden oluşuyordu. Yine 1927'de Lübnan'ın Bihandun kentinde Parti ilk kongresini topladı. Keza kongreye Ermeni Taşnaklarının liderlerinden biri olan Vahan Papazyan'da katıldı. Yönetimlerin ortak çıkarları gereği parti resmen kurulamadı ve aktif çalışmaları çok güçsüzdü. Fakat, Türkiye'ye siyasi baskı yapmak için Kürt sorununu kullanan emperyalist güçlerin desteğini aldı. Bu nedenle İngiltere kendisini belli etmeden, Türk hükümetlerinin politikasına karşı olayları Hoybun'un faaliyeti imiş gibi göstererek bir yöntem izledi. Türkiye ile anlaşmazlıkları konusunda Fransa da aynı yolu izledi. Taşnaklar Hoybun'u doğrudan etkileri altına aldılar..." (Kalafat, 1992:137; Zelyut, 2010:170).

"Taşnaklar Hoybun'a bu desteği neden veriyordu? En başta gelen sebep kendi imkanları olmadığı için Türkiye'ye karşı isyanda Kürt halkından yararlanıyorlardı. Böylece Taşnaklar ezeli düşmanlıklarını Kürtler vasıtası ile uyguluyorlardı. Taşnaklara göre Türkiye Kürdistanı'nın toprakları büyük Ermenistan'ın bir parçası idi... Bağımsız Kürdistan devleti kurulursa, bu devlet yeni ve bağımsız büyük Ermenistan'ın yaratılması için gelecekte Taşnakların temel dayanağı olacaktır" (Sarıay, 1998:6).

Anadolu'da Ermeni Devleti kurmak isteyenlerin Türkiye'den almayı amaçladıkları topraklar ile Kürt Devleti kurmak isteyenlerin almak istedikleri topraklar aynıdır. Bu açık çelişki bile Ermeni ve Kürtlerin başkalarının kurgusu ile hareket ettiğini gösterir.

Bu çelişkiyi gözlerden uzak tutmak için Türkiye bu unsurlar tarafından ortak hedef kabul edilmiş, ortak çıkarları için birlikte hareket etmeleri gerektiği şeklinde gösterilmiştir. Dil, antropoloji ve sosyal yapı itibarıyla Ermeniler ile Kürtler arasında aynılıkları aranarak farklı milliyetler olmadıkları savunulmuştur (Seferoğlu, 1982).

Diğer taraftan Hoybun Cemiyeti sadece Taşnak Ermeni Cemiyeti ile siyasi ve askeri bir ittifak yapmakla kalmamış, Türkiye'ye karşı düşmanlıkları bilinen Nasturi ve Yezidilerin yanı sıra ittifakta belirtildiği gibi, bölgede yaşayan bazı Çerkezlerle de işbirliğine gitmeyi de amaçlamıştır. Özellikle ittifakta dikkati çeken diğer hususlar,

Türkiye'ye karşı içerden ve dışarıdan genel bir isyan hareketinin planlanması, daha 1928 yılında Dersim bölgesinde bir isyan çıkarmak konusunda mutabakata varılarak hazırlıklara başlanması gereğinin vurgulanmasıdır. Nitekim İran'ın bu desteği Ağrı isyanlarında açıkça görülecektir.

Taşnak Cemiyeti bu sırada Fransa'da bulunan Yüzelliliklerden Mehmet Ali ve Gümülcineli İsmail ile de 11 Kasım 1928 tarihinde Paris'te Türkiye'ye karşı bir anlaşma yapmıştır. Bu konuda Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin liderlerinden Sadık Bey'in de onayı alınmıştır. Bu anlaşmaya göre; Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı yapılacak hareketin sonunda Hürriyet ve İtilaf Partisi iktidara geldiği takdirde Türkiye üzerindeki Ermeni gayelerini kabul edecektir.

Hoybun Cemiyeti'nin özellikle Taşnak Ermenileri ile yaptıkları işbirliği ve Cemiyet üzerindeki İngiliz-Fransız rekabeti daha Cemiyetin kuruluş safhasında anlaşmazlıklara yol açmıştır. Nitekim bu sırada Fransa ile işbirliği yapan Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza 1927 yılında İran'a geçerek Simko aşiretinin yanına gitmişse de daha sonra İngilizlerin çabaları sonucu tekrar Irak'a dönmüştür Hoybun Cemiyeti'nin kurulmasından sonra da Cemiyet üzerindeki Ermeni hakimiyetinden dolayı Hoybun'a karşı bir muhalefet hareketi başlatmıştır (Sarınay, 1998:6-7).

2.2. Hoybun Cemiyeti-İngiltere İlişkisi

Bölücülük ve etnik ırkçılık hareketi içinde İngiltere, çok defa Rusya ile işbirliği yapmış olmasına rağmen, kendi çıkarları doğrultusunda bu olaylarda en çok faaliyet gösteren devlettir. Bölgedeki emperyalist menfaatler yönünden İngiltere, bazı zamanlar Rusya'ya karşı çıkmasına rağmen, ana hedefte birlikte olmuşlardır.

İngiltere, 1800 yıllarından itibaren bölgeye gönderdiği "misyonerler" ve "siyasi şarkiyatçılar" vasıtasıyla "bölücülük veya siyasi Kürtçülük" meselesine eğilmeye başlamıştır. İngiltere öncelikle 1806 yılında "East India-Company"nin yani "Doğu-Hindistan Şirketi"nin, Bağdat'ta bir şubesinin açılmasıyla, bölgede faaliyete geçmiştir. Bu şubenin başına, "Rich ve Heine" adlı iki İngiliz ile Basra'da görevli İngiliz "istihbarat" görevlisi "Kolkhon" ve Hindistan'da "Midran" şehrinde görevli İngiliz subayı "Mcdonald", bölgedeki Kurmançların ve Ermenilerin arasında faaliyetlerine başlamışlardır. 1817-1820 yılları arasında bölgede oldukça geniş faaliyet gösteren "Heine, Brother ve Rich" adlı İngiliz şarkiyatçı kılığındaki ajanları, bilhassa 1815 yılında "Van ve Ağrı" sancaklarında meydana gelen karışıklıklarda çok etkili olmuşlardır. Bu olayda Kurmanç lehçesini konuşan Türkmen aşiretlerini kışkırttığı gibi Ermeniler de devreye sokulmuştur. İngiltere 1821-1832 yılları

arasında Anadolu'nun Doğu bölgesindeki bazı aşiretlerin "İran ve Irak" taki uzantıları ile de ilgilenmeye başlamış ve bu hususta görevli "Fraziler" adlı İngiliz ajanı, İran'a gönderilirken, bir gurup İngiliz subayı da "Irak-Süleymaniye" deki Kurmanç aşiretler başta olmak üzere, bölücülük ve Etnik ırkçılık eğitimine başlamışlardır. 1828 ve 1832 yıllarında uzunca bir seyahat yapan "Rodan Cissini", 1833 yılındaki seyahati sırasında yanında götürdüğü bir heyetle "Dicle-Fırat" arasındaki bölgede yer altı zenginliğini teshil etmek üzere de faaliyet göstermiştir. 1877-1878 (93 Harbi) Türk-Rus savaşı sırasında, İngiltere bölgedeki çıkarlarını korumak için bazı subay ve sivil elemanları (bir kısmı arkeoloji uzmanı maskesi altında) Musul ve Kerkük bölgesinde Petrol'ün bulunması ve Petrol'ün artık önemli bir stratejik madde olması, bu bölgenin İngiltere yönünden önemi daha çok artmıştı (Riştanoğlu, 1994:641).

19. Yüzyılın sonuna kadar Rusya ve Fransa'ya karşı, sömürge yollarının güvenliği ve iktisadi çıkarları için Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü koruma politikası izleyen İngiltere, Berlin Antlaşması'ndan sonra bu politikasını terk etmiştir. Özellikle 1900'lerin başından itibaren İngiltere'nin Osmanlı toprakları üzerindeki politikasının temel taşı artık sadece geleneksel Boğazlar meselesinden ziyade, Ortadoğu bölgesi üzerinde yoğunlaşmıştır. İngiltere'nin politika değişikliğini bir yandan Almanya'nın bölgeye girme ve sömürgeleştirme girişimleri, diğer yandan da bölgeye özgü bir unsur olan petrolün ön plana çıkması ile izah etmek mümkündür. Türkiye'de siyasi Kürtçülüğün yukarıda ana hatları ile ortaya konulan uluslararası konjonktür içinde özellikle de İngiltere'nin politikası çerçevesinde şekillendiğini görmekteyiz (Sarınay, 1998:1).

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin Hindistan genel valisi, Osmanlı Türkiyesi'nin geleceğine ilişkin tekliflerini ihtiva eden muhtırasında, Musul'un imparatorluktan koparılmasını savunurken, bu yörenin Kürdistan'a tekabül etmesi dolayısıyla Kürt Meselesi'nin acil olarak gündeme geleceğini kaydedecekti. Ona göre, Kürt Meselesi, Asya Türkiyesi'nin yeni yerleşiminde en hayati konu, milletlerarası taksiminde gerçekleşeceği eksendi. Bütün aşiretler aynı bayrak altında toplanabilse Kürtlere bağımsızlık verilmesi düşünülebilirdi. Bu imkânsız olduğuna göre, Kuzey Irak, ya; Rusya'nın ya da İngiltere'nin denetimi altına alınacaktı. Bölge Ruslara bırakıldığı takdirde Londra'nın artık "rahat bir nefes bile alamayacağını" yazmıştır (Öke, 2002:20).

Nitekim I. Dünya Savaşının sonunda İngiltere Kürtlerin mandaterliğini üzerine almak üzere harekete geçecektir. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için, Doğu

ve Güney Doğu Anadolu'da ki Kürt aşiretlerini kazanmak için Nisan 1919'da Binbaşı Noel'i ve Yüzbaşı Woolley'i görevlendirmiştir (Sarıay, 1998:2). Noel, Hindistan Hükümeti Siyasi Şubesi subaylarından. Son dört senedir kuvvetleriyle İran'da İngilizler lehine faaliyetleri örgütlemekle görevliydi. Noel, bu bölgeyi iyi tanıyordu yeni görevine atanırken, Babî'ye yazılarak, kendisine mahalli güçlerce destek sağlanmasının teminine gidilecekti. Musul'dan 7 Nisan 1919'da hareket eden Noel 12'sinde Nusaybin'e varmıştır. Bölgenin siyasi havasını değerlendiren Noel, birkaç hafta öncesine kadar halkın İngiliz işgaline karşı çıkmayacağını beklenildiğini; fakat şimdi ise Ermeni iddialarına Paris'te sahip çıkılmaya başlanmasıyla durumun değişmeye başladığını yazmaktadır. Artık halkın tamamı İngilizlere karşıdır ve bu tavrını da zaman zaman sert hareketlerle göstermektedirler. Noel bu durumda halka sert çıkılmamasını, bu yöntemin ters tepki yaratacağını savunmaktadır. Çözüm; uzlaşmadır. Kürtçülüğün hiçbir zaman tabanı olmadığını, fakat Ermeni tehdidi ve İngilizlerin Ermeni yanlısı tavırlarının bu insanlarda milli bilincin uyanmasında katkıda bulunduğunu iddia edecektir (Öke, 1988:27-30). Bu konuda Mevlanzade Rıfat şöyle yazmaktadır: "Binbaşı Noel'in Kürdistan'ı dolaşmasının amacı ne idi? Bunu burada izah etmek icap ediyor. Avrupa ve Amerika'daki Ermeni Komiteleri, bilhassa Taşnaksutyun komitesi, Kürdistan'ı içine alan büyük bir Ermenistan kurulması peşine düşmüştü. Bu Komite bu amaçla ilgili bir propagandaya başlamışlardı. Paris'te toplanan Yüksek Sulh Meclisini devamlı müracaatlarıyla rahatsız etmeye koyulmuşlardı. Bazı siyasî merkezler, bilhassa Amerika, bunlara yardımcı oluyordu" (Rıfat, 1993:299). Noel, Diyarbakır, Mardin, Maraş, Malatya, Harput ve Halep'teki durum üzerine raporlar yazdı. Noel'in seyahatinin bir bölümünde –Malatya ayağında- kendisine Kürt milliyetçisi Bedirhan ailesinden Emir Ali Bedirhan'ın oğlu Seyit Abdulkadir'in damadı Seyit Muin ve Dersim ileri gelenlerinden Seyit İbrahim refakat etti (Mutlu, 2002:439).

İngilizler, Noel'le yetinmeyecekler ve Mısır İşgal Kuvvetleri'nin sahasına giren yörede benzeri bir araştırma yapmak üzere Yüzbaşı C.L. Woolley'i görevlendireceklerdi. Yüzbaşı; Millî, Zaza, Karavar, Kitkan, Barası ve Elayn aşiretleri liderleri, dinî ve mülkî zevat, Osmanlı subayları ve köylülerle görüşecekti. Yaptığı mülakatlar çerçevesinde "Kürdistan"nın Kars ile Tiflis'ten Adana'ya, Trabzon'dan Malatya ve Revanduz'a uzandığını ileten Woolley'e göre altı "Ermeni" vilâyeti, Rusya'nın bir kısmı ve kuzey İran'ın da Kürtler'in "vatan" addettikleri araziye dahil olduğunu yazmaktaydı. Woolley de, aynen Noel'le ağız birliği etmiş

gibi, Ermenilerin nüfus iddiaları konusunda Batı'nın aldatılmış olduğunu yazıyor ve Güneydoğu Anadolu'da çoğunluk oluşturan Kürtlerin aslında Ari ırka bağlı barışsever bir halk olduğunu, İngiltere himayesinde onları manda idaresi altına almanın yerinde bir karar olabileceğini vurguluyordu (Öke, 1988:57).

İngiltere aynı zamanda İstanbul'da Seyyit Abdülkadir'in başkanlığında kurulan "*Kürdistan Teali Cemiyeti*" Mensupları ile de yakın ilişki içerisine girmiştir. Bu arada 21 Ocak 1919'da Paris barış konferansında Osmanlı temsilcisi sıfatıyla seçilerek katılmış olan Şerif Paşa, 16 Nisan 1919 tarihinde Osmanlı temsilciliğinden çekilerek, görevini "*Kürt Heyeti Başkanı*" sıfatıyla sürdüreceğini duyurmuştur. Kürdistan konusunda İtilâf devletlerine başvurmuş, ayrıca Paris'te bulunan Ermeni temsilcisi Bogos Nubar Paşa ile Doğu Anadolu vilayetlerinin Ermeni ve Kürt bölgelerine bölünmesi konusunda anlaşmıştır (Sarınay, 1998:2). Bu amaçla da Şerif Paşa ve Bogos Nubar Paşa Paris barış konferansına bir muhtıra sunmuş, bu muhtıradaki Türkiye'den başka bir mandater devlet yönetiminde bağımsız bir Ermenistan ve Kürdistan kurulması istenmekteydi. Bu devletlerin sınırlarının tespiti Konferansa bırakılıyordu (Başbuğ, 1984:34). Bu anlaşma metni şöyledir:

20 Kasım 1919 Paris "*Büyük Barış Konferansına,*

Bay Başkan!

Bizler, aşağıda imzası bulunanlar Ermeni ve Kürt uluslarının temsilcileri Büyük Barış Konferansına, iki ulusun da aynı ari kavminden ve çıkarlarının da aynı olduğunu ve aynı amacı, yani kendi bağımsızlıklarını amacını güttüklerini belirtmekten şeref duyarız. Özellikle Ermeniler insafsız Osmanlı idaresinden kurtulmak çabasında ve genellikle de hem Ermeniler ve hem de Kürtler her iki ulusa da facialar getiren 'ittihat ve Terakki' komitesinin 'resmi' veya 'gayr-i resmi' kabinelerinin boyunduruğundan kurtulmayı zorunlu bulmaktadırlar.

Şu halde Barış Konferansından, aramızda tam anlaşmaya varmış olarak beraberce sizden ulusların hakları prensibine uygun olarak 'Birleşik Bağımsız Ermenistan' ve 'Bağımsız bir Kürdistan'ın yaratılmasını, kurulacak olan bu devletlerin, halklarımızın istekleri göz önüne alınarak, büyük devletler yardımını alabilmesinin teminini, bu konuda karara varılmasını ve de ülkemizin tekrar gelişmesi süresinde bu devletlerin gerekli olan ekonomik ve teknik yardımlarını esirgememelerini rica ederiz.

Delegasyonlarımız tarafından sizlere sırayla raporlar şeklinde sunulan aramızdaki anlaşmazlık konusu olan topraklara gelince, açık bir şekilde sizleri temin ederiz ki bunların bir çözüme bağlanmasını Barış Toplantısının kararlarına bırakıyoruz. Çünkü, verilecek kararın adaletli bir şekilde verileceğine eminiz.

Aynı zamanda her iki devletimizin de içinde yaşayan azınlıkların hukuki haklarına saygı göstermek konusunda tam bir birlik içinde olduğumuzu da bildiririz.

İmzalar Boğos Nubar (Ermeni Milli Delegasyonu Başkanı) Dr. H.Ohancanyan (Ermenistan Cumhuriyeti Delegasyon Başkanvekili)

Şerif Paşa (Kürt Milli Delegasyonu Başkanı)" (Sasuni, 1992:259).

Bu konuda Göldaş şunları yazmaktadır: “Şerif Paşa Paris'te Barış Konferansı'na iki memorandum, bir de Kürdistan haritası sunmuştu (22 Mart 1919 ve 1 Mart 1920 tarihlerinde) 20 Kasım 1920 tarihinde ise Ermeni temsilcisi Bogos Nubar Paşa ile bir anlaşma imzalamıştı. Bogos Nubar Paşa, Kürt Şerif Paşa'nın

Kürdistan hakları konusundaki 'ısrarlı' girişimleri sonucunda Kürtler aleyhine Ermeni propagandasına son vermeyi kabul etmişti; anlaşma metni bu gelişmelerden sonra imzalanmıştı” (Göldaş, 1991:215). Bu anlaşma, Türkiye Kürtleri tarafından şiddetle lanetlenip reddedilmiştir. Bunun üzerine Şerif Paşa Kürtçülük yapmaktan vazgeçip kendi hayatını yaşamaya başlayarak başka hiçbir şeyle ilgilenmemiştir.

Ancak bu birliktelik Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde ki Milli Mücadele karşısında; Hem "*Kürtlerin Peygamberi*", "*Kürtlerin bir numaralı uzmanı*", "*Kürtlerin Laurenci*" diye adlandırılan Noel'in Kürdistan çıkartması, hem de Paris'te "*Kürtlerin Babası*" veya "*Kürtlerin Sesi*" olarak tanıtılan Şerif Paşa'nın yapacağı hiç bir şey kalmamıştır (Alakom, 1998:107-108).

Bu konuda Hayri Başbuğ'un yayınladığı İngiliz gizli belgelerine bakalım; “İngiliz diplomatlarının bu hususta birbirlerine gönderdikleri ve konumuzu yakından ilgilendiren raporlar:

İşte MR. RYAN'ın raporu :

"... Reşit Paşa ile Kürt meselesini gördüm ve Noel'in Malatya'yı ziyaretinin zamansız olacağını söyledim. Gerçi, majestenin hükümetinin Kürt meselesinde büyük menfaati olduğu doğrudur. Fakat bu sadece Mezopotamya ile ilgilidir ve sırf orayı korumak içindir..."

21 Temmuz 1919, MR. HOHLER'den SİR TİLLEY'e :

"... Mezopotamya şimdi bizim olacağına göre, NOEL'e bir Kürt Devleti kurdurup, kuzey dağlarını böylece koruyabiliriz..."

19 Ağustos 1919, Amiral VEBB'den LORD CURZON'a :

"... Amerika, Trabzon ve Erzurum'u içine alan bir ERMENİSTANI himaye edecek, geri kalan dört vilâyeti de bir KÜRT DEVLETİ olarak İngilizlerin himayesine bırakıyor..."

27 Ağustos 1919, MR. HOHLER'den MR. C. KERR'e :

"... KÜRTLER'in ve ERMENİLER'in diğer meseleleri beni ilgilendirmez. Bizim Kürt meselesine verdiğimiz ehemmiyet, Mezopotamya'daki yeraltı kaynaklarımız içindir.." (Başbuğ, 1984:30-31).

İngiltere 1926 yılında Musul'u almasına rağmen bölgedeki hâkimiyetini pekiştirmek ve Türkiye'nin tekrar Irak ile ilgilenmesini önlemek amacıyla başta Irak olmak üzere bölgedeki Kürt aşiretleri ile yakından ilgilenmeye devam etmiş, daha önce belirtildiği gibi Hoybun Cemiyeti'nin kuruluşunda yardımcı olmuştur. Hoybun Cemiyeti'nin yönetim kadrosunun ağırlıklı olarak Mütareke döneminden itibaren İngiltere ile işbirliği yapan Bedirhanlardan oluşması, Cemiyetin faal üyesi ve Ağrı isyanlarının elebaşısı İhsan Nuri'nin 1924 yılında Türkiye'den kaçarak Irak'a dolayısıyla İngilizlere sığınması, daha sonra 1930 yılında çıkan Ağrı isyanları sırasında Kürtlerin davalarını Milletler Cemiyeti'ne götüreceğini basını aracılığı ile dolaylı yoldan duyurması, hatta Irak'ta yaptığı temaslarda böyle bir müracaatı teşvik etmesi, ayrıca Ağrı isyanları sırasında İngiltere'nin kontrolündeki Barzani Kürtlerinin

Irak sınırını geçerek Türkiye'ye saldırımları da dikkate alınırca İngiltere'nin bölgedeki gelişmelerle yakından ilgilendiğini ve en azından Türkiye'ye karşı yönlendirmeler yaptığını göstermektedir (Sarıay, 1998:10).

İngilizlerin maksatlarını gösterir bir diğer belgede: 9.4.1931 tarihli I. Umumi Müfettişlikten alınan 12 Nisan 1931 tarihinde Başvekalete yazılan Dahiliye Vekili imzalı bir yazı ekinde bulunan rapora göre; İngiltere'nin bölgedeki aşiretler ve gelişmelerle yakından ilgilenmesindeki amacının, "Hakkari vilayeti ile Cizre'de dahil olmak üzere, Irak Kürtleri hakimiyeti altında Irak ile Türkiye arasında bir Kürt hükümeti teşkil etmek" olarak değerlendirilmektedir. Bu maksatla Şeyh Mahmut'un prens ilan edileceği, Barzani şeyhi emri altına verileceği ve Nasturileri Kürtlük camiasına ithal etmeye çalıştıkları belirtilmektedir (BCA, 030.10.115/796/20, Bkz. Belge:11-b).

Dönemin Alman ve Sovyet basınına bakıldığında ayaklanmaların İngilizlerin oyunu olduğu yazılmakta: ayaklanmaya ilişkin olarak Almanya'da yayınlanan "Glarus - Zeitung adlı gazetenin 21 Ekim 1930 tarihli nüshasında çıkan uzun bir makalede şu maddeler yer almaktadır:

- 1- Kürtler, İngiliz memurları tarafından teşvik edilmiş; silah, malzeme ve para yardımı yapılmıştır.
- 2- İngiliz Basını, Milletler Cemiyeti'nin (Cemiyet-i Akvam) müdahalesi için çalışmıştır.
- 3- İranlılar, isyana yardım etmişlerdir.
- 4- İsyanın Gayesi:
 - a) Türkiye ile Rusya arasına bir tampon devlet kurmak.
 - b) Türkiye'yi iktisaden zayıf düşürmek.
 - c) Türkiye'yi mukavemetsiz bırakıp İngiltere ile anlaşmaya zorlamak (Musul Meselesi yönünden).
- 5-Doğu petrollerinden yararlanmak için, Kürtlerin elde edilmesiKürtlere her çeşit silah verip, gerektiğinde İngiliz çıkarları için Kürt ve Türk kanı döktüler (Koçaş, 1990:319; Rışvanoğlu, 1978:282).

Bu bağlamda İngiltere'nin dış siyasetinde Asya petrollerinin, birinci derecede önemli yeri olduğu anlaşılmaktadır. Bütün Ortadoğu petrollerinin kendi ellerinde bulunmasını veya kendi hâkimiyetlerinin altında işletilmesini isterler ve bunun için hiçbir girişimden ve faaliyetten geri durmazlar. Nitekim Musul Meselesi'nde de Kürtlerin milli ve dini hislerini tahrik ederek bunları kullandılar. Ordudan kaçan Türk subayları da İngilizlerin bu faaliyetlerine kolaylık sağladı. Ayrıca İngiltere bu emel uğruna Kürtlere Hoçkiz makineli tüfekleri ve yeni İngiliz tüfekleri verdiler. Zavallı Kürtleri ateşe sürerek, kendi hesaplarına Kürt kanı dökülmesini sağladılar. (Damtag, 1986:77).

Sonuçta, İngiltere 1926 yılında Musul'u almasına rağmen bölgedeki hâkimiyetini pekiştirmek ve bölgede giderek güçlenen Türkiye'nin tekrar Irak ile ilgilenmesini önlemek, Türkiye'yi mali açıdan kendisine bağımlı hale getirmek ayrıca Sovyetlerin yayılmasını engellemek amacıyla tampon bir Kürt Devleti kurmak, Iraktaki petrolü kontrol altına almak gibi amaçları doğrultusunda her fırsatta maşa olarak kullanmaya alıştığı bölücü Kürtlerin örgütlenmesine yardımcı olmuş, çıkan ayaklanmada başta silah olmak üzere her türlü yardımda bulunmuştur.

2.3. Hoybun Cemiyeti-Fransa İlişkisi

Bu dönemde Fransa ile Türkiye arasında Hatay Meselesi bulunmaktaydı. İşte bu sebepten Fransa, İngiltere'nin Musul Meselesini çözmek için kullandığı yöntemi kullanarak Hatay Meselesini kendi lehine çözmek amacıyla Türkiye'ye yönelik her türlü bölücü hareketi desteklemiştir.

Suriye'nin, Kürtçülük faaliyetlerine 1935'li yıllarda da hangi desteği verdiğini, Bitlis, Diyarbakır, Van, Hakkari, Muş, Mardin, Urfa, Siirt illerini içine alan 1. Umumi Müfettişliğine getirilen Abidin Özmen'in Ankara'da sunduğu raporunda Suriye'de bulunan bazı kuruluşların isimlerini sıralayarak açıklıyor:

1-Hoybun

2-Kürt İttihat

3-Halaskarani Kürt

4-Kürtçe Konuşan İslam ve Hıristiyan

5-Kürt Teavün

6-Kürt Fukaraperver

7-Kürt Dilini Tamim

8-Kürt-Nasturi Birliği gibi Kürtler tarafından teşkil edilen cemiyetler, doğrudan doğruya ve;

9-Türk Hilafet

10-Taşnak

11-Hoybonculara Müzahir Süryani

12-Hidayet-ül İslamiye

13-Çerkezler

14-Nakşiler Tarikatı

Gibi diğer unsurlar Kürtlerin bağımsızlığı için çalışan teşekküller olduğunu, hedeflerine ulaşmak için "Kürtlük gayesi uğruna durmadan dinlenmeden çalıştıklarını" ifade ediyor ve Suriye konusuna yine değiniyor:

"Bugün Suriye'de bulunan Kürt, Ermeni, Süryani birçok -isimleri hükümetçe de malum- eşhas Ermenilerle Kürtleri daha sıkı bir surette birleştirip Süryani, Asuri ve Yezidi gibi ekalliyetlerden de istifade ederek Elcezire de dahil olmak üzere Toroslardan başlamak üzere büyük bir Ermenistan ve Kürdistan birliği kurmak için çalışmakta ve bu gayelerine yardım için de kötülüğümüzü isteyen birçok devletlere de başvurdukları duyulmaktadır. Bu teşebbüslerinden kat'i bir ümit göremeyenler Ermeni komitacılar ve Kürt şakilerine dayanarak çıkaracakları karışıklıklara, içeride ve dışarıdaki Kürtleri, Ermenileri karıştırarak isyanı büyütme ve bu suretle diğer bir devletin yardımına nail olacaklarını düşünüp görüşmekte, propagandasını yapmaktadırlar" demiştir (Öztürk, 2005:100).

Hoybun'un, Suriye'deki faaliyetini Fransız istihbarat teşkilatı sevk ve idare ediyordu. O günlerde, Suriye'nin; Lazkiye, Halep ile Kilis ve Amanos Dağları arasındaki Türk asıllı aşiretlerle, Suriye'nin Türkiye ile sınırı olan sahada, sınır çizilirken Suriye toprağında kalan, "Avşar, El-Begli, Beğdili ve Rişvanlar" da Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı gittikçe artan bir sevgi ve birleşme temayülü artmaktaydı ki, bu da Fransızları çok korkutuyordu. Hem buna mani olmak ve hem de buradaki Türk asıllı aşiretleri ve Türkiye'yi rahatsız etmek için, bu sınır bölgelerine, daha önce gelmiş Ermeni Mültecilerinden iki bin aile yerleştirirler ve ayrıca o zaman Hatay bizim olmadığı için bu bölgeye de Ermeni aileleri adeta zorla sevk ediyordu. Burada Fransızların bu tür faaliyetlerle elde etmek istedikleri iki amaç vardı:

1. Kandırdıkları ve daha öncede Türkiye'de çıkardıkları isyan hareketlerden kurtulup kaçan bölücü Kürt liderleri ve emirlerindeki aşiretler ile Ermenileri, ileride Türkiye'ye karşı yapılacak taarruz için hazırlık mahiyetinde kullanmak.

2. Türkiye'den, yaptıkları ihanet ve katliamlar yüzünden "Tehcir" yani göç ettirilen Ermenilerin, buralarda perişan bir vaziyette olduklarını göstererek, hakları gasp edilmiş biçareler halinde olduklarını dünya efkârına göstermek ve Türkiye üzerinde politik baskıları arttırmak (Rışvanoğlu, 1994:745).

Ayrıca, Fransa kendi denetiminde Kilikya adıyla bir Ermenistan meydana getirmek istiyordu, Çukurova'da kurulacak olan bir Ermeni devletiyle Türkiye'nin Suriye'ye doğrudan müdahalesini önleyecek, bu ise Suriye'deki Fransız egemenliğine bir güvence teşkil edecekti (Hatipoğlu, 2006:69). Bu amaçla İskenderun, Antakya ve çevresine 30-40 bin Ermeni yerleştirmişlerdir (Melek, 1991:7).

Bu bağlamda Mandater devlet statüsü ile Suriye'yi yöneten Fransa, Hatay Meselesi'nden dolayı bölgedeki Türkiye aleyhindeki faaliyetleri desteklemektedir. Özellikle Hoybun Cemiyeti ve Ermenilerin Suriye'nin kuzeyindeki faaliyetleri Türkiye'nin dikkatini çekmiş, sınır bölgelerine yerleştirilen tahminen 70.000 civarındaki Ermeni'nin sınırdan uzaklaştırılmasını 1930 yılında Fransa'dan resmen talep etmiştir. Fakat Fransa bu talebe olumlu cevap vermediği gibi, Türkiye'nin Hatay'la ilgilenmesine paralel olarak bu tür faaliyetleri desteklemeye devam edecektir. Nitekim Dahiliye Vekaletinden Başvekalete yazılan 12.4.1931 tarihli bir belgede; Fransızların Ağrı, Barzan, Mutki ve Cizre mıntıkasına tahsis edilecek silah ve cephane alınması için Vahan Papazyan'a 10 milyon Frank verdiği belirtilmektedir (BCA, 030.10.115/796/20, Bkz. Belge:11-b). 20 Nisan 1929 tarihinde Riyaset-i Cumhur Kâtib-i Umumiliği'ne Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya imzasıyla gönderilen belgede ise, Beyrut'tan alınan istihbarata göre, eski Osmanlı Van Meb'ûsu Vahan Papazyan'ın Taşnak faaliyetlerini destekleyen Fransa tarafından Suriye'nin kuzeyinde Ermenilerle Kürtleri yerleştirmek ve teşkilatlandırmakla görevlendirildiği, yine İngiltere'nin de Taşnakları destekleyip bu faaliyetleri organize etmek için bölgeye askeri görevli gönderdikleri, teşekkül ettirilecek Kürt-Ermeni çeteleriyle Irak ve Suriye hududundan Türkiye'ye karşı faaliyete geçecekleri ve Suriye'deki Kürtlere komiteler kurdurulduğu ifade edilmiştir (Süslü, 1993:243, Bkz. Belge:12-a,b,c). Ayrıca, Şubat 1931'de aynı imzayla gönderilen "mahrem" kayıtlı yazı ekinde Suriye'de müteşekkil Kürt-Ermeni Hoybun Komitesi'ne ait alâmet-i farikanın fotoğrafı gönderildiği bildirilmektedir (Süslü, 1993:243, Bkz. Belge:13-a-b).

"Dahiliye Vekaletinden Siyaset-i Cumhur Umumi Katipliğine" 23.6.1939 tarihinde yazılan bir yazıda; Fransa'nın 1939 yılına kadar devam eden bu tür faaliyetlerdeki amacının,"... Hoybuncu, Ermeni ve Süryanilerle Kürtleri kendilerine bağlayarak bilhassa Cezire'de bir Hıristiyan çoğunluğu yaratmak ve Elcezireyi kendi hakimiyetleri altına alarak Türkiye ile Suriye arasında Etat Tampon vücuda getirmek ve kendisine bağladığı bu unsurları icabına göre Suriye ve Türkiye'ye karşı kullanmak olduğu" ifade edilmektedir (Belge:14, Süslü, 1993: 245). Fransa'nın Hoybun Cemiyeti'ni desteklemesinin bir diğer sebebi ise, Suriyelilerin Türklere karşı gittikçe artan temayülü ve günün birinde bu iki milletin ittifakı idi. Fransa'nın bu konuda haklı olduğunu dönemin Suriye basını ortaya koymaktadır. Şam'da çıkan "Elkabis" gazetesi 12-8-1930 tarihli nüshasında şöyle diyordu: "Ecnebi vaatlerine aldanarak, Türkiye aleyhinde ayaklananların hali meydandadır. Bunlar bizim

Türkiye'den büsbütün ayırmak için istismarcılar Suriye-Türkiye hududuna Ermeni unsuru yığıyorlar; fakat bu iki millet er geç ittifak edecektir." (Damtag, 1986:3-4).

Sonuçta, Fransa gerek Hatay Meselesini kendi lehine halletmek; gerekse Türkiye'nin Suriye ile ilgilenmesini engellemek için Hoybun Cemiyeti'nin Suriye ve Lübnan hatta Paris'te örgütlenmesinde yardımcı olmuş ve sadece Ağrı'da değil Türkiye içinde çıkacak her türlü bölücü faaliyeti desteklemekten geri durmamıştır.

2.4. Hoybun Cemiyeti-İran İlişkisi

Ermeni, Fransız ve İngilizler gibi kendi çıkarları doğrultusunda Hoybun Cemiyetini destekleyen bir diğer ülke de İran olmuştur. 1926 yıllarda olduğu gibi, 1930 yılındaki ayaklanmalarda da asiler İran'dan hududumuza girmiştir. Bu asiler İran'ın Maku kentinde hazırlandığı ve yine Türkiye tarafında bunlar üzerine düzenlenen hareketlerde özellikle Ağrı Dağı'nın İran kesiminden kolayca İran'a geçtikleri, İran'ın ise bunların durdurulması konusunda uzun süre sessiz kaldığı hatta desteklediği yazılan kaynaklarda belirtilmektedir.

Nitekim İran, Ağrı İsyanı başlamadan önce, "Taşnak-Hoybun" örgütlerinin Tebriz'de karargah kurmalarına ve burasını levazım deposu haline getirmelerine izin vermişti. İran'ın bu yardımı ile Halep'ten Tebriz'e gelen kuryeler İran hududundaki İranlı yetkiler tarafından kabul görmekte ve onların verdiği vesikalar ile sanki İran vatandaşı gibi göstermekteydi. Türkiye'ye geçişlerinde, Ağrı da akrabalarını ziyaret edecekler gibi hareket edip, Ağrı'daki eşkıya reisleri ile temas ve haberleşmeyi sürdürüyorlardı. Tebriz'deki bazı Ermeni fırıncıları, isyancıların ekmek ihtiyacı için seferber olmuşlardı (Rışvanoğlu, 1994:746).

İran'ın Hoybun Cemiyeti'ne verdiği desteğin bir diğer kanıtı da, daha önce belirttiğimiz gibi, Hoybun Bildirilerinde İran'ın dost devlet olarak anılmasıdır. İran'ın Ağrı ayaklanmalarını neden desteklediği ve İran sınırını geçerek İran'a sığınan isyancılara neden engel olmamıştır? Çünkü 1925 yılında İran ordusunda çavuşluktan subaylığa yükselmiş olan Rıza Pehlevi, İngiliz entelijans servisinin yardımı ile İran Tahtında bulunan Türk Kaçar hanedanına karşı isyan edip, bu büyük Türk hanedanının bütün ailesini hunharca katlederek, İran tahtına oturmuştu. Şah Rıza Pehlevi bu yardıma karşılık, İngiliz emperyalistlerinin Türk Kaçar Hükümdarı'ndan alamadıkları İran petrol imtiyazını, kolaylıkla bunlara vermişti. Bu şekilde de Yahudi Detering'in Royal-Dutch Shell petrol tröstü, İran'daki petrol hâkimiyetini sağlamıştı. Türk düşmanı Acem Rıza Pehlevi'nin Türk Kaçar ailesine karşı giriştiği bu zalimane katliamı, İran'daki 14 milyonluk Türk boy ve oymaklarından birçoklarının ki

özellikle, Kaşgailer, İlhanizadeler, Karakalpaklar, Azeri Türklerinin tepkisine yol açmıştı. Yapılan bu hainliğin intikamını almak için hazırlıklar yapılırken, bu arada Türklüğün yabancı emperyalizmine boyun eğemeyeceği düşüncesiyle de Türk milliyetçiliği İran'da hızla gelişmekteydi. Bütün bunların gelişimi üzerine, Avrupalı kapitalist ve komünist emperyalistlerin teşkilatlandırıp kurdukları "Hoybun" ile de yakından ilgilenip Kurmançları, "İran Nijad Mektebi" teorisi ile kendilerinin Ari olduğunu ileri sürerek kandırıp, gerçek din ve ırk kardeşleri Türkiye ve İran Türklerine karşı kullanmak ve bu şekilde de İran'daki Türkçülük akımının tesirini azaltma ve Türkiye ile irtibatını kesmek için büyük girişimlere karar verir (Rışvanoğlu, 1978:278-279).

Fakat, Türkiye'nin kararlı askeri ve siyasi tavrı ayrıca Türkiye'nin Ağrı Dağı'nın İran kısmında kalan kesimini asilerin kaçmasını engellemek amacıyla işgal etmesi üzerine ülkemizin bu sert tutumundan zarar göreceğini anlayan İran, göstermelik de olsa Ağustos ayının ortalarından itibaren devletimizin yanında yer almaya, hatta sınırimıza asker göndererek, sınırın kendi tarafındaki aşiretlerle mücadeleye başlamıştır.

2.5. Hoybun Cemiyeti-Sovyet Rusya İlişkisi

Büyük Rusya'nın kurulması için I.Petro (Deli Petro)'nun büyük rolü olmuştur. Ayrıca, Rusya'nın açık denizlere çıkma yolundaki vasiyeti de onundur.

Söz konusu vasiyetnamenin 9 ve 11. maddeleri, Rusların gerçek hedeflerinin belirlenmesi bakımından önemlidir:

"Madde 9: Mümkün olduğunca İstanbul ve Hindistan'a yaklaşmak gerek. Bunlara egemen olan güç, tüm dünyaya da egemen olacaktır. Sürekli olarak bazen Türklerle, bazen de Perslerle (İranlılar) savaşa girmeli. Karadeniz üzerinde üsler kurmalı ve yavaş yavaş bu denizin tümüne egemen olmalı. Hızla İran'ın zayıflaması sağlanmalı. Bu suretle, Basra Körfezi'ne inmeli. Suriye ile ilişki kurup, Levant (Doğu) ticaretini önceden olduğu gibi ele almalı, dünyanın ambarı Hindistan'a doğru inilip oraya varıldıktan sonra, İngiltere'nin adalarına yaklaşmış olunur.

Madde 11: Avusturya ile ilgilenip, Türkleri Avrupa'dan atmalarına yardımcı olmak ve onun İstanbul üzerinde oluşabilecek isteklerine gem vurmak gerek. Bunun için de Avrupa'nın başka devletleri ile aralarında bir savaş çıkartmak, ya da kendisine daha sonra geri alınabilecek bir savaş fetih payı, ganimet vermeli." (Evren, 2002:70)

Ruslar, bu hedefler doğrultusunda Kırım'a ve Kafkasya'ya yöneldiler. Ruslar, Kırım, Dağıstan, Şirvan ve Kazan hanlığını işgal ederek, Karadeniz'e ve Hazar Denizi'ne vardılar. Bu istikametten sonra Hint Okyanusu'na ulaşmayı düşünüyorlardı (Rışvanoğlu, 1994:641).

Rusya'nın Anadolu üzerindeki genel politikasına değindikten sonra, Kürtlerle Ermenilerin ittifakı sonucu kurulan Hoybun Cemiyeti karşısındaki tutumuna değinelim:

Bu ittifak, Rusya tarafından pek olumlu karşılanmadı. Aksine sert tepki göstermesine neden oldu. Çünkü Taşnak Partisi Sovyet rejimine karşıydı ve Batılı devletlerle işbirliği içindeydi Bu nedenlerden ötürü Taşnak'la ittifak yapmış olan Hoybun'a Sovyetler iyi gözle bakmadı. Hatta bundan dolayı Hoybun'un katkılarıyla çıkan isyanlarda (Ağrı İsyanı), bir İngiliz veya Fransız parmağı olduğu yönündeki Türk iddiaları, Sovyet Rusya tarafından da sürekli gündeme getirildi. Bununla birlikte Sovyet Rusya'nın böyle bir tavır almasında, Türkiye ile 17 Aralık 1925 tarihinde yaptığı Dostluk, Tarafsızlık ve Saldırmazlık Anlaşmasının etkili olduğu da düşünülebilir (Kurubaş, 2004:176; Dersimi, 1992:235).

Rusya, Ağrı İsyanlarında kendi çıkarları dolayısıyla Türkiye'nin yanında yer almıştı. Bunun ise iki temel sebebi vardı. Biricisi: Kürt Ayaklanmasını İngiliz emperyalizminin bir oyunu olarak görmesi, diğeri de, Kürtlere destek veren Taşnak Ermenilerinin Batı yanlısı politika izlemesidir. Zaten Taşnaklar Büyük Ermenistan'ı kurmak için, yalnız Türkiye değil Rusya'yı da hedef almıştı. Hoybun'un başarısı için düşünülen plânın ana hatları şöyleydi:

"Büyük Ermenistan'a ulaşabilmek için Rusya'da kalan Ermeni topraklarının kurtarılması gerekiyor, bunun gerçekleşmesi Rus ve Türk yönetiminin değişmesine bağlıdır. Çünkü, Sovyet ve Türk yönetimleri buna izin vermezler. Sovyet yönetiminin değişmesi, monarşistlerin yani Beyaz Rus Ordusunun dışardan Rusya'ya girmesiyle ve yönetimi değiştirmesiyle mümkündür. Çünkü, Rusya içindeki kuvvetler bugün, Sovyet yönetimini iktidardan düşürecek durumda değildir. Rusya'ya girilecek en yakın kapı da Kafkasya cephesidir. O halde iş, Beyaz Ruslar ile anlaşmaya kalmıştır.

Türkiye'de bulunan yönetim, Sovyetlerle dost olduğu için ülke içerisinde hiç bir şey karşılığında, hiç bir fedakârlığa yanaşmayacağı da açıkça belli olmuştur. Bu iş artık zora dayanmaktadır. Şu sebeple Rusya hakkındaki plân önce Türkiye'den başlamak üzere gerçekleşebilir. Türk yönetimi değişince, yerine gelecek yönetiminin Büyük Ermenistan'ın kurulmasına razı olmasını en azından bu yolu açacak Kürt ve Ermeni isteklerinin karşılanmasını şimdiden sağlamak gerekir" (Damtag, 1986:76; Çankaya, 2005:446).

Bu dönemde basından anlaşıldığı üzere Sovyet Rusya, Kürt asilere karşı sınırlarını kapatmış, hatta Rus sınır komutanı, Türk sınır komutanına Türkiye'ye askeri yardım etme konusunda hükümetinden emir aldığını bildirmiştir. Bunun yanı sıra Ruslar, Ağrı ayaklanmasında önemli rol oynayan Ağrı'daki Taşnak temsilcisi Ardeşir Muratyan'ı (Zilan) tutuklayarak önce Erivan'a götürüp oradan da Tiflis'te hapse atmışlardır (Nuri, 1992:54-55).

Bu konuda M. Nuri Dersimi de şunları yazmaktadır: “Esasen Türkleri garp emperyalizmine ram etmemek için, o sıralarda Sovyetlerle Türkler arasında dostluk ittifakı da mevcut bulunuyordu. Bu ittifaka binaen, Kürt hareketına mani olacak derecede Türk kuvvetlerine yardımda bile bulunmuşlardı. Hatta, 1928 senesinde, Ermeni Taşnak Cemiyeti'nin Ağrı Kürt hareketına yardım maksadı ile Tebriz'den mümessil olarak göndermiş olduğu Alaşgertli Ardaşes, Ağrı'nın Iğdır mevkiinde malzemeyi askeriye temin edileceği vâdi ile Rus askeri kumandanı tarafından işgal edilerek tutulmuş, Erivan'a oradan da Tiflis'e gönderilerek, yok edilmişti” (Dersimi, 1992:235).

Dönemin Rus basını da, İngilizlerin, Rusya'ya karşı Türkiye'nin doğusunda bir tampon bölge oluşturmak için Ağrı Ayaklanmasını çıkarttığını ve İngilizlerin Kürt asileri İngiliz makineli tüfekleri ve son model tabancalarıyla silahlandığını, hatta ünlü İngiliz casusu Lawrence'in Maku'ya gelip, Kürtleri örgütlediğini yazmaktadır (Kalman, 1997:125-126).

Sonuç olarak, Sovyet Rusya kendi çıkarları gereği de olsa bölücü Kürtlerin çıkardıkları bu ayaklanmalara sıcak bakmamış ve belli bir dönem Türkiye'nin yanında bir politika izlemiştir diyebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HOYBUN CEMİYETİ'NİN FAALİYETLERİ, AĞRI VE DERSİM İSYANLARI

3. KONGRELER

3.1. Birinci Kürt Kongresi ve Alınan Kararlar

5 Ekim 1927 tarihinde Lübnan'ın Bihamdun kasabasında geniş çaplı bir kongre yapılarak Hoybun Cemiyeti kurulmuş ve önemli bazı kararlar alınmıştır. Birinci Kürt Kongresinde alınan ve daha sonra cemiyetin kuruluş nizamnamesinde de yer verilen kararlar şöyledir:

“Birinci Kürt Kongresi; Kürt milletinin şimdiye kadar ıka ettiği ihtilâllerdeki muvaffakiyetsizliğin ve binnetice Kürt felâketlerinin sebebi şumullü bir teşkilâtın mahrumiyet olduğuna ve maksadı mukaddesi millide muvaffakiyet ancak dahili ve harici mükemmel bir teşkilât ile en sıkı bir zaptı raptın vücuduna vabeste bulunduğuna kat'iyyen kanidir. Bu kanaate istinaden kongre kendi intihapkerdesi olan Kürt Heyeti Merkeziyesinden Kürdistan istiklâlini vücuda getirecek bir teşkilât nizamnamesi tanzimini talep eder. Bu nizamname bir gün Kürdistan hudutları dahilinde ve haricinde yaşayan her Kürdü içerisine alacak ve her Kürde Kürt gayei mukaddesesi uğrunda azamî hizmeti gördürecek surette şumullü ve esasî mevattan mürekkep olacaktır.

Nizamnamenin bilhassa atideki ahkâmı ihtiva etmesi kongrenin en başlı vesayasındandır.

1. Kürt Heyeti Merkeziyesi, Kürt istiklâline müteallik bilcümle muamelât ve harekâtı idare ve takip eden yegâne heyeti âliyedir. Bila istisna her Kürt bu heyeti âliye itaati mutlaka ile mükelleftir.

2. Komşu hükümetler ve düveli ecnebiye ile ve diğer milletlerle münasebat tesis ve idare hak ve salâhiyeti yalnız mezkûr heyeti âliye münhasırdır.

3. Bütün Kürt kuvayı ihtilâliyesi heyeti merkeziyenin emrine tâbidir.

4. Kürdistanın istiklâli mutlaka gayesine hiyanet ve Kürt menafii milliyesini başkalarının menafii menafii şahsiyesine alet etmek istiyen veyahut elinden gelen veya uhdesine tevdi edilen vazifei milliyeyi ifadan istinkâf veya hini ifada hiyanet edenlere ceza tertip etmeğe ve vazifei milliyesini hüsnü ifa ve fedakârlık ibraz edenlere mükâfat vermeğe heyeti merkeziye salâhiyettardır” (I- Muhalifler, II- Hoybun Nizamnamesi; 15, Bkz. Belge:3-e,f).

Alınan kararlara göre; Kongrede bulunan merkez Kürt heyetinin, Kürdistan bağımsızlığını gerçekleştirecek bir teşkilat nizamnamesi hazırlanması gerektiği karara bağlanmış. Ayrıca Kürt Heyeti Merkezinin yani Merkez Komitesinin, Kürdistan bağımsızlığını için yapılan her türlü hareketi takip ve idare eden tek yetkili merci olarak kabul edilmiş ve her Kürt'ün bu komiteye itaat etmekle mükellef olduğu belirtilmiştir. Yani Merkez Komite cemiyetin en üst yönetim organı durumundaydı.

3.2. Bağdat Kongresi

Hoybun'un kurulmasından sonra, ilk olarak Bağdat'da bir şubesi açıldı. Bunun ardından Beyrut, Şam ve Kahire'de de birer şubeleri açılarak Hoybun'un faaliyetleri hızlandırıldı.

Hoybun Cemiyeti'nin Bağdat şubesi kongresi, aynı yıl (1927). Bağdat'da Hoybun'un kurucularından Ermeni Sultanyan'ın işlettiği "Londra Oteli"nde yapıldı. Kongrede şu kişiler bulundu:

Ermeniler'den; Leon Paşa, Urfalı Emirizyan, Sultanyan ve Muşlu Aris.

Kürtler'den; Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza, Dr. Mehmet Şükrü», Ordudan firar eden subaylardan İhsan Nuri, Hurşit, Hınıs'lı Mehmet Emin Biruski, Lice'li Fehmi, Süleymaniye'li Topçu Yüzbaşı Abdülkerim Şalul.

Yapılan seçim sonucunda, Dr. Mehmet Şükrü, şube başkanlığına seçildi (Başbuğ, 1984:55).

3.3. Paris Kongresi

5 Eylül 1929'da Dâhiliye Vekâleti'nden Riyaset-i Cumhur Kâtib-i Umumiliği'ne gönderilen ve Ermeni Taşnak Komitesi'nin Paris'te yaptığı 2. Kongre kararlarını ihtiva eden "mahrem" raporda Kürt-Türk muharebâtının devam ettiği, Kürtlerin muzaffer olacağı, Süreyya Bey Bedirhan'ın Kürt ve Ermenilerle meskûn şehirlerde tahriklerde bulunduğu, Kürt-Ermeni işbirliğinin güçlendirilmesi gerektiği, Rumların Kürtlerle ilgilendikleri, New York'ta çıkan Yunan National Herald gazetesinin Hoybun Komitesi'nin resmi tebliğleriyle, Süreyya Bey Bedirhan'ın makalelerini neşrettiği, Türkiye aleyhinde propaganda yaptığı, Türkiye Reisi Cumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın muhtemelen Amerika'ya resmi bir ziyarette bulunacağı, Türkiye'deki Amerikan mekteplerini kapatan, Hıristiyan düşmanı olan bu kişinin Amerika ziyaretine efkâr-ı umumiyyenin tahammül edemeyeceği, milyonlarca Ermeni ve Rumu katletmiş Türk Hükümeti mensuplarının Amerika'ya kabul edilmemeleri gerektiği, hâricte emniyetini sağlayan Türkiye'nin son dört-beş yıl içinde dâhilde izleri kaybolmayacak inkılâplar yaptığı, Türklerin Anadolu'nun her tarafını dolduracak nüfusta olmadığından Doğu Anadolu'nun Ermeni ve Kürtlere verilmesi gerektiği, Kürt meselesinin Ermeni meselesine bağlı olduğu, Şeyh Said isyanının Türk Hükümeti'ne 100.000 Liraya ve 50.000 kişinin telefne sebep olduğu, tırmandırılan yeni Kürt hareketinin Türkiye'ye daha büyük gaileler açacağı, bu harekâтта Ermenilerin yanı sıra Lazların, Çerkezlerin, İtilâfçıların, Halifecilerin harekete geçirilmesinin lüzumlu olduğu, İstiklâl ümitlerini Türkiye'ye bağlanmış olan

Gürcüler ve Azerilerin ve diğer Kafkas milletlerinin en büyük düşmanlarının sadece Rusya değil aynı zamanda Türkiye olduğu ifade edilmiştir (Süslü, 1993:244, Bkz. Belge:15-a,f).

Ermeniler, Paris'te bir kongre toplamak ve Cemiyet-i Akvam'a müracaat için aşiretler namına birer delege istediler. Bunun üzerine Suriye Kürtlerini Berazi Aşireti reislerinden Hüsnü, Irak Kürtlerini Şerif Paşa ve diğer Kürtleri de Dr. Mehmet Şükrü temsil etmek üzere seçildiler.

Ermeni Heyeti'nde de şunlar vardı: Rupen Paşa, Vahan Papazyan (Goms), Bogos Nubar, Ahadisyan ve Vaharonyan. Verilen karara göre, biri Kilikya'da (Adana ve Çevresi), diğeri Erivan mntıkasında olmak üzere iki Ermenistan, ve bunların arasında bir Kürdistan vücuda getirilecekti.

Ermeniler, bu kararın etraflıca görüşülmesi için, Beyrut'ta ikinci bir kongre toplanmasını teklif ettiler (Başbuğ, 1984:56; Vedat, 1980:166).

3.4. Beyrut Kongresi

Hoybun Cemiyeti için Beyrut Kongresinin ayrı bir önemi vardır. Çünkü bu cemiyetin temelleri birkaç ay önce atılmış olmasına rağmen asıl örgütlenmesi, başkan ve merkez heyetinin (komitesinin) seçilmesi, cemiyetin tüzüğü'nün hazırlanması Beyrut Kongresiyle sağlanmıştır.

Kongrede şunlar bulundu:

Bedirhanîler'den; Celâdet Ali, Kâmuran Ali, Eski Malatya Mutasarrıfı Halil Rahmi, Van'lı Memduh Selim, Berazi Aşireti'nden Şahinzade Mustafa, Şeyh Said'in kardeşi Şeyh Mehdi, Lice'li Fehmi, Süleymaniye'li Abdülkerim, Ali Rıza'ya vekâleten Haco, Remanlı Emin, Fakih Abdullah, kaçak Osmanlı subayı Hurşit, Mardin'li Tevfik Cemil.

Şeyh Said'in oğlu Şeyh Ali Rıza'nın kongreye katılmasına İngilizler mâni oldular. Çünkü kendi elleriyle kurdurttukları Hoybun, daha ilk adımda Fransızların kucağına düşmekte idi. Gerçekten Fransızlar, bir taraftan Musul petroleri ve diğer taraftan Türkiye ile henüz hâledilmeyen işlerinin kendi menfaatleri namına neticelenmesi için, Türkiye'ye karşı Hoybun'u destekleyerek, çeşitli yardımlarda bulunuyorlardı. Bunu dikkate alan İngilizler, Ali Rıza'yı bu tuzaktan kurtarmak ve gönlünü hoş etmek için maaşına da 80 altın zam yaptılar.

Beyrut'taki kongre gizli tutulmak istenildiğinden, bir Ermeni'nin garajında toplandılar. Ermeni liderlerinin görüşme yeri de "Lux Oteli" idi (Taşnak-Hoybun, 2005:65; Başbuğ, 1984:57; Vedat, 1980:167).

Hoybun Cemiyeti'nin kuruluşunda bahsettiğimiz gibi kongrede yapılan seçimlerde cemiyet başkanlığına Celadet Ali Bedirhan Merkez Heyeti üyeliklerine de: Süreyya Bedirhan, Kamuran Ali Bedirhan, Memduh Selim, Nizamettin, Tevfik Cemil, Haco Ağa, Mustafa Bozan, Halil Rahmi Cesim Ağa, Şerif, İbrahim ve Emin Ağa seçilmiştir (Sarıay, 1998:4). Ancak bazı kaynaklarda Hoybun Cemiyetinin lideri olarak Vahan Papazyan gösterilmektedir. Bu konuda kaynaklarda şu konu anlatılmaktadır; "Cemiyetin başkanı olarak da Ermenilerden Papazyan seçildi. Fakat bir Ermeni'nin cemiyet başkanı olmasını kabul etmeyen Ali Rıza ve adamları buna itiraz ettiler. Abdülkerim, *"Başkan bir Kürt olmalı ve tercihen Ali Rıza seçilmeli idi"* dedi.

Papazyan bu hoşnutsuzluğu önlemek için, *"Cemiyette başkanlık yoktur, benimki yalnız idarî bir unvandır"* dediyse de ikna edemedi, Ali Rıza'nın amcası Şeyh Mehdi (Şeyh Said'in kardeşi) ayağa kalkarak haritayı masanın üzerine fırlattı ve dedi ki, *"Buraya kadar oynanan oyunun mahiyeti artık anlaşılmıştır, şekle bakınız, iki Ermenistan ve ortada iki yumruk arasında kalmış bir Kürdistan, Bu da gösteriyor ki, siz bizi ortadan kaldırmak, gizlice uçuruma sürüklemek istiyorsunuz, Biz bu kararı kabul etmiyoruz"* demiştir.

Böylece mücadele şiddetlendi. Ermeniler ve bazı Kürtler, bunun üzerine Ali Rıza ve taraftarlarının cemiyetten çıkarılmasını istediler. Tevfik Cemil; *"Bunlar haindir, bunların derneğimizde işleri yok"* demiştir. Liceli Fehmi ise; *"yönetim kurulu üyeliğine bile Kürtlerden kimsenin seçilmediğini ileri sürerek, bu işte çok alçakça bir amaç var, "diyerek bağırır"* (Taşnak-Hoybun, 2005:65; Çankaya, 2005:445).

Ancak, 18.10.1928 tarihli ve Dahiliye Vekili imzasıyla Başvekalet sunulan rapordan anlaşıldığı üzere "Vahan Papazyan" Cemiyetin başkanı değil, Hoybun nezdinde Taşnakların temsilcisidir (BCA, 030.10.114/791/18, Bkz. Belge:10-a,b).

Ayrıca, Rohat Alakom'un, Toplumsal Tarih Dergisinde yayınlanan, "Hoybun Cemiyeti Üzerine Notlar" adlı makalesinde: Hoybun'un, Kürt Teali Cemiyeti, Kürt Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti, Kürt Millet Fırkası ve Kürt İstiklal Komitesi adlı dört Kürt örgütünün birleşmesiyle kurulduğunu yazmaktadır (Alakom, 1998:58).

Hoybun Cemiyeti'nin Beyrut kongresinde şu kararlar alınmıştır:

1. Muhtelif Kürt cemiyetlerini dağıtmak, yeni ve birleşik bir cemiyet kurmak.
2. Ermeni milleti ile olan anlaşmazlıkları ortadan kaldıracak vesileleri temin etmek.

3. İran hükümeti ve milleti ile en mükemmel bir dostluk münasebeti tesis etmek.

4. Irak ve Suriye mandası altında bulunan mahallerde mahalli idareden memnuniyet getirmek, siyasi ihtilaflara meydan vermemek ve yerli hükümetlerle samimi münasebette bulunmak.

5. Türklerle sonuna kadar mücadele etmek (Taşnak-Hoybun, 2005:65; Başbuğ, 1984:70)

3.1. İSYANLAR

3.1.1. Ağrı İsyanlarında Hoybun Cemiyeti'nin Rolü

Hoybun Cemiyeti propaganda ve yardım toplama faaliyetlerine paralel olarak Türkiye içinde büyük bir isyan çıkarmak için çabalarını arttırmıştır. Hoybun Cemiyeti'nin organize etmeye çalıştığı en önemli isyan Ağrı bölgesinde çıkan isyanlardır. Şeyh Sait İsyanının bastırılmasının ardından Doğu Anadolu 1926 yılından itibaren dört yıl sürecek bir takım asayişsizlik ve isyanlara sahne olmuştur. 16 Mayıs- 17 Haziran 1926 tarihleri arasında Birinci Ağrı İsyanı, 7 Ekim- 30 Kasım 1926'da Koçuşağı ayaklanması, 26 Mayıs- 25 Ağustos 1927 tarihleri arasında Mutki Ayaklanması, 13-20 Eylül 1927'de İkinci Ağrı İsyanı; 22 Mayıs- 3 Ağustos 1929'da Asi Resul Ayaklanması ve 14-27 Eylül 1929 tarihleri arasında da Tendrük olayları meydana gelmiştir. Ancak bölgede planlanan esas büyük ayaklanma 1930 yılında çıkan Ağrı isyanlarıdır (Sarınay, 1998:9).

Bu konuda A.Çay; "Ağrı bölgesinde plânlanmış olan asıl büyük ayaklanmayı desteklemek, Devlet'in dikkatini çeşitli bölgelere çekmek suretiyle Ağrı'ya mümkün olduğu kadar az kuvvet göndermesine sebep olmak ve böylece Ağrı'da başlatılması düşünülen isyanı başarılı kılmak amacıyla çıkartılan bu münferit olayların hemen akabinde Ağrı isyanı yani üçüncü Ağrı Ayaklanması patlak vermiştir." (Çay, 1996:342).

Hoybun Cemiyeti'nin kuruluş aşamasında başlanılan Türkiye'de isyan çıkarma faaliyetleri Cemiyetin kuruluşundan sonra daha da artmıştır. İsyanın hazırlık aşamasında yapılan faaliyetler yurt içinde ve yurt dışında yoğun bir şekilde devam etmektedir. Mardin Valiliğinin Başvekalete gönderdiği 15.08.1929 tarihli raporda:

(Bu Rapor güneğe gönderilen muhbirin Resülayn'dan gönderdiği istihbaratıdır)

1- Cemilpaşazadelerden Ekrem bazı evrakla Paristen gelerek Resülayn'da İbrahim oğullarından Halil'in desteğiyle Siirt, Bitlis ve diğer vilayetlerdeki aşiret reislerine dağıtmış ve bazı evrak bırakarak geri dönmüştür.

2- Ekrem'in ifadesine göre; 1 ay sonra Kürdistan'da isyan çıkacak ve bu sırada Fransız ve İngilizler de Suriye ve Irak sınırlarında harekete geçeceklerdir.

3- İsyân çıktığı sırada, İbrahim Oğulları tren yolunu birkaç yerden tahrip etmeyi üstlenmişlerdir.

4- Kuzeydeki bir takım Kürt aşiretleri ile güneydeki bazı Kürt aşiretleri sürekli haberleşmektedir.

5- Güneyden kuzeye doğru büyük miktarda silah kaçakçılığı yapılmakta ve satılmaktadır.

6- Bu silah kaçakçılığı ile ilgili istihbaratın birkaç kaynak tarafından da teyit edildiği ve bu konunun daha ciddi ve titiz bir şekilde tetkik edilmesi gerektiği arz olunmuştur (BCA, 030.10.113/771/7, Bkz. Belge:16).

Rapordan da anlaşıldığı gibi Hoybun Cemiyeti isyan faaliyeti için gerekli silah ve cephaneyi yurda sokmuş, isyanın alanını genişletmek ve daha fazla kuvvet toplamak için kuzey ve güneydeki Kürt aşiretleri ile bağlantıyı kurmuştur. Ayrıca isyan başladığında İngiliz ve Fransızların desteğini de sağlamıştır.

Hoybun Cemiyeti'nin kuruluş aşamasında başlanılan Türkiye'de isyan çıkarma faaliyetleri Cemiyetin kuruluşundan sonra artmıştır. Ağrı İsyanı 16 Mayıs 1926'da başlamış ve kısa aralıklarla dört yıl devam etmiştir. 1930 yılı, isyancıların bütün güçlerini kullanarak harekete geçtikleri yıldır. Bu maksatla İhsan Nuri'yi 20 kişilik bir grupla silahlı propaganda ve örgütlenmeyi sağlamak amacıyla Anadolu'ya göndermiş ve onu 1926 yılında başlamış olan Ağrı merkezli ayaklanmanın başına "Olağanüstü Komiser" sıfatıyla atamıştır. Aynı zamanda Hoybun Cemiyeti Ağrı olaylarını 1926'da başlatan İbrahim Haso Telli'yi de "Ağrı Valisi" sıfatıyla görevlendirmiştir. Hoybun bunun yanı sıra Ağrı'ya bolca silah, cephane ve ilkel de olsa bir matbaa göndermiştir (Kurubaş, 2004:178; Başbuğ, 1984:59). Matbaanın Ağrı'ya ulaşmasıyla birlikte "Ağrı" ve "Gaziya Welat"(Vatanın çağrısı) adında iki gazete çıkartarak hareketin propagandasını yapmıştır (Bulut, 1991:79). Ayrıca "Ağrı Ağır Dıbarine" (Ağrı ateş yağıdır) adlı bir bülten çıkararak, emperyalist devletlerin Ağrı'daki ayaklanmaya destek olmaları isteniyordu (Vedat, 1980:129; Bozdağ, 2004:76).

1928'e gelindiğinde Ağrı Dağı'nda minyatür bir Kürt devleti yaratılmıştı. İyi eğitilmiş ve iyi teçhiz edilmiş Kürt savaşçılardan oluşan birkaç bin kişilik küçük bir ordu kurulmuş, cephanelikler ve malzemelikler inşa edilmiş, bir yerel yönetim ve askerî emir-komuta zinciri oluşturulmuş, Kürt bayrağı göndere çekilmişti. Hiç kuşkusuz, burada yapılanlar ilerdeki Kürt devletinin çekirdeğini oluşturmak amacındaydı (Jwaideh, 1999:420).

Özellikle Hoybun - Taşnak ittifakına paralel olarak, Dahiliye Vekaletinin Başvekalete yazdığı 18.7.1929 tarihli gizli bir yazıda; özellikle Hoybun - Taşnak ittifakından sonra "Suriye'de bir Kürt ordusu nüvesi vücuda getirildiği, bu orduda

Ermenilere de görev verildiği, ordunun her bölümünde kanatları muhafaza için ikişer makineli tüfek ve üç bataryalı cebel topçusu olduğu, İngiltere'den de üç uçak almak için çalıştıkları belirtilmektedir (BCA, 030.10.115/803/5, Bkz. Belge:4-f). Ayrıca Hoybun lideri Celadet Ali Bedirhan Irak'ın Kuzeydeki Kürt aşiretleri ile temasa geçerek Hoybun Cemiyeti'ne katılmalarını istemişti (BCA, 030.10.114/791/18, Bkz. Belge:10-a,b). Hoybun Cemiyeti adına İran'da bir takım Kürt aşiret reisleri çeteler teşkil etme faaliyetlerine başlamışlardır (BCA, 030.10.114/793/20, Bkz.Belge:5-a,b). Hoybun'un Ağrı'daki askeri kumandanı İhsan Nuri'ye göre Hoybun'un amacı şu idi: *"... Ağrı'yı düşmana teslim etmeden, onlara yer yer darbeler vurarak çete savaşı ile Kürdistan'da devletin Kürtler üzerindeki nüfuzunu kırıp onlar arasında bağımsızlık düşüncesini hâkim hale getirerek, toplu bir ayaklanma hazırlamaya çalışıyorduk. Bu taktik Hoybun Merkezince belirlenmiştir."*(Nuri, 1992:48).

Diğer taraftan Hoybun Cemiyeti Yezidiler ve Nasturilerle de işbirliğine girerken, Türkiye'den kaçan Çerkez Ethem ve Reşit Bey ile de Revandiz'de Seyit Taha'nın evinde bir görüşme yaparak anlaşma sağlamışlardır. Mevcut belgelere göre, bu sırada Suriye'de teşkil edilen Ermeni ve Çerkez gönüllü çetelerinin Fransa'nın kontrolünde gözükmelerine rağmen, bunların gerçekte Hoybun ve Taşnak Cemiyetlerinin askerleri oldukları, Doğu Anadolu'da isyan başladığından bunların Antep ve Urfa üzerine yürüyerek, Türk askerini üzerine çekip Ağrı'daki isyana yardımcı olmayı planladıkları anlaşılmaktadır (BCA, 030.10.115/803/5, Bkz.Belge:4-1). Azmi Süslü Cumhurbaşkanlığı arşivi belgelerine dayanarak, özellikle Taşnak-Ermeni lideri Vahan Papazyan'ın Fransa tarafından Suriye'nin Kuzeyinde Ermenilerle - Kürtleri yerleştirip onlardan çeteler teşkil ederek Türkiye'ye karşı faaliyetleri organize etmek için görevlendirildiğini belirtilmektedir. (Süslü, 1993:243, Bkz. Belge:12-a). Ayrıca, Dâhiliye Vekaletine yazılan 6 Haziran 1928 tarihli bir raporda da, Fransa'nın, Türkiye'nin güney sınırlarında Ermeni köyleri de tesis ederek Kürt ve Ermenilerden silahlı çeteler oluşturduğu, bunların yakında Türkiye'ye karşı harekete geçecekleri belirtilmektedir (BCA, 030.10.115/803/3, Bkz. Belge:17-a,b,c,d).

Bölgedeki diğer bir devlet olan İran, ülkesi içinde isyan eden Simko aşireti ile mücadele ederken, diğer taraftan Azerbaycan'daki Türklerin Türkiye ile bağıni kesmek için uğraşmıştır. Bu amaçla da Şeyh Sait İsyanından sonra bölgedeki Kürt aşiretlerini bir müttefik olarak kazanmaya çalışmaktadır. Nitekim birinci ve ikinci Ağrı İsyanlarının bastırılması üzerine isyancıların İran'a sığınmaları, Hoybun-Taşnak

ittifakında da belirtildiği gibi İran'da hareket serbestliği hakkı elde edildiği ve Rıza Pehlevi'nin emirlerinin menfaatlerine olduğunun belirtilmesi, Hoybun yayınlarında İran'ın dost devlet olarak anılması, İran'ın isyancılara verdiği desteği açıkça ortaya koymaktadır. Bu sebeple Türkiye'nin diplomatik çabaları ile daha 1926 yılında soruna çözüm aranmış, 22 Nisan 1926 tarihinde İran ile Türkiye arasında Güvenlik ve Dostluk Antlaşması imzalanmasına rağmen İran'ın tutumu değişmemiştir (Sarımay, 1998:10).

Bunun üzerine Türkiye Hükümeti Doğu Anadolu'da huzur ve sukuneti sağlamak için, 19 Haziran 1927'de Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilen bir kanunla, bölgede nüfuz sahibi 1400 kişi aileleriyle birlikte Batı vilayetlerine nakletmiştir. Ancak bunlar ertesi yıl çıkarılan genel af sayesinde geri dönmüşlerdir (Kuran, 1992:175).

Burada, Hoybun Cemiyeti'nin 1928'deki en önemli faaliyeti ise Türkiye Hükümetinin 9 Mayıs 1928 tarihinde çıkarttığı "af Kanuna" karşı yayınlamış olduğu bildiridir. Hoybun Cemiyeti'nin yayınladığı bu bildiri:

"Ey Kürtler, biliyorsunuz ki Türk Hükümeti Kürtler için son günlerde sözüm ona bir af çıkarmıştır. Bu affi çıkarmakta Türk Hükümeti'nin amacı, Türkiye sınırları dışında yaşayan Kürt milliyetçileriyle, halen dağlarda isyan halinde olan içerideki Kürtleri hile ile ele geçirmektir. Hoybun Kürt örgütü bu kritik dönemde Kürt ulusuna bu konuda uyarıda bulunmayı kutsal bir görev sayar. Her şeyden önce şunu söyleyelim ki, Türklerin ilan ettikleri bu af, kesinlikle samimi ve gerçek bir af değildir. Türkler kendi kontrolleri dışında bulunmakta olan Kürtleri ülkeye getirerek tevkif etmek istiyor. Çünkü:

"1. Türk Hükümeti'nin içeride isyan halinde olan Kürtlere kuvvet yoluyla boyun eğdirme ümidi yoktur. Ülkenin dışında olan Kürtlerin ise Türk Hükümeti 'nin sözüne güveni hiç yoktur. Geçen üç yıllık devre içinde Türk Hükümeti 'nin güttüğü siyaset her ne kadar Kürt halkına çok pahalıya mal olduysa da bu siyaset aynı zamanda Türk devleti için daha da büyük zararlara ve zorluklara mal olmuştur. Bunun için Türk Hükümeti, Kürt isyancılara ve sınır dışındaki milliyetçi Kürtler sorununu kolay bir yolla çözümlenmeyi planlamaktadır. Bu çözüm yolu, ise affa inanıp teslim olurlarsa mutlaka yok edileceklerdir.

2. Türkiye 'de barış, kanun ve düzen mevcut değildir. Avrupa ve Amerika Türkiye 'ye güvenmemekte, bu ülkelerin günlük basını devamlı olarak Türkiye içindeki kargaşalıklardan ve Mustafa Kemal idaresinden hoşnut olmayan Kürtlerin isyan halinde oluşlarından ve bu hareketlerinde haklı olduklarından belirtmektedir. Türkler, dünyaya Türkiye 'nin barış içinde olduğunu göstermek ve Batı 'nin güvenini kazanmak onlardan ekonomik yardım koparabilmek umuduyla bu affi gerekli bulmaktadır. Kısacası bu af sadece Türklerin çıkarları göz önüne alınarak planlanmış ve Kürtleri yeni bir tuzağa düşürme amacını gütmektedir.

3. Ulusumuzun üç yıldır devam ettirdiği isyan ve gösterdiği kahramanlıkları sayesinde, bugün dünyanın her tarafında Kürtlerden bahsedilmekte, Türklerin canavarlıkları anlatılmakta ve bir Kürt halkının varlığı kabul edilmekte ve bu halkın özgürlüğünü amaçladığı kavranılmaktadır. Türkler bu sahte af ile bir Kürt sorununun olmadığını dünyaya inandırmak istemektedirler. Eğer dışarıda bulunan Kürtleri de geri getirebilirlerse, onları da yok edip artık dünya kamuoyunu, bir Kürdistan 'ın varolmadığına inandıracaklardır.

4. Türkler, yabancı devletler tarafından gelebilecek hücumlardan korkmakta ve herhangi bir savaş olduğunda, Kürtlerin bu fırsatı kullanarak kendi bağımsızlıklarını

ilan etmelerinden endişelenmekte ve bunun için de şimdiden Kürt gücünü boğmak istemektedir.

5. Hoybun örgütü, Türk Hükümeti için büyük bir endişe teşkil etmektedir. Türk Hükümetleri bundan önce de suikast ve hile yoluyla Kürt örgütlerini dağıttı. İşte şimdi de Hoybun 'u dağıtmak istiyorlar. Halbuki bütün Kürt Ulusu da kendi öz örgütü olan Hoybun öncülüğünde bağımsızlığına kavuşma isteğindedir. Bu nedenlerdir ki, Türk idaresinin en büyük arzusu Hoybun'u dağıtmaktır. Af çıkarılmasının gerçek nedeni işte budur. Fakat gerçek Kürt 'Hoybun'a sadık kalacak ve Türk idarecilerinin riyakarlıklarına inanmayacaktır.

6. Affın katliamı hedef tutan amacını açıklamak için, korkunç bir gerçeği anlatalım. Biliyorsunuz ki, geçen kış çok sayıda Kürt sürgün edildiler ve onların büyük bir kısmı yolda kırıldılar. Şimdi yine kara kış ortasında -sözüm ona affı uygulamak amacıyla- bu zavallıları eski yerlerine götürmek için yola çıkarılmışlardır. Oysa onlar, Türk idarecilerinin çıkardığı sahte af nedeniyle yol boyunca kırılıp çoğunluğu yok olacaktır.

Türk hükümeti için herşeyden önce lider durumundaki kişiler önemlidir. Bundan dolayı bu kişileri aldatarak Kürt Ulusunun 'başını kesmek' istemektedir.

Harput, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakir, Urfa, Siverek ve Genç'ten sürgün edilmiş olan yüz binlerce Kürtten, bugün ancak bir kaç yüz kişi hayatta kalabilmiştir.

Bütün bunlardan görülüyor ki, Türk hükümeti, Türk Ulusuna af bağışlamamakta, tam aksine o, af yoluyla diğer Kürtlere yapıldığı gibi isyan eden Kürtleri öldürmek ve dış ülkelere kaçmış olanlarla, lider durumunda olanları ele geçirmek istemektedir. Türk'ün affına inanılmamalıdır.

Türk hükümeti bir taraftan af çıkarıp, diğer taraftan da Kürt halkını yok etmeye devam ederken, şimdi de sözüm ona doğu vilayetlerini düzene sokmak için İbrahim Tali isminde bir genel müfettişi göndermektedir. Halbuki genel müfettiş, katliamları daha hızla ve daha sessizce devam ettirmek için bütün Kürdistan' da örfi idare ilan etmiştir."

Bildiri yukarıdaki geniş bilgiler ve uyarılardan sonra şu tavsiyelerle biter.

"Kürt! Türklerin affına inanmayınız!

Genel Müfettiş teşkilatına inanmayınız!

Türkler'in insafına sığınmayınız!

Herhangi bir Türk hükümetinin Kürt haklarını tekrar vereceğine inanmayınız!

Birbirinizle birlik ve anlayış içinde olunuz!

Ümidinizi kaybetmeyiniz!

Kürdistan bağımsızlığına kavuşacak ve Kürt ulusu bahtiyar olacaktır!

Atalarımızın şu sözünü unutmayınız! Bexte Rome Tuneye.!" (Türklerle hiçbir şekilde inanmayınız) (Sasuni, 1992:302-303).

Bu çağrıyı diğer çağrılar takip etti. Hepsinin de amacı Kürt ulusunun uyanık tutmak, onların Türk hükümetine olan güvensizliğini derinleştirmek ve Türk idaresinden hoşnut olmayan bütün unsurları Kürt bağımsızlık hareketine bağlamaktı (Sasuni, 1992:303).

Hoybun nizamnamesinde de belirttiği üzere Türkiye üzerindeki planlarını gerçekleştirebilmek için dört ihtilal merkezi oluşturmuştur. Bunlar içindeki Ağrı merkezi ana merkez olup İhsan Nuri ve İbrahim Haso Telli yönetiminde idi, diğer ihtilal merkezleri ise İran topraklarında Maku, Irak topraklarında Musul, Suriye topraklarında Halep'tir.

Hoybun Cemiyetinin Halep'teki faaliyetleri hakkında Dahiliye Vekaletinin 04.04.1929 tarihinde Başvekalete gönderdiği bir raporda; Cemilpaşazade Ekrem, Kadri, Bedri ailelerinin Halep'te santral otelinde konakladıkları, 22.03.1929 tarihinde

Memduh Selim'in evinde bir toplantı yaptıkları ve Halep'te bulunan bazı Kürtlerin de bu toplantıya katıldıkları bildirilmiştir (BCA, 030.10.113/771/1, Bkz. Belge:18). 10.04.1929 tarihli diğer bir raporda Diyarbakırlı Cemilpaşazadelerden Mustafa Bey, Fuat Bey ve kardeşi Bedrettin Bey, yakınları Mehmet ve Kadri Beylerle 18 Mart (1929) tarihinde İstanbul ve İzmir'e gitmek üzere Trenle Mardin'den hareket etmişlerdir. Ancak İstanbul ve İzmir'e gitmeyip Halep'e geçmişlerdir. Bunlardan önce Mardin'den İstanbul'a giden Cemilpaşazade Ekrem Bey de İstanbul'dan Halep'e geçmiştir. Trenle yaptığı yolculuğu esnasında diğer fesat erbabı (Kürtçüler) ile işbirliği yaparak ülke içerisinde bölücülüğü yaymaya çalışmış (propaganda yaparak) ve istihbarat elde etmeye uğraşmışlardır (BCA, 030.10.113/771/3, Bkz.Belge:19).

12.04.1929 tarihli diğer bir raporda; Cemilpaşazadelerden birkaç kişi Halep'e firar etmişlerdir. İlk başta bunların üç kişi oldukları rapor edilmiştir. Fakat daha sonra bunların Ekrem, Kadri, Bedri ve Mehmet isimlerinde dört kişi oldukları tesbit edilmiştir. Bu dört kişinin Fransız İstihbaratınca Halep'te ifadeleri alınmıştır. Bu ifadelerden anlaşıldığına göre:

“Kürtler isyan için hazırlık ve çalışmalar yapmakta, yapılacak isyan hareketinde Türk hükümetinin kendilerini idam edeceğinden korktukları için firar ettiklerini, daha birçok Kürt reislerinin (liderlerinin) firar edeceğini söylemişlerdir”

Fransızlar bunların Halep'te ikamet etmelerine izin vermişlerdir. Bunun üzerine santral otelini terk ederek Halebin Akaba mahallesinde kiraladıkları eve yerleştirmişlerdir. Şahinoğullarından Mustafa ve Bozan ile Kürt dağı liderlerinden Hacı Hamdan Halep'e gelerek bu firarilerle uzun görüşmeler yapmışlardır (BCA, 030.10.113/771/2, Bkz. Belge:20).

Firari Cemilpaşazadeler hakkında Birinci Umumi Müfettişlikten alınan rapora göre; Cemilpaşazadelerin Halep'e firar etmeleri için hiçbir neden görülmemektedir. Cemilpaşazadelerin amcası Ekrem Bey'in İstanbul'dan gelmesinden önce köylerinde ziraatla uğraşıyorlardı. Ekrem Bey İstanbul'dan dönünce, Mehmet Bey 200 altın (yıllık) gelir getiren tarlasını, 2 yıl süreyle 80 altına kiraya vermiştir. Ayrıca Ziraat Bankası ve Osmanlı Bankasından 3000 lira almışlardır. Bu faaliyetleri, firar kararını son günlerde verdiklerine işarettir. Firar ettikten sonra Halep'teki Hoybun Cemiyeti üyeleri ile temasa geçmiş, toplantılar yapmış ve Cemiyeti tekrar canlandırmaya çalıştıkları rapor edilmiştir (BCA, 030.10.113/771/4, Bkz. Belge:21).

Halep Türkiye Konsoloslunun Hariciye Vekaletine sunduğu 09.07.1929 tarihli rapora bakacak olursak; Diyarbakırlı Cemilpaşazade Ekrem bir süre önce gittiği Beyrut'tan Halep'e dönmüş. Aynı zamanda Deyrizor'a arazi alıp yerleşmek için giden Bedri ve Mehmet Beyler de Halep'e dönmüşlerdir. Ekrem, Bedri ve Mehmet Halep'in Cibbüzzele mahallesinde bir ev kiralayarak buraya yerleşecekleri bildirilmiştir. Konsolos'un bizzat Ekrem'den aldığı ifadeye göre: "Ekrem hemşehrisini İstanbul'a tedaviye götürmüş, Diyarbakır'a döneceği zaman arkadaşlarından aldığı habere göre Kürdistan'da isyan ihtimali olduğunu, şayet Diyarbakır'a dönerse isyanı tahrikle itham edileceğini öğrenir. Bu iftiralarından kurtulmak için Halep'e kaçar (Konsolosun bu konudaki kanaati: Halbuki Ekrem Halep'e gelir gelmez Hoybun Cemiyeti üyesi Memduh Selim'le görüştü). Bedri ile Mehmet Yado adlı kişi ile Halep'te Manzurulcemil oteline yerleşirler. Bu otele, daha önce İstiklal Mahkemesince 3 yıl hapse mahkum edilen, Hamza Hoca da yerleşir. Yado'nun verdiği bilgiye göre; Milli reisi Kır Hüseyin Paşa* (Yado'nun desteğiyle) Dicle civarında köyüne gitmiş ve halen orada gizlice yaşamaktadır (BCA, 030.10.113/771/6, Bkz. Belge:22). Görüldüğü gibi Kürt aşiret reisleri isyan öncesi toplanma merkezi olarak Fransız yönetimi altındaki Halep'i seçmiş ve Fransa'dan da her türlü desteği sağlamıştır. Ayrıca Halep'e gelen Kürt aşiret reislerinin Hoybun Cemiyeti üyeleriyle görüşmeleri bu şahısların Hoybun Cemiyeti idaresine geçtiklerinin bir belirtisidir.

Bu bölgesel durum içinde Hoybun Cemiyeti Temmuz 1929 tarihinde Halep'te iki toplantı yapmıştır. Bu toplantılara başta Celadet Ali Bedirhan, Memduh Selim, Cemilpaşazade Mehmet, Cemilpaşazade Kadri, Yado, Vahan Papazyan, Hırşak Papazyan ve Karabet olmak üzere 45 kişi katılmıştır. Toplantılarda, Suriye'deki yerli ve Türkiye'den firari Kürtlerden azami istifade edilmesi, Türkiye'ye karşı yapılacak herhangi bir hareketin tam ve mükemmel olarak ikmaline karar verilmiştir (Sarınay, 1998:10). Sonuçta Hoybun Cemiyeti'nin organize etmeye çalıştığı Ağrı isyanı; Türkiye'deki yapısal değişmelere duyulan tepkilerin de etkisi ile yukarıda belirtilen konjoktörün yardım ve teşvikiyle Hoybun Cemiyeti, 10 Haziran 1930 yılında İran'ın Maku kentinden Haydaranlı aşireti reisleri Kır Hüseyin oğullarıyla, Emin Paşa oğullarını harekete geçirmiştir. Böylece Hoybun Cemiyeti'nin organize ettiği Ağrı Ayaklanmaları başlamış oldu. Maku'dan topraklarımıza giren bu asilerin 10 Temmuz

* Ahlatlı Kır Hüseyin Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Milli Mücadele'ye katılmış ve Mirliva (Tuğgeneral) rütbesine kadar yükselmiştir.

1929'da Zeylan'da yok edilmeleri üzerine Hoybun bu defa da Irak'taki Şeyh Barzan'ı 16 Temmuz'da Türkiye topraklarına sokmuş; fakat bu asilerde Oramar'da büyük bir yenilgiye uğrayarak kaçmışlardır. Hem Zeylan'da hem de Oramar'daki ayaklanmaların Türk ordusunca bastırılmasıyla Hoybun bu defa Ağustos 1930'da Halep'te hazırladığı Haco liderliğindeki asileri Halep'ten, Urfa'ya sokarak bir ayaklanma çıkartmayı amaçlamışlar, fakat 28 Aralık 1929'da Bakanlar Kurulu'nun Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa başkanlığında ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa ile 1. Genel Müfettiş İbrahim (Tali) Bey'in de hazır buldukları bir toplantıda 1930 senesi Haziran'ında Ağrı'ya karşı tenkil hareketi yapılması kararlaştırılmış ve ilgili makamlara bildirilmiştir (Taşnak-Hoybun, 2005:96). Yapılan hazırlıklar sonucunda Türk ordusu Hoybun'un Maku, Musul ve Halep'teki ihtilal merkezlerini etkisiz kılarak Ağrı'daki asileri tamamen desteksiz bırakmıştır. Türk ordusu 7 Eylül'de Hoybun'un asil ayaklanma merkezi olan Ağrı'da büyük bir askeri operasyonu başlatmıştır. Bölge halkının da desteğini arkasına alan Türk ordusu çoğunlukla sınırlarımız dışından gelen bu asileri, 14 Eylül'de etkisiz hale getirerek Ağrı Ayaklanmalarına son noktayı koymuştur. Böylece Ağrı ve çevresi bölücülerden temizlenmiştir (Yaylalı, 2007:49).

Ayaklanmaya katılan asilerin sayısı hakkında, ilk basımı 1931 yılında yapılan Taşnak-Hoybun kitabında, şu bilgiler verilmektedir: “Şimdiye kadar bölgedeki asi miktarını kesinlikle tespit etmek mümkün olmadı. Bazen eşkıya miktarı 250 kişi kadar gösterildiği halde, bazen de 3000 kadar oldukları ifade edilmişti. 1929 senesi sonunda alınan bilgilere göre eşkıya miktarı 350 süvari, 120 kadar da yaya idi” (Taşnak-Hoybun, 2005:93). Burada şu konuyu da eklemekte fayda vardır. Bölgedeki Celali, Süphanlı, Haydaranlı, Milanlı, Hasenanlı, Zirkanlı, Cibranlı ve Mokorlu aşiretlerinin katıldığı Ağrı İsyanında Ermeni ve Nasturi çeteleri de yer almıştı. (Sarıay, 1998:10).

İsyanda Kürtçü-Ermenici işbirliğine açıklık getiren Başbuğ bu konuda: “Ağrı isyanını İran'dan idare eden ve isyancılara gerekli talimatları, özel postacıları kanalıyla ulaştıran kişi, Hoybun Cemiyeti'nin Ermeni kanadını teşkil eden grubun liderlerinden Rupen Paşa isimli bir Ermeni idi. Rupen Paşa'nın, İran yöneticileriyle iyi münasebetleri vardı. Şah'dan büyük destek görüyordu. Bunun yanında, İngiltere'nin Tahran Büyükelçiliği ve Tebriz Konsolosluğu ile de çeşitli temaslarda bulunuyordu.

Ermeni çete reislerinden olan Rupen Paşa'nın, İran'da, Türkiye aleyhindeki faaliyetlerini, İngiliz Hükümeti'ne sunulmuş gizli raporlardan da öğreniyoruz. Bu raporlara bakalım şimdi:

"İngiltere Dışişleri Bakanı HANDERSON'a

30 Haziran 1930

Efendim,

Türkiye'deki Doğu bölgelerinin huzursuzluğu konusunda askerî ataşenin, kendisine RUPEN PAŞA diyen ve 1914'de Ermenistan Savunma Bakanı olduğunu iddia eden bir kişiyle yaptığı görüşmenin raporunu ekte sunmaktan şeref duyarım.

R. H. CLIVE Tahran Büyükelçisi"

"Tahran Büyükelçisi R. H. CLIVE'a

28 Haziran 1930

Efendim,

Rupen Paşa ile 26 Haziran 1930 tarihinde yaptığım görüşmeyle ilgili raporu sunmaktan şeref duyarım.

Raporumun birer örneği, Askerî Harekâtlar ve İstihbarat Dairesi Başkanlığı'na, Savunma Bakanlığı'na ve Hindistan Orduları Genel Kurmay Başkanlığı'na gönderilmiştir.

PERCY C. R. DODD Askerî Ateşe

"26 HAZİRAN 1930'DA RUPEN PAŞA İLE YAPILAN GÖRÜŞMENİN RAPORU

"Bir randevu üzerine 26 Haziran 1930 tarihinde Rupen Paşa adlı bir kişi ile görüştim. 1914 yılında Ermenistan Savunma Bakanı olduğunu söyleyen kişi, bana gizli bir görevle Tahran'da bulunduğunu açıkladı. Kendisi, Ağrı'daki ayaklanmaya katılanlara İngiliz ve İran hükümetlerinin desteğini sağlama amacıyla.

10 Haziran tarihinde askerî birlikler ayaklanmayı bastırmak üzere harekete geçmiş. Bu kuvvetler 1500 kişilik düzenli bir ordu birliğinden ve 5 bin kadar takviye birliğinden ibaretmiş. Diğer kaynaklar, bu rakamın daha yüksek olduğunu bildiriyorlar. Belirtildiğine göre, asiler iki alanı kontrol altında tutuyorlar: Birincisi Erciş'in kuzeyi, diğeri ise Ağrı Dağı çevresi ile batısında kalan alan. Bu iki bölgeyi birleştirerek tek bir alan haline getirmeye çalışıyorlar. Askerî kuvvetler ise, iki gruba ayrılmış, biri Erzurum'un güneyinden Ağrı'ya doğru, öbürü ise Van Gölü'nün kuzey batısından Erciş ve Beyazid'a doğru harekât halindeymiş. Ayrıca, arazinin kötü olması sebebiyle düzenli birliklerin harekâtının güçlüğüyle yapılabildiğini, Türklerin bölgeyi elde tutmada güçlük çektiklerini de sözlerine ekledi.

Rupen Paşa'ya göre, ayaklananların en büyük eksikliği, elde yeterli cephanenin bulunmaması. Hükümet'e karşı direnebilmek için istedikleri tek şey de bu. Rupen Paşa, benden ayaklanmalara gayri resmî yollardan silâh ve cephane gönderilip gönderilemeyeceğini sordu.

İngiliz Hükümeti'nin kendisine gizli bir yolla, Irak'tan silâh ve mühimmat yardımı yapma konusunda olumlu bir cevap verdiğini söyledi.. Anladığım kadarıyla Rupen Paşa, İran Hükümeti'nin kendisine daha anlayışlı olacağını umuyor...

YARBAY PERCY C. R. DODD Askerî Ateşe"

İstanbul büyükelçisi GEORGE C. CLERK tarafından İngiltere Dışişleri Bakanı HENDERSON'a gönderilen 15 Temmuz 1930 tarihli raporda da şu görüşlere yer veriliyordu:

"... İran, güçsüzlüğünü yenmek amacıyla, üç komşusu olan Rusya, Türkiye ve Irak'ı birbirine düşürmek amacını taşıyordu. Bu açıklama bana çok şey öğretti. Özellikle majestelerinin Tebriz Konsolosu'nun raporu ile karşılaştığımda şu sonuca vardım: İranlılar, belirli ölçüler içinde isyancılara yardım etmişlerdi. Gerçekte İran, bir ayaklanmanın Türkleri zayıf düşüreceğine ve Ağrı bölgesinde sınırın düzeltilmesi konusunda aşırı isteklerde bulunmasını önleyeceğine inanıyordu.. "

Konumuzla ilgili bir başka rapordan da alıntı yaparak bu bahsi kapatmak istiyoruz:

"İngiltere Dışişleri Bakanı HENDERSON'a
Halep, 29 Ağustos 1930
Efendim,

Daha önce verdiğim bilgilere ek olarak, ayaklanmaya dâir, Halep'te hâkim olan düşünceleri bildirmekten şeref duyarım. Bana bu bilgileri sağlayan kişi, güvenilir biri.

Hâlen Suriye'de üç ana Kürt cemiyeti mevcut bulunuyor:

1-Şeyh Said'in oğullarının içinde bulunduğu Kürt Teali Cemiyeti. Bunların Bolşeviklerle işbirliği içinde oldukları söyleniyor.

2-Suriye'deki Hoybun Cemiyeti. Merkezi Beyrut'ta olan bu cemiyeti, ERMENİ milliyetçilerinin cemiyeti olan Taşnak'm desteklediği bildiriliyor.

3-Türkiye ve İran'da bir çok ileri gelen kişinin üyesi bulunduğu Halaskâran Cemiyeti.

Ayaklanma ve sonrası gelişmeler Suriye'de yakından izleniyor.. Bu arada, Fransız yetkililer, herhangi bir hareket ihtimaline karşı tetikte bekliyorlar..

İsyancıların, Bolşeviklerden yardım aldıkları ve İngiliz yardımını da istedikleri belirtiliyor. Buradaki Halaskâran Cemiyeti'nin İngilizlerin desteğini alabilmek için çaba gösterdikleri söyleniyor...

GEOFFREY MEADE Halep Konsolos Vekili" (Başbuğ, 1984:60-64).

3.1.2. Yabancı Basında Ağrı İsyanı

Ağrı Ayaklanması'nın yabancı basındaki yansımalarına gelince:

"Grarus Zeitung" Almanya / 11 Ekim 1930

5- Kürtler, İngiliz memurları tarafından teşvik edilmiş; silah, malzeme ve para yardımı yapılmıştır.

6- İngiliz Basını, Milletler Cemiyeti'nin (Cemiyet-i Akvam) müdahalesi için çalışmıştır.

7- İranlılar, isyana yardım etmişlerdir.

8- İsyanın Gayesi:

d) Türkiye ile Rusya arasına bir tampon devlet kurmak.

e) Türkiye'yi iktisaden zayıf düşürmek.

f) Türkiye'yi mukavemetsiz bırakıp İngiltere ile anlaşmaya zorlamak (Musul Meselesi yönünden).

5- Doğu petrollerinden yararlanmak için, Kürtlerin elde edilmesi

6- Kürtlere her çeşit silah verip, gerektiğinde İngiliz çıkarları için Kürt ve Türk kanı döktüler (Koçaş, 1990:319; Rışvanoğlu, 1978:282).

"Fethel Arap" Gazetesi / 21 Ekim 1930

"... Kürtler ezildiler... Onları ateşe sürenler için, Türkler, ya da Kürtler ezilsin, hiç önemi yok! Türkler de bu başarıları ile övünmezler; çünkü ölen kardeşleridir.

"Kürtler, her halde iyi ders aldı. Gördüler ki yabancı vaatleri bir yere kadar gider; felaket baş gösterince, ortada görünmezler.

"Bu harekette Ermenilerin rolü büyüktür. Kürtler unutmasınlar ki, şerefli Türk tarihinden ayrılarak yabancı boyunduruğuna girmek, feci bir gaflettir."

Aynı gazetenin diğer bir sayısında:

"Kendi menfaatlerini arayan bir takım harisler, bir takım ecnebi yardımları ve Cemiyet-i Akvam sözleri ile masum Kürtleri iğfal ettiler. Ve tedip darbeleri önüne atıktan sonra onları yalnız bırakıp kaçtılar. Kürtler acaba Suriyelilerin halini görmemişler mi idi?" (Koçaş, 1990:319; Başbuğ, 1984:66)

"El Kabis" Gazetesi / 21 Ekim 1930

"Yabancı vaatlerine aldanarak Türkler aleyhine ayaklananların hâli meydanda... Bizi Türkiye'den büsbütün ayırmak için istismarcılar, Suriye-Türk sınırına Ermenileri yığıyorlar.. Fakat bu iki millet, (Türkler ve Suriyeliler) elbet ittifak edecektir."

"Elifba" Gazetesi

"Türklerle ilişkilerini kesenler, derhal Ecnebi lokması olmuşlardır. Teşvikçilerin 'Cemiyet-i Akvam' (Milletler Cemiyeti) diye ortaya attıkları teşekkül, bir seraptan ibarettir."

"Sehed" Gazetesi / 7 Aralık 1930

(Bu gazete İran kökenlidir)

"... Araplar derler ki: Akıllı bir adam, akrebin deliğine iki defa parmağını sokmaz. Halbuki Kürtler, aynı delikte, kendilerini kaç defa zehirlettiler." (Bozdağ, 2004:80; Başbuğ, 1984:67; Koçaş, 1990:320)

"Husaper" Gazetesi / 11 Eylül 1930

(Bu gazete Ermenice yayın yapan İran kökenlidir)

"Türklerle teşriki mesai ettiğimizden dolayı bizi tenkid eden hasımlarımız bilmelidir ki; Taşnakların yegâne maksadı ebedi düşmanımız olan Türkü imha etmek ve onunla kafi hesabımızı görebilmek için her gün, her fırsatta onu bıçaklamaktır. Türk'ün birliğini karıştırmak, Türkiye'ye nifak tohumları sokmak, Türkiye'yi zehirlemek işte vazifelerimiz bunlardır. Bu itibarla, Kürtlere teveccüh göstermek Ermeni davasına hizmet etmek demektir. Kürtçülük hareketinden uzak durmak, Ermeni davasına hizmet etmemek demektir (Rışvanoğlu, 1992:235; Başbuğ, 1984:68; Akgündüz, 1994:54).

Ağrı isyanının başladığı sırada Ağustos 1930 yılında Hoybun Cemiyeti Kahire'de yayınlanan El Ahrar Gazetesinde bir beyanname yayınlamıştır. Bu beyanname 1925 yılındaki isyandan sonra birçok Kürt liderinin Türkiye'den kaçarak Irak, İran ve Suriye'ye sığındıkları ve buralardaki bölgesel yönetimler tarafından siyasi mülteci olarak kabul edildikleri vurgulanmakta ve geri kalanların da Celali aşiretlerinin yaşadığı Ağrı Dağı civarına çekilerek orada toplandıkları belirtilmektedir. Daha sonra Türkiye'deki Siyasi Kürtçülerle, Suriye, Irak ve İran'dakilerin anlaşarak bir "Pan-Kürt" genel kongresi toplayarak Hoybun Cemiyetini kurdukları ve Cemiyetin amacının mümkün olabilecek her yolun denenmesiyle Kürdistan'ın bağımsızlığını sağlamak olduğu ifade edilmektedir. Kurulan Hoybun Cemiyeti'nin birçok yerde bürolar açtığı ve bunlardan birisinin de Kürtler için çok önemli olan Ağrı bölgesinde olduğu belirtilmektedir. Özellikle Hoybun Cemiyeti'nin son kongresi ile birlikte "İhsan Nuri Paşa" nın Ağrı bölgesine giderek Hoybun Cemiyeti'nin emrinde çalışan bir Kürt organizasyonunu Türk topraklarında kurduğu ve bölgede askeri ve sivil açıdan bir teşkilatlanmaya gittiği vurgulanmaktadır. Bu organizasyonun gelişmesinden sonra Türkler, Kürtlerin gerçek amacının ayaklanma

olduğunu fark edince isyanın İhsan Nuri tarafından başlatıldığı ifade edilmekte ve "amacın hazırlamakta oldukları devrimin genel merkezlerini bu bölgede kurmak" olduğu belirtilmektedir. Ayrıca beyannamede Beyazid Valisi'nin İhsan Nuri ile görüşme talebinde bulunmak onlara "para ve iane vermeyi teklif ettiğini fakat İhsan Nuri'nin bu teklifi kabul etmediği iddia edilmektedir (Sarımay, 1998:11).

3.1.3. Dersim İsyânlarında Hoybun Cemiyeti'nin Rolü

Dersim isyanının çıkmasında birkaç faktörün önemli etkisi vardır. Bölgenin coğrafi yapısının çok dağlık ve sarp bir araziye sahip olması nedeni ile devlet nüfuzunun sağlanmasında sorunlar yaşanmış ve otoritenin tesisi güç olmuştur. Bu coğrafi koşullar, çıkan yeni kanun ve devlet otoritesinin tesisi amacıyla yapılan faaliyetler sonucu bölgede gücünü kaybedecek olan bazı beyler ve dini liderlerin tutumundan doğan olumsuzluklar, Hoybun Cemiyeti'nin faaliyetleri, kanun kaçakları, merkezi otorite boşluğu gibi sebepler ve Fransa ile süren Hatay sorunu isyanda baş etkenler olmuştur.

Ağrı isyanının ardından devlet bölgede kanun ve nizamın hâkim kılınması, aşiretler arasındaki şekavet, yağma olaylarının bitirilmesi, halkın üstünden şeyh, seyit, ağa ve bey nüfuzunun kaldırılması, devlet otoritesinin hâkim kılınması, bölgede kültürel ve iktisadi sosyal kalkınmanın başlatılması gayreti içine girmiştir.

Bu amaçla, Büyük Millet Meclisinde 14 Haziran 1934'te 2510 sayılı Mecburi İskân Kanunu çıkartıldı. Bölgede Hoybun Cemiyeti ile bağlantısı olanlar, yabancı ülkelere casusluk yaptığından şüphelenilenler, aileleriyle birlikte Doğu bölgesinden alınıp Batı bölgesindeki illere yerleştirilmişlerdir. Örneğin; Hoybun Cemiyetinin temsilcisi Haco'nun akrabalarından olması ve Fransızlara casusluk yaptığından şüphelenilmesi nedeniyle Midyat'lı Şerif Mahruzun ailesiyle birlikte Tekirdağ Vilayetinin Malkara Kazasına nakil ve iskânına Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile karar verilmiştir (BCA, 030.18.01.02.48/64/12, Bkz. Belge:23).

25 Aralık 1935'te 2884 sayılı Tunceli Kanunu çıkarıldı. Amacı bölgeye "Türkiye'nin geri kalan bölümünde uygulanan uygar yönetimi getirmek" diye gösterilen Tunceli Kanunu, Dersim'de, Elazığ ve Erzincan illerinin bir bölümüyle Murat Suyu ve Yukarı Fırat arasında kalan bölgeyi kapsayan Tunceli ilinin kurulmasını öngördü. Burada bir Genel Müfettişlik (4. Genel Müfettişlik) kuruldu; "Umumi Müfettiş" sıfatıyla, vali ve komutan olarak General Abdullah Alpdoğan atandı. Bu kanun, vali ve komutana bakanlıkların tüm yetkilerini veriyor,

yargılamalar, vb. işlemler için özel hükümler getiriyordu. Bütün bunlar da işe yaramadı ve Dersim'de yeni yeni olaylar çıktı (Kabacalı, 1991:90).

Bu bağlamda Hoybun Cemiyeti'ne bakacak olursak; Düşündükleri Kürdistan bölgesine Dersim'i de dahil etmişlerdi, bu yüzden Dahiliye Vekaletinin 18.07.1929 tarihli bir raporunda; Hoybun Cemiyeti'nin Dersim Kürtlerine çok önem verdikleri ve Dersimli'lerin şimdiye kadar hep bitaraf oldukları ama şimdi Hoybuncularla birleştiklerini yazmaktadır (BCA, 030.10.115/803/5, Bkz. Belge:4-i).

Cemiyet Ağrı isyanının bastırılmasından sonra gücünü büyük oranda kaybetmişse de tamamen ortadan kalktığı söylenemez. Dahiliye Vekaletinin 16.07.1931 tarihli bir raporunda Hoybun Cemiyeti'nin mührünü taşıyan iki beyannamenin ele geçtiği, bu beyannamelerde Hoybun Cemiyeti'nin halkı Kürt istiklaline inandırmaya çalıştığı bildirilmiş ayrıca yurt dışına kaçan asilerin ülke içinde gerekli desteği görmediklerinden dolayı sıkıntı çektikleri ve bir yerlere sığınma isteği gösterdikleri belirtilmiştir (BCA, 030.10.115/803/14, Bkz. Belge:24). Zaten Ağrı isyanından sonra birçok asi ve Kürt ileri gelenleri Suriye'ye sığınmışlardı.

Hoybun Cemiyeti'nin; Hatay Meselesi'nin gündeme gelişine paralel olarak Fransa'nın mandaterliğindeki Suriye'de yeniden bir canlanma içine girdiği görülmektedir. Nitekim Dahiliye Vekaleti'nin Başvekalete yazdığı 12.10.1935 tarihli yazıda; Hoybun Cemiyeti'nin Suriye'de yaşayan Kürtlere yardım maskesi altında çalışan fakat gerçekte Hoybun'a yardım toplayan "Kürt Fukara Perver Cemiyeti" adında bir dernek kurduğu, bu derneğin topladığı hububat ve paraları Hoybun'un siyasi amaçları için harcadığı belirtilmekte ve cemiyetin en büyük destekçisinin de kendisini Suriye'de Şeyh Sait'in halifesi ilan eden Şeyh Ahmet olduğu, Türkiye'ye vaktiyle saldırılarda bulunan çetelere maddi yardım da yapan Hoybun'un faal üyesi bu kişinin eline fırsat geçerse Şeyh Sait'den daha tehlikeli olabileceği vurgulanmaktadır (BCA, 030.10.115/803/28, Bkz.Belge:6-a,f). Hoybun Cemiyeti'nin 1930 yılında açtığı Antakya şubesi de 1935 yılından sonra faaliyetlerini arttırmıştır. Hoybun Cemiyeti'nin "katib-i umumisi" olan aynı zamanda Antakya şubesinin de başkanlığını yapan Antakya Lisesi felsefe öğretmeni Memduh Selim 1936 yılı başlarında Türkiye sınırına yakın Kürt köyleri üzerinde faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır.

Hoybun Cemiyeti'nin faaliyetlerindeki bu canlanma çerçevesinde Suriye'de yeniden organizasyonu güçlendirerek Türkiye'ye karşı tekrar harekete geçilmesi konusundaki çabalar artmıştır. 1936 yılı başlarından itibaren Hoybun Lideri Celadet

Ali Bedirhan İskenderun, Halep ve Beyrut'taki Taşnak önderleri ile görüşmeler yaparak Cezire üzerinden Türkiye'ye karşı bir hareket yapmayı planlamışlardır. Ayrıca Taşnak-Hoybun işbirliğine Türkiye'ye karşı düşmanca duygular besleyen Şam'daki Çerkez Cemiyeti dâhil edilmiştir. Bu konuda Hoybun Lideri Celadet Ali, Halep ve Beyrut'taki Taşnak önderleri ve Çerkez Cemiyeti Başkanı Abdullah Bey arasında bir ittifak yapılarak Türkiye'ye karşı üç cemiyetin birlikte hareket etmesi kararlaştırılmıştır. Bu ittifakın yapılmasından sonra bu üç cemiyet tarafından, Türkiye'ye karşı 1937 yılı başlarında veya ilkbaharda harekete geçilmesi uygun bulunarak, Türkiye içindeki taraftarları olarak kabul ettikleri bazı aşiretlere hazırlık yapmaları için talimat verilmiştir. Nitekim 1936 yılı sonlarında Türkiye'nin güney sınırında bir takım çete saldırıları görülmeye başlamış, 1937 yılı başından itibaren bu saldırıların arttığı görülmektedir (BCA,030.10.111/744/2, Bkz. Belge:25-a,f).

Bu saldırılarla Hoybun Cemiyeti'nin doğrudan ilişkisi konusunda sağlıklı bilgi mevcut değilse de, yukarıda belirtilen hazırlıklar dikkate alınırca etkisi olabileceği düşünülebilir. Zira bu sırada Fransa, İngilizlerin Musul Meselesi'ni çözmek için kullandıkları modeli kullanarak Türkiye'ye yönelik bölücü hareketleri kışkırtma yoluna gitmiştir. Özellikle Türkiye açısından Hatay'ın ön plana çıktığı 1937 yılında Fransa, Dersim'de meydana gelen ayaklanmayı teşvik etmiştir (Sarınay, 1998:14).

Fransa, ajanları vasıtasıyla Dersim'de dinî lider ve alevi aşiretler üzerindeki etkisi dolayısıyla Seyit Rıza ile irtibat kurar. Seyit Rıza'nın bir mezhep lideri niteliğinde olması Hatay Meselesi'nde Türkiye'yi güç durumlara sokabileceği gibi, bir Alevî-Sünnî çatışmasını da beraberinde getirebilirdi. Fransızlar böylece çok öncelere dayanan araştırmalarının semeresini göreceği gibi, bir taşla iki kuş da vurabilecekti. Çünkü hem Hatay Meselesi'ni Fransa'nın istediği doğrultuda bir çözüme kavuşturacak, hem de yeni ve büyük bir Kürt meselesini harekete geçirebilecekti.

Fransız ajanları, Suriye'deki cemiyet ile Seyit Rıza arasında irtibat kurarak Dersim'i kaynayan bir kazan haline getirir. Nihayet, Mart 1937'de bir isyan için Suriye'deki Fransız gizli teşkilâtından Seyit Rıza'ya talimat gelir. İngiliz ve Fransızlar'ın her türlü silâh, para ve propaganda desteği yapacaklarını belirtilir. İsyanı karşı olanlar da Fransız ajanları tarafından ortadan kaldırılır. İsyanın değişik safhalarında Seyit Rıza, Alişer ve Baytar Nuri (Mehmet Nuri Dersimi) tarafından, aralarında Fransa'nın da bulunduğu birkaç yabancı emperyalist devletle irtibat kurulmaya ve bunlardan yardım sağlanmaya çalışılır (Akgül, 1992:104). Bu bağlamda 15 Eylül 1937 tarihinde Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya imzasıyla ve "çok acele"

kaydıyla Riyaset-i Cumhur Umumi Kâtipliği'ne gönderilen yazıda Irak'ın Zaho kazasından Türkiye'ye külliyetli miktarda silah ve cephane geçirildiği ve bunların Kürt Hoybun Cemiyeti adına Ermeni Taşnak Cemiyeti tarafından Kamışlı'daki Ermeni ve Kürtlerin yardımlarıyla tedarik edildiği ifade edilmiştir (Belge:26, Süslü, 1993: 244).

Bu konuda Hayri Başbuğ'un görüşlerini buraya almakta fayda görüyoruz:

“Doğu Anadolu’da yeni bir isyan çıkartılacaktı. Bunun için Hoybun, zamanını iyi değerlendiriyordu. Çünkü Fransa'dan emir almıştı. Evet, ortada Türkiye ile Fransa arasında bir "Hatay Meselesi" vardı. Emperyalist ve sömürgeci bir siyaset izleyen Fransa, Hatay'ı avucuna almak için çeşitli hilelere ve esrarengiz plânlara başvurdu... Hoybun, Fransa'dan aldığı emir gereğince, Türk Devleti'nin Hatay'dan vazgeçmesi için ülke içinde karışıklıklar çıkartacaktı. Suriye Hoybun Cemiyeti'nin özel olarak yetiştirilmiş Kürtçü ve Ermenici üyelerinden bir grup teşkil edilerek ve başlarına da Kürtçüler adına Mehmet Nuri Dersimi, Ermeniciler adına da Movses Potigliyan seçilerek Tunceli (Dersim) ve çevresine gönderildiler” (Başbuğ:1984:73).

Zaten Hoybun Cemiyeti'nin faaliyetleri çerçevesinde 1933 ve 1934 yıllarında Ermeni Bogos ve Mehmet Nuri Dersimi Dersim bölgesinde bir buçuk yıl gizli görevlerde bulunmuşlardı (Şadillili, 1980:148). Bu ajanlar, aşiretler arasında gizli çalışma ve faaliyetlerde bulunarak, halkı devlete karşı silâhlı isyana davet ediyorlardı.

Bu konuda Başbuğ; *“Çeşitli gizli yol ve geçitlerden de Dersim'e bol bol Fransız silâhı yığıyordu.. Derken, 21 - 22 Mart 1937'de tutuşan fitil, 7 Ağustos 1938'e kadar bir buçuk yıl sürecek bir ateş çemberine alıyordu bölgeyi. Ve adına "Dersim İsyanı" deniyordu. Senaryosunu hazırlayan Fransa, yöneten Hoybun ve oynayanlar da... İsyân bastırılmasına bastırıldı ama, suçlu-suçsuz binlerce insan barut, ateş ve ölüm çemberinde sıkışıp kaldı.. İsyanı yönetenler ise, yine her zaman olduğu gibi, ortalıkta gözüküyorlardı. M. Nuri Dersimi, bir müddet sonra Halep'te görüldü” (Başbuğ:1984:73).* Ermeni Movses Potigliyan ise, kaçma fırsatı bulamadığından Çorçoh köyünde yakayı ele verdi (Dersimi, 1992:243). Dersim isyanının bastırılmasıyla birlikte, emperyalizmin bir oyunu daha böylece bozulmuş ve Hatay'da sömürgecilere teslim edilmemişti.

Avrupalı emperyalistlerin Türkiye üzerindeki son kozları olan Hatay da ellerinden alınınca, onlar da, artık herhangi bir çıkarları kalmadığından, 1938 yılı sonlarına kadar destekledikleri, para, silâh ve her yönden yardımda buldukları ve Türk Devleti'ne karşı bir tehdit unsuru olarak kullandıkları Hoybun Cemiyeti'ni kapattırdılar (Başbuğ:1984:73).

Hoybun'un liderlerinden olan Mehmet Nuri Dersimi de bunu şu şekilde açıkça itiraf etmekteydi:

"İngiliz ve Fransızlar; bir taraftan Musul petroleri ve diğer taraftan Fransızlarla Türklerin henüz halledilmeyen işlerinin, kendi menfaatleri namına neticelenmesi için, Türkler'e karşı Hoybun faaliyetini bir zamanlar istismar etmekte idilerse de, Kürtlere fîli bir yardımda bulunmaktan da katiyen çekiniyorlardı. Türkler'le menfaatlerine uygun mesai halledildikten sonra, Hoybun'un faaliyetine kat'i surette mâni olmuşlardı. İşte bu sebeple, 1939 yılına kadar faal bir hâlde olan Hoybun, birçok neşriyatta bulunduktan sonra kapanmak zorunda kalmıştı " (Dersimi, 1992:235).

Hoybun'nun diğer bir lideri olan Dr. Şükrü Mehmet Sekban'ın 1933 yılında Pariste Fransızca olarak yazdığı *"La Question Kurde"* (Kürt Meselesi) kitabında düşüncelerini şu sözlerle ifade etmekte:

"Dünya Harbi'nden sonraki mütareke esnasında siyâsî teşekküllerin faaliyetine gelince, Kürt politikacılarından hiçbiri, Kürdistan'ı Türkiye'den ayırmak zaruretine samimî olarak inanmamıştı. Bir Kürt milliyetçisi olmakla iftihar duyan ben de, bütün hayatım boyunca, Türkiye'den ayrılmayı asla hatırıma getirmedim. Bu, Kürdistan'ın bağımsızlığını istemediğimden değildi; böyle bir heves, imkânsız ve faydasız talep etmek demektir. Kuvvetle inaniyordum ki, Türkiye'den ayrılmış bir Kürdistan, manen ve maddeten yaşayamazdı. Benimle beraber çalışanların hepsi de vicdanen bu kanaatte idi... Sonraki hâdiseler göstermiştir ki, bağımsız bir Kürt Devleti'nin kurulması, Kürt halkının gerçek menfaatleri yönünden bir felâket, bir yıkım olurdu... Hakikatte; Türk, Kürt birer isimden başka bir şey ifade etmezler; bizim aile adımız Turani'dir. Aynı ırktan olma hissi ve Turanilik gururu, onları, kendi canlılıkları içinde, geçmiştekinden çok daha parlak bir hayata, mukadderata götürecektir.

Bu iki halkın, iktisadî tesanüd, ırk ve din birliği, müşterek kültür gibi, çeşitli siyâsî ve millî birlik faktörleri dışında, çok kuvvetli, kudretli bir faktörleri daha vardır: Bu, GAZİ'nin yüksek şahsiyetidir. Gerçekten, Devlet idaresinin en yüksek kademesinde Gazi Mustafa Kemal gibi bir lidere sahip olmak, bir millet için bir saadet, bir hazinedir. O'nun Türkiye'de gerçekleştirdiği reformun nimetlerinin vüsâtinini hiç kimse inkâr edemez. Bu, O'nun için asla solmayacak ve zamanla da muhteşem vüsâtininden hiç kaybetmeyecek büyük bir şereftir. Her sadık insanın yapacağı gibi, derin bir saygı ve hayranlık hissi içinde, onun büyük eserleri ve gelecek nesillere vaadettiği ümitlerin genişliği önünde, tazimle eğilirim.

Burada, en kanlı ve utanç verici olayların müşterek tarihimizi kirlettiği çok yakın tarihin acı hâtıralarını, bundan böyle ifa edecekleri asil görevle bütün millete unutturmanın ve Gazi'nin yüksek idaresinde, yeni Türk Milleti'nin ateşin ruhundan ilham alarak Cumhuriyetlerinin «refahı» için, memleketlerini yeniden teşkilâtlandırmanın şuuruna varan güzide Türk münevverlerine heyecanlı bir çağrıda bulunmayı fazladan sayarım.

İşte, bu samimî düşüncelerin ışığı altında, bir art düşünceden uzak ve taraf tutmadan, kan kardeşim olan Türkiye Kürtleri'ni, şöhretli liderleri Mustafa Kemal'in pek mahirane bir şekilde çizdiği yola, davet ediyor ve maddî refah bulacakları bu yolu takiple görevlendiriyorum..." (Sekban, 1979:30-40).

3.1.4. Yabancı Basında Dersim İsyanları

Ağrı İsyanı gibi Dersim İsyanı'nda aynı biçimde gazetelere fazla yansımamıştır. Lakin bu operasyonlarla ilgili olarak yabancı basında haberler çıkmıştır.

1937 yılı Eylül başında yurt dışına kaçan Baytar Nuri Dersimi, Suriye'de iken Dersim'e yapılan askeri operasyonla ilgili olarak bölgedeki gazetelere yansıyan

haberleri de derlemiştir. Onun aktardığı bazı haberler; Dersim'deki durumun, 1938 yılında da bir ayaklanma manzarası gösterdiğini ispat etmektedir. İşte o haberlerden bazıları şöyledir:

"Şamda çıkan «El-İhbar» gazetesi, 13 Temmuz 1938 gün ve 419 sayılı nüshasında Londra'dan aldığı, tercümesi aşağıda yazılı haberi neşretmişti:

"Türkiyede Kürt isyanı şiddetlendi, Kürtler, Türk kıtalarına hücum ettiler ve inhizama (bozguna) uğrattılar." başlığı altında:

Londra- Dünki gazeteler, Türkiye'de Dersim muntikasında şiddetli isyanların çıktığını muhtelif menbalardan (kaynaklardan) aldıkları malûmata binaen yazıyorlar. Kürtler Türk kıtaatına hücum ederek inhizama uğrattılar. Türklerden birçok yaralı ve ölü vardır. Bazı kanaata göre, işbu isyanlar Rusya'nın para ve silahlarıyla beslenmektedir. Bu isyanı bastırmak için Türkiye hükümeti büyük askeri kuvvetler göndermiştir.

Kürdisinin umum muntıklarında beyannameler neşredilerek bütün Kürtler ittihadı davet edilmekte ve Türk boyunduruğundan kurtulmak için çarpışmaları istenmektedir, diyordu. (Dersimi, 1992:278; Zelyut, 2010:337).

Nuri Dersimi'nin bu haber konusundaki yorumunda; *"Bu gibi haberlerin hakikatle hiçbir alakası yoktu, çünkü, 1936 yılından beri mahsur kalmış Dersimlileri Rus Hükümetiyle irtibat te'sisine bittabi asla imkan yoktu ve olamazdı"* demektedir (Dersimi, 1992:278)

Beirut'ta çıkan Errabitat-Eşşarkiye gazetesinin 30 Temmuz 1938 gün ve 623 sayılı nüshasında «Dersim muntikasında şiddetli muharebeler» başlığı altında şu haber veriliyordu:

"Atina- Türkiye'den gelen haberlere göre, Dersim muntikasında on günden beri şiddetli muharebeler devam etmektedir. Birçok kabileler harbe iştirak etmişlerdir. Türkiye hükümeti muharebelere büyük askeri kuvvetler göndermiş ve hatta bu kuvvetlere top, uçak, projektör ve büyük tanklar iştirak ettirmek zorunda kalmıştır. Kürtler bu kuvvetlere toptan hücum etmişlerdir. Türkler, Dersim Kürtlerini Dersim dağlarında muhasara etmeğe muvaffak olamamışlardır." (Dersimi, 1992:278; Zelyut, 2010:338).

Şam'da çıkan Elifba gazetesinin 4 Ağustos 1938 gün ve 5252 sayılı nüshasında *"Dersimde Kürt isyanı"* ve *"Türkiye Başvekilinin tasrihatı, isyanın mevcudiyetini isbat ediyor"* başlığı altında:

"Haylı zamandan beri, telgraf ve cihan ajansları haberleri mütemadiyen Türkiye'nin Dersim muntikasında Kürt harekâtından bahsetmektedirler. İsyân yeniden baş göstermiş olduğuna ayrıca işaret edilmektedir, hal bu ki Türkiye hükümeti böyle bir halin vukuunu resmen yalanlamaktadır. Geçen yıl, bu isyanların bastırıldığı bildirilmekte ve Dersim'de emniyet hüküm sürdüğü ilave edilmekte olmasına rağmen, dünki gün Türkiye hükümet reisi Celal Bayar'ın Türkiye Millet Meclisi'nde yaptığı ve radyolarla yayınlanan beyanatına göre; Ankara hükümetinin şimdiye kadar isyanı bastırmağa muvaffak olamadığı ve hakikati umumi efkârdan gizlemiş olduğu anlaşılıyor. Çünkü Hükümet Reisi, Kürdistan muntikasında büyük askeri manevralar yapılacağını ve Dersim'de son günlerde çıkan isyanları bastıracağını ve bu maksatla üç büyük ordunun hemen Dersim'e gönderileceğini bildirmekle beraber, bu orduların tank ve uçaklarla mücehhez bir durumda manevralara iştirak edeceğini tasrih etmiştir. Bu dehşetli tasrih, halka hakikati açıklamış ve Dersim'de isyanın mevcut olduğunu itirafıyla beraber, durumun pek tehlikeli olduğunu da isbat etmiştir." (Dersimi, 1992:279; Zelyut, 2010:339).

Şam'da çıkan El Amel-El Kavmi gazetesinin 7 Ağustos 1938 gün ve 52 inci sayısında İstanbul, Atina ve Bağdat muhabirlerine atfen verdiği aşağıdaki haberler meselenin önemini açıklamaktadırlar:

"Tehlikeli anlaşmalar: Kürtler, Türk ordularına hücum ederek bir kısmını mağlup ettiler. Bu sebeple İrak, İran ve Türkiye birbirlerine yardıma karar verdiler."

"İstanbul- Kürt isyanı şiddetlendiğinden, Dersim'e üç kolordu Türk askeri daha hareket etmiştir, isyanı bastırmak için yeniden muharebeler başlamıştır."

"Atina- Şiddetli sansüre rağmen, aldığımız mevsuk ve değerli malûmata göre; Dersim kürtleri, Dersim dağlarında Türk kuvvetlerini kırmışlar ve birçok silah, cephane ve zahire iğtinam etmişlerdir. Bu muzafferiyet üzerine, bitaraf kalmış olan kabileler dahi kadın, kız ve hatta çocuklarıyla harbe iştirak etmişlerdir. Türkiye hükümeti orduya mütemadiyen yardım göndermektedir."

"Bağdat- Kürt fitnesini bastırmak üzere Hamit Şapçı kumandasındaki askeri kıtalar Beşter mıntukasına gönderilmiştir. Uç devlet hudutları arasında Kürt isyan hareketinin genişlememesi için karşılıklı tedbirler alınması hususunda İrak, İran ve Türkiye hükümetleri aralarında müzakereler cereyan etmektedir." (Dersimi, 1992:279; Zelyut, 2010:339).

Şam'da çıkan ve o zaman hükümetin yarı resmî organı olan «El Kabes» gazetesinin 13 Ağustos 1938 gün ve 1470 sayısında Atina muhabirine atfen verdiği aşağıdaki haberi:

"Dersimde Kürt isyanı canlandı"

"Hükümet manevralar bahanesiyle ordular gönderiyor."

"Atina- (Şark-El-Arabi)-Şiddetli sansüre rağmen, Türkiye'de çıkan Kürt isyanı hakkında kıymetli malûmat alınabilmiştir, Yeni ve büyük kuvvetler yeniden Dersim üzerine, gönderilmiştir. Türkiye hükümeti telaş içindedir. Kürt isyanını bastırmak maksadıyla, Türkiye hükümeti yıllık askeri manevralarını Dersim mıntikasında yapmağa karar vermiştir. Bu hal Türk hükümetinin askeri, siyasi ve mülki makamlarının, ne derecede korkunç bir durumda bulduklarını ve Kürt isyanının ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Bu manevralar vasıtasıyla güdülen amaç, isyan mıntikasının temizlenmesi olduğunu hükümet itiraf etmiştir. Alınan son haberlerden anlaşıldığına göre; Türkiye hükümeti Kürt memleketinde toplumsal bir devrim yapabilmek için hiç bir karar almağa, muvaffak olamamıştır." (Dersimi, 1992:279; Zelyut, 2010:340).

Yakın Şarkın en önemli gazetelerinden olup Beyrut'ta yayınlanan Fransızca L'Orient gazetesi de, 7 Ağustos 1938 tarih ve 26 sayılı nüshasında şu makaleyi yayınlamıştı:

"Kürt İsyanı 13 Yaşında"

İhtilal hareketinin muharriki olan Şeyh Sait asıldı, fakat savaş asla durmadı.

"Kürt isyanı 13 yaşındadır. On üç yıldır Kürt halkı silahını terk etmemiştir. Muş ovalarından Ararat'a, Dersim dağlarına kadar, Kürt aşiretleri küçük guruplar halinde Türk alaylarına karşı mukavemet etmektedirler. İsyan bastırılmamıştır, fakat Türk Genel Kurmayı onu bastırmağa karar vermiştir. Ankara'nın bu bapta kararını "Havas" (Önde gelenler) teyit etmektedir:

İstanbul, 2 Ağustos -Kürt mıntikasında yapılmakla olan manevralara muvazi olarak, Kürtlerin sık sık isyan etmekte olduğu Dersim mıntikasında zuhur eden yeni karışıklıklara karşı tenkil tedbirleri alınacağını Başvekil haber vermiştir. Birçok tank ve uçaklarla takviye edilmiş üç kolordu derhal hareket edecektir." (Dersimi,1992:279-284)

Görüldüğü gibi Batılı ülkelerde; Dersim isyanı Kürt isyanlarının bir parçası gibi gösterilmektedir. O dönemlerde; bu bakış açısının bir temenni olduğunu hatırlamakta yarar vardır (Zelyut, 2010:341).

3.2. Hoybun Cemiyeti'nin Dağılışı

Hoybun Cemiyetinin içinde ve dışında konu içerisinde bahsettiğimiz çok farklı güçler bulunmaktaydı, gerek Ermeni Taşnak örgütü ile ilişkileri gerekse İngiltere ve Fransa ile olan bağlantıları Cemiyet içinde farklı güç odakları oluşturmaktaydı, Ayrıca Cemiyetin merkez ve alt birimlerinde yer alan kadrolar çok değişik toplumsal tabakalardan gelmekteydi. Durum böyle olunca Cemiyet zaman zaman bu değişik güçlerin çatıştığı bir konuma düşmektedir. Bu çatışmalar ve görüş ayrılıkları sonunda büyük boyutlara ulaşır ve örgütten bazı kopmalara yol açar.

Hoybun Cemiyeti kuruluşunun ikinci yılından itibaren etkinliğini yitirmeye başlamıştı. Çünkü merkezi bir bütünlük sağlayamamıştı. Daha kuruluş aşamasında Seyit Taha ve Ali Rıza'nın bir başka örgüt kurmalarına (Kürt Tâli Cemiyeti) ve kendisine karşı bir muhalefet oluşmasına da fırsat tanımıştı. Bu durum, Kürt hareketini bölmüştü. Ali Rıza ayrı hareket etmeye karar vermiş, kendi adına bildiriler hazırlatarak Kürt aşiretleri arasında dağıttırıştır.

Bu konuda Alakom; “Hoybun Cemiyeti içindeki ilk ciddi çalkantı, 1928 yılında ilan edilen ve daha sonraları sık sık tekrar edilen af ilanı ile başlar. 9 Mayıs 1928 tarihli ve 1097 sayılı af kanunu aslında Hoybun'u parçalamaya yöneliktir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bir yandan Hoybun'u çökertmek, diğer yandan Ağrı yöresinde alevlenen ayaklanmayı dağıtmak amacını güden af ilanı, Hoybun'un merkez komitesinde yer alan bazı kişilerin örgütten ayrılmasına yol açar. Bu durum Hoybun saflarında başlayan sarsıntuların ilkidir. Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza ve Ramanlı Emin gibi şahsiyetlerin örgütten ayrılmaları, Türkiye'ye gidip teslim olmaları, örgüt açısından büyük bir kayıp olmaktan ziyade, örgütte moral bir çöküntüye yol açar” demektedir (Alakom, 1998:98).

Hoybun Cemiyeti içindeki asıl çekişme, daha önce arşiv belgelerinde de değindiğimiz gibi 1929 yılında Suriye'ye yerleşen ve Hoybun saflarına katılan Cemilpaşazade ailesi ve daha önceleri cemiyet içinde belli bir hakimiyeti olan Bedirhaniler arasında başlar. Bu görüş ayrılıkları 1930 yıllarından sonra, yani Ağrı yenilgisinden sonra su yüzüne çıkmıştır. Bu konuda Alakom şunları yazmaktadır:

“Bedirhanilere yönelik eleştirilerin büyük bir kesimi Cemil Paşa ailesinden geliyordu. Ailenin başında Kadri Cemil Paşa ve Ekrem Cemil Paşa bulunuyordu. Her ikisinde 1929 yılında Hoybun saflarına katılarak, merkez komitesine seçildiler. Kadri

Cemil Paşa'ya göre Bedirhaniler, Hoybun'da "diktatörane bir tavır" sürdürmüşlerdir ve Celadet Bedirhan'da bir "Kürdistan krallığı hevesi" vardır. 1932 yılında yapılan Hoybun Kongresinde Kamuran Bedirhan'ın örgütten uzaklaştırılması kararlaştırıldı. Bunun üzerine kardeşi Celadet Bedirhan da olayı protesto ederek, örgütten kendi isteğiyle ayrıldı. Suçlamalar arasında Kamuran Bedirhan'ın örgütün mali sorumlusu olarak, Hoybun'un 30 bin lirasını yediği görüşü de vardır. Daha sonraki yıllarda Cemilpaşazade ailesinden Ekrem Cemil Paşa'nın Bedirhanilere yönelik olarak ağır eleştirilerde bulunduğu bir kitap kaleme aldığı söylenir. Bu kitabın daha fazla dağıtılmadan Barzani'nin isteği üzerine piyasadan toplatılıp yok edildiği öne sürülür" (Alakom, 1998:101).

Kamuran Bedirhan'ın Hoybun Cemiyeti'nin parasını yediği iddiası konusunda, Oğuz AYTEPE, Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivinde yaptığı araştırmalar sonucunda şunları bilgileri aktarmaktadır;

"Örgüt parasının Kürt yöneticiler tarafından istismarı Ermenilerin sızlanmasına neden olmuştu. Örgütün beş bin lirası Kâmuran, Celadet ve Rüşti arasında paylaşılmıştı. Bu istismarlar nedeniyle Paris Taşnak Genel Merkezi her yıl başında üyelere ödediği tahsisatı 1935 yılından itibaren ödemeyeceğini Celadet Bedirhan'a bildirmesi üzerine Hoybucularla Taşnakların arası açılmıştı." (Aytepe, 1998b:54).

Hoybunu dağılma aşamasında, Suriye'de yaşayan Kürtlere yardım maskesi altında çalışan fakat gerçekte Hoybun'u mali yönden güçlendirmek, silah ve cephane temin etmek maksadıyla yardım toplayan "Kürt Fukara Perver Cemiyeti" adında bir dernek kurulmuş, piyango biletleri – Türkiye'de satılarak- para toplamaya çalışılmıştır. (BCA, 030.10.115/803/28, Bkz. Belge:6-a,f).

Hoybun Cemiyeti'ndeki kopmaların diğer önemli bir sebebi de daha önce bahsettiğimiz Hoybun Cemiyeti ile Ermeni Taşnak Örgütünün arasındaki sıcak ilişkidir. Bu durum Cemiyetin kuruluşu sırasında ve daha sonraki yıllarda önemli bir sorun haline gelmiştir. Örgütte Ermenilerin de belli bir ağırlığa sahip bulunması, örgüt içinde muhalefetin güçlenmesine neden olmuştu.(Aytepe, 1998b:54) Bazıları Hoybun'un zamanla Ermeni Taşnak Örgütünün denetimi altına girdiği kanısındadırlar. Bu sıkı ilişkiler sonucunda Hoybun'un örgüt olarak bağımsızlığının zedelendiği görüşü, Hoybun çevreleri arasında konuşulan ve tartışılan bir konudur. Özellikle Hoybun ve Taşnak Örgütü arasında imzalanan 1927 tarihli antlaşmanın 8. maddesi bir dizi sıkıntıyı beraberinde getirir, bu madde de ; *"Her iki taraf arasında ilişkiyi düzenli kılmak, gerekli görüldüğü takdirde Hoybun'un merkez komitesinin alacağı kararlara katılma, diğer tüm işlerde komiteye yardımcı olmak ve sıkı bir işbirliğini sağlamak amacıyla Taşnaksutyun Partisi'nin bir temsilcisi Kürt Ulusal Cephesi Hoybun'un merkez komitesi üyeleri arasında sürekli bulunacaktır."* denmektedir. Antlaşmanın bu maddesi zaman zaman Hoybun içindeki farklı görüşler açısından tartışma konusu haline getirilir. Bazı Kürt kesimleri, antlaşmanın bu

maddesiyle Hoybun örgütsel bütünlüğünün bozulduğu kanısındadırlar (Alakom, 1998:98).

Sonuç olarak, Hoybun Cemiyeti Ağrı ve Dersim’de aldığı büyük darbe ile dağılma sürecine girmiş, taraftarlarını kaybetmiştir. Ayrıca bu dönemde İkinci Dünya Savaşı’nın alevlendiği yıllardır. Böylece dünyadaki güçler, dengeler kamuoyu odakları ve ilgi merkezleri bu büyük savaş etrafında biçimlenmeye başlar. İşte Hoybun Cemiyeti de böyle yöresel ve evrensel sorunların çoğaldığı bir sırada etkinliğini yitirmeye başlar ve dağılır ve nihayet 1946 yılında Fransa’nın Suriye’de manda yönetimine son verdiği yıllarda İran’da Mahabat Kürt Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla, diğer Kürt örgütleri gibi Hoybun da kendini feshederek bu cumhuriyete katılmış ve tamamen tarih sahnesinden silinmiştir.

Tarih sahnesinde Kürtlerin sahip oldukları tek devlet Mahabat Kürt Cumhuriyeti’dir. Sovyet nüfuzu altında kurulan ve İran’da Kürt aşiretlerinin çoğunluğu tarafından desteklenmeyen bu devlet sadece on bir ay yaşamış, Sovyetlerin nüfuz kaybı üzerine, Tahran Hükümeti tarafından kolayca yıkılmıştır (Türk Demokrasi Vakfı, 1996:5).

3.3. Hoybun Cemiyeti’nden PKK’ya

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye çok partili siyasal yaşama geçmeye yöneldi. Türkiye çok partili yaşama geçerken Kürtçüler de hemen harekete geçiyorlardı. Kürtçüler bir yandan illegal çalışmalarını sürdürürken diğer yandan legal çalışma içinde olacaklardı. Şimdi artık açıktan açığa politikaya girebileceklerdi. Bunların bir bölümü okumuş kişilerdi. İstanbul Üniversitesi’nde, Dicle Talebe Yurdu’nda, Suriye’den gizli kuryeyle kendilerine ulaştırılan Kürtçü yayınlarla, Hoybun yayınlarıyla yıllarca beslenmişlerdi. Yeni siyasi partiler içinde yer alacaklar, bu partileri kendi emelleri doğrultusunda kullanmaya çalışacaklardı. Bu dönem için İsmet İnönü şu tespiti yapmıştı: “*Çok partili hayata geçtikten sonra, Anadolu’daki asayiş meselesi tekrar canlanmış ve asayişsizliğin sergerdelerinin de açıktan veya el altından politikaya karışması yüzünden, yeni bir istikamet almıştır, denilebilir*” (Şimşir, 2009:437).

Bu yeni dönemde de, Hoybun Cemiyeti’nde olduğu gibi, Ermeni-Kürt işbirliğini görmekteyiz. Siyasi Kürtçülük ve Ermeni hareketi 1960’larda eş zamanlı olarak, önce propaganda ile başlamıştı. Ermeniler yurtdışında, Kürtçüler yurtiçinde çalışmaya koyulmuşlardı. Dernek, vakıf, sendika, siyasal parti, çeşitli meslek kuruluşları gibi sivil toplum örgütlerinin hemen hepsini kendi emelleri doğrultusunda

kullanmışlardı. 1960'larda yoğun bir propagandayla hızlanmaya başlayan Siyasi Kürtçülük ve Ermeni hareketi, 1975'de PKK ve ASALA terör örgütlerine dönüşmüştü (Şimşir, 2009:568).

Ermeni ASALA terör örgütü ile PKK terör örgütü eş zamanlı olarak 1975'te kurulmuştu. ASALA terör örgütü Lübnan'da, PKK ise Ankara'da kurulmuştu. Haziran 1979'da yakalanma korkusuna kapılan Abdullah Öcalan, Suriye ye geçmiş, ASALA ile doğrudan ilişki ve işbirliği içine girmişti (Şimşir, 2009:600-603).

Uluslararası terör hareketinin parçası olan ASALA, sözde amacına ulaşmak için Türkiye'deki bölücü örgütlerle işbirliği içinde olduğunu da belirtmişti. 1980 yılında PKK ile ASALA ortak eylem kararı alıp anlaşma yapmışlardı (Hatipoğlu, 2007:21). Konumuz içinde açıkladığımız gibi, Kürtçülerle Ermeni komitacıları tarihte de benzer anlaşmalar yapmışlardı. Sevr Antlaşması hazırlanırken Kürtçü Şerif Paşa ile Ermeni Delegatesi Boghos Nubar Paşa, Paris'te masaya oturup bir anlaşma imzalamışlardı. İngiltere'nin baskısıyla yapılan bu anlaşmaya Kürt toplumu tepki göstermişti.

Yine İngiliz ve Fransız istihbaratçılarının yönlendirmesiyle 1927 yılında Ermeni Taşnak Komitesi ile Kürtçü Hoybun örgütü arasında Şam'da bir işbirliği anlaşması yapılmıştı. Bu anlaşma 1930 Ağrı ayaklanmasında ve Türkiye'de Kürtçülük propagandasının yayılmasında etkili olmuştu. Özellikle İngiltere'nin bölgedeki bu yıkıcı faaliyetleri, II. Dünya savaşına kadar çok aktif olarak devam etmişti. İngiltere bu savaştan sonra yerini büyük ölçüde ABD'ye kaptırmıştı. Altmış yıl sonra PKK ile ASALA, Kürtçü-Ermeni işbirliğini yine gündeme getirmişlerdi. 8 Nisan 1980 günü, Lübnan'ın Sayda (Sidon) kentinde, Filistin Kurtuluş Örgütü liderlerinden George Habbaş'a bağlı silahlı gerillaların koruması altında bir araya gelen ASALA ve PKK temsilcileri, Türkiye'ye karşı Ortak Eylem Deklarasyonu'nu yayımladı:

"...PKK ve ASALA'nın, Sidon'da imzaladıkları, Türk hedeflerine karşı ortak eylem kararını içeren deklarasyonda ilginç olan, bu iki terörist kuruluşun Türkiye'nin işgali altında olduğunu ileri sürdükleri topraklarını kurtardıktan sonra, kuracakları devletin adı, yapısı ve sınırları üzerinde de anlaşmaya vardıklarının yer almasıdır. Toplantının sonunda PKK ve ASALA temsilcileri, davalarına verdikleri destek için Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi'ne teşekkür ederek deklarasyonu imzalarlar..." (Şimşir, 2009:617-619).

PKK ve ASALA'nın üzerinde anlaşmaya vardıkları devletin adı "Ermeni-Kürt Federe Devleti" olacak; Doğu Anadolu, federe devletin Ermeni sektöründe, Güneydoğu Anadolu ise Kürt sektöründe kalacaktı (Şimşir, 2009:619).

Bu gelişmelerden sonra önce ASALA, ardından PKK kanlı eylemlere başladı. ASALA ilk defa Avrupa'nın göbeğinde sansasyonel biçimde adını duyurdu: Türkiye'nin Viyana Büyükelçisi Dâniş Tunalıgil, makam odasında, çalışma masası başında 22 Ekim 1975'de uğradığı suikast sonucu öldürüldü. İki gün sonra da Türkiye'nin Paris Büyükelçisi İsmail Erez, Büyükelçilik yakınında bir köprüde pusu kurmuş Ermeni teröristlerce yayılım ateşine tutularak makam şoförüyle birlikte öldürüldü. Kısa süre sonra her iki suikastı ASALA terör örgütü üstlendi. 1987'de ASALA'nın organize saldırıları sona erdi, dağınık, tek tük saldırılar ise devam etti. 1973-1986 yıllarında Ermeni terörünün bir dökümü: 699 saldırı, 70 ölü, 524 yaralı, 105 rehindi. Seçme hedeflere yönelik olan Ermeni silahlı saldırıları nispeten sınırlı kalıyordu.

Ancak Ermeni terörü biterken PKK terörü hızlanarak devam etti. Kanlı PKK saldırıları, 1987'den sonra yıldan yıla tırmandı ve 1993-1994 yıllarında zirve yaptı. Türkiye'nin Suriye devletine yaptığı baskılar sonucu, Suriye 9 Ekim 1998 günü Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etti. Sonunda Abdullah Öcalan, 16 Şubat 1999 günü Kenya'nın başkenti Nairobi'de Türk güvenlik güçlerince yakalanarak Türkiye'ye getirildi ve Türk adaletine teslim edildi (Şimşir, 2009:679).

Yargılama sonucun da Abdullah Öcalan idama mahkûm olmuştu ama Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde idam cezası kaldırıldı. Abdullah Öcalan mahkemeye verdiği savunmasında kendisinin batılı ülkelerce korunup beslendiğini, batılı ülkelere silah, malzeme ve para yardımı alarak Türkiye'ye karşı savaştıklarını açıkladı. Batının Sevr'i uygulama peşinde koştuğu ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünü parçalamayı amaçladığı bu ifadeler sonucu açıkça ortaya çıkmıştı. Öcalan'ın sorgulama sırasında kullandığı cümleler her şeyi özetliyordu:

“Kullanıldım. Bunu bir tek ben söylemiyorum, zaten kullanıldım. Kullanılmanın en çarpıcı örneği benim durumum, nereden nereye geldiği ortada... Benim programlarımın başlangıçta hayali olduğunu anladım. Kürt devleti kurmanın mümkün olamayacağı ilmen de sabittir. Gerekli de değildir. Mevcut Türkiye Cumhuriyeti devleti içerisinde demokratik ortamda her şeyin gerçekleşmesi mümkündür. Ben bu sonuca vardım...” (Öztürk, 2005:181).

Sonuç olarak, otonom bir Kürt devletinin kurulmasında ABD ve İngiltere ortak hareket etti. İngiltere daha İstiklal Savaşının bitiminde Şeyh Sait isyanı çıkarıldığında otonom bir Kürt devleti kurulması için ağırlığını koydu. Musul ve Kerkük Türkiye için çok önemli olmasına rağmen bu isyan neticesinde gücünün iyice zayıflaması yüzünden bu topraklar kaybedilmiştir. Bugün İngiltere ve ABD geçmişte oynadıkları oyunu tekrarlamaktadırlar. İngiltere ve ABD, hem Irak'ı Barzani ve

Talabani ile kontrol altına almak, hem de gelişme potansiyeli yüksek olan Türkiye'nin önünü kesmek için bu oyunu oynamışlardır.

3.4. Biyografiler

Bazil NİKİTİN: Petersburg İlimler Akademisi üyesi olup, Rus siyasetinin "Kürtler" meselesinde uzmandır. Rusya'nın Tahran, Tebriz, Rızaiye (Urmiye)'de bulunan elçilik ve konsolosluklarında "Kürtler masası" şefi olarak görev yapmıştır. Tıpkı Minorsky gibi. Ve yine Minorsky'nin yolunu takip ederek, Paris'e yerleşmiş ve bu gibi faaliyetlerine orada da devam etmiştir. B. Nikitin'in birinci baskısı daha önceki yıllarda yapılan "Kürtler" isimli kitabı, 1956'da Paris'teki Fransa Kürdistan Derneği'nin girişimiyle, Fransızca olarak ikinci baskısı yapılmıştır. Kitap saçmalıklarla doludur. Bazı hususlarda Kürtleri Ruslara yaklaştırmaya çalışmıştır (Taşnak-Hoybun, 2005:88).

Memduh SELİM (1880-1976): İstanbul'da siyaset ve felsefe okudu. Kendisi aslen Vanlı olan Memduh Selim, 1913'te çıkan *Roju Kurd* (Kürt Güneşi) ve 1918 yayımlanan *Jîn* (Yaşam) dergisinin yazı kadroları arasında yer alır. Memduh Selim, 1922 yılında Suriye Kürdistanı'na yerleşir, çalışmalarını buradan yürütür. Hoybun Cemiyeti kuruluncaya kadar *Ligue Kürde* adlı bir derneğin çalışmalarına katıldığı anlaşılmaktadır. Memduh Selim, 1927 yılında Hoybun Cemiyeti'nin merkez komitesine seçilir, örgüt adına Ağrı yöresine gider ve Ağrı Ayaklanması konusunda yerinde incelemelerde bulunur. Hoybun Cemiyeti'nin 1930 yılında açtığı Antakya şubesinin de başkanlığını yapmıştır. Antakya Lisesi felsefe ve Edebiyat öğretmeni Memduh Selim Hoybun Cemiyeti'nin kuruluşundan dağılışına kadar örgüt içinde kalan az sayıdaki kişilerden birisidir (Alakom, 1998:40).

Süreyya BEDİRHAN (1883-1938): Bedirhan'lardan Mehmet Emin Ali Beyin oğludur. Rıdvan Paşanın katlinde suçlu bulunmuş ve Trablusgarb'a sürgün edilmiştir. 1908'de İstanbul'a gelen Süreyya Bey'in, ileride Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile bağlantı kurduğunu, daha sonra Talat Bey'in davetlerine uymayarak Mısır'a kaçtığını, orada İngiliz İstihbaratıyla yakın ilişkilere girdiğini biliyoruz (Öke, 1988:18).

Celadet BEDİRHAN (1895-1951): Bedirhan'lardan Mehmet Emin Ali Beyin oğludur. (Şimşir, 2009:74).

Kamuran BEDİRHAN (1895-1978): Bedirhan'lardan Mehmet Emin Ali Beyin oğludur. İstanbul Hukuk Fakültesi mezunu olan Kamuran Bedirhan hakkında soruşturma açılınca kardeşi Celadet Bedirhan ile beraber yurtdışına kaçarak Almanya

ve Fransa'ya yerleşmiş, daha sonra Beyrut'tan Suriye'ye gelerek Hoybun Cemiyeti'ne katılmıştır. Hoybun'dan ihraç edildikten sonra 1940'ta Paris'e yerleşen Kamuran Bedirhan orada Polanya'lı bir kadınla evlenerek ölümüne kadar Paris'te kalmıştır (Kurubaş, 2004:571).

V.MİNORSKY (1877-1966):Rusya'nın "Kürt meselesi" için yetiştirdiği uzmanlardan biridir. Minorsky, Moskova'da Doğu Dilleri Enstitüsü'nü bitirdikten sonra Tahran ve Tebriz'de elçilik müsteşarı olarak görev yapmış, daha sonra Rızaiye (Urmiye) Konsolosu olmuş, 1913 yılında Osmanlı-İran sınır anlaşmazlığı ile ilgili komisyonda Rusya adına bulunmuştur. 1919'da Sovyetler'in Tahran Konsololuğu görevini devrederek, hükümetinin emri gereğince önce Londra'ya, oradan Paris'e geçmiş ve "Kürtler" meselesini ele alarak Sovyet çıkarları lehine, bunun istismarına devam etmiştir (Taşnak-Hoybun, 2005:88).

BOGOS Nubar Paşa: Mısırda yerleşmiş çok zengin bir ermenidir. Babası eski Mısır Başvekili Nubar Paşadır. Bu Nubar Paşa, 1860 sıralarında sözde Ermeni hayır cemiyetlerine yaptığı yardımlarla, Ermeni isyan ve ihtilal hareketlerini para ile desteklemiş, Ermeni meselesi için Berlin Konferansı'na (1878) muhtıra sunmuş, Osmanlı idaresini Avrupa merkezlerinde olmadık iftiralarla kötülemiş azıllı bir Türk ve İslam düşmanıydı. Bunun oğlu olan Bogos Nubar da aynen babasının yolunu takip ederek, Rusya'dan aldığı emirleri yerine getiriyordu. Rusya'nın Paris Büyükelçisi İzvolski ile yaptığı bir konuşmada Bogos Nubar şöyle diyordu: "Ermenilerin bütün ümitleri güçlü Rus himayesinde toplanmıştır ve her durumda Rus hükümetinin görüşlerini izlemeye hazırdırlar". Bogos Nubar, daha sonraları Kürtçülük hareketlerinde de önemli rol oynayacaktır (Taşnak-Hoybun, 2005:88).

SEYİD Abdülkadir: Nakşibendî tarikatının ileri gelenlerinden Şeyh Ubeydullah Nehri'nin oğludur. Şeyh Ubeydullah, 1880 yılında, İran'daki İngiliz ve Rus konsolosluklarının entrikaları sonucu, Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid ile arası açılmış olduğundan isyan etmişti. Fakat isyan kısa zamanda bastırıldı. Şeyh ise ailesi ile birlikte Mekke'ye sürgüne gönderildi ve aynı yıl orada öldü (1882). 1908 Meşrutiyeti'nin ilânından sonra ailesi ve yakınları İstanbul'a geldi. Şeyhin büyük oğlu Seyid Abdülkadir, Osmanlı Ayan Meclisi üyeliğine (senatörlüğe) getirildi. Bilahare "Şura-î Devlet" (Danıştay) Başkanı oldu. Mayıs 1918'de İngilizler'in teşvikiyle İstanbul'da "Kürt Teali Cemiyeti"ni kurdu. Bu cemiyet, Koçgiri isyanını plânlamış ve yönetmiştir. Seyid Abdülkadir, daha sonraları 1925'te çıkan Şeyh Said isyanında faaliyetleri görülecek, bu isyanın diğer sa-

nıkları ile birlikte; 27 Mayıs 1925 Çarşamba günü, sabaha karşı saat 4.53'de Diyarbakır'da Ulucami önünde idam edilecektir (Taşnak-Hoybun, 2005:88).

SEYİD Taha: 1881'de çıkan isyanın lideri Şeyh Ubeydullah'ın torunudur. Babası ise, Şeyh Muhammed Sıddık. İstanbul'da Kürt Teali Cemiyeti'nin Başkanlığını yapan ve daha sonra Şeyh Said isyanındaki faaliyetlerinden dolayı Diyarbakır'da idâm edilen Seyid Abdülkadir'in de yeğenidir. Seyid Taha, Birinci Dünya Savaşı sırasında Ruslarla mektuplaşmaya başladı. 1923 yılında ise İngilizler Seyid Taha'yı Irak'ın Revanduz bölgesi kaymakamlığına getirdiler. 1932 yılında Irak'ın bağımsızlığına kavuşması üzerine, İran'a dönen Seyid Taha, 1939 yılında Tahran'da öldü. . Rus yazarı Bazil Nikitin, Seyid Taha hakkında şunları söylüyor: "1917 yılının sonuna doğru, benim Urmiye'deki konsolosluk makamına İstihlas-ı Kürdistan (Kürdistan'ın Kurtuluşu) Cemiyetinden bir haberci geldi ve bana Seyid Taha'nın bir mektubunu verdi. Bu mektupta Kürdistan'ın kurtuluşu için Türklere karşı ortak bir eylem üzerinde anlaşmak amacıyla kendisine Rus komutanlarıyla bir görüşme sağlamam isteniyordu." (Taşnak-Hoybun, 2005:90).

İHSAN Nuri: Bitlisli'dir. Türk Ordusunda piyade yüzbaşı iken; 1924 Ağustosunda "Musul Meselesi"nin gündemde olduğu bir sırada, İngilizler'in Türk hükümetini zor durumda bırakmak için Hakkari dolaylarında yerleşik Hristiyan Nasturiler'i ayaklandırması ile, kıt'asını bırakmış ve arkadaşı Mardinli mülazım (teğmen) Tefik Cemil ile birlikte Nasturiler tarafına geçerek İngilizler'e sığınmıştır. İhsan Nuri daha sonra Suriye'ye geçip Hoybunculara katıldı. 1928'de toplanan Hoybun Kongresi, Ağrı ayaklanması için İhsan Nuri'yi "başkomutan" tayin etti. Nitekim Ermenilerle işbirliği sonucu Ağrı isyanını başlatan İhsan Nuri, neticede hezimete uğradı ve soluğu İran'da aldı. İran'da Şah Rıza Pehlevi'nin emrine giren İhsan Nuri, daha önce savunduğu "Kürtler'in ayrı bir devlet kurma" fikrinden vazgeçerek Kürtler'in Farslar'la aynı ırktan olduğu tezini ileri sürdü. Hattâ Kadı Muhammed önderliğinde kurulan Komel örgütü mensuplarına, KDP'ye ve diğer Kürtçü örgütlere karşı çıktı ve onların dışında kaldı. 1946'da, Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin ilân edildiği sıralarda, İhsan Nuri, Şah'tan aldığı emirle. Kürtler'in Fars kökenli olduğu görüşü üzerinde, "Kuhistan" (Dağlık) dergisinde Farsça ve Kürtçe yazılar yazdı. Nitekim bu yazılar 1955 yılında, yine Şah'ın emriyle "İranoloji Cemiyeti" tarafından Tahran'da Farsça olarak, "Tarih-i Rişayi Nejad-i Kurd" (Kürtler'in Asıllarının Tarihi) adı ile bir kitap hâlinde yayımlandı. İhsan Nuri, 1976'da geçirdiği bir trafik kazası sonucu İran'da öldü (Taşnak-Hoybun, 2005:90).

SİMKO (İsmail Ağa): İran'daki en büyük Kürt Aşiretlerinden biri olan, Şıkak Aşireti lideri iken, 1915 yılında 3 bin kişilik bir kuvvetle Urmiye gölü civarında Rus-Çarlık ordularına karşı çarpıştı. 1917 yılı ve sonrasında, Ruslar'ın desteklediği İran'daki Hıristiyan Asurîler'le devamlı mücâdele hâlinde oldu. Yine 1920'lerde Rus birliklerine karşı direndi ve bâzı bölgelerde galip gelerek Rusları püskürttü. Simko, zaman zaman İran hükümetine de başkaldırıyordu. Simko'nun gücünden korkan İran hükümeti, onu öldürmek için çok uğraştıysa da başaramadı. Çünkü Simko sıkıştığı anlarda Türkiye sınırları içerisine giriyordu. Sınırdan giriş-çıkışına Türk hükümeti de ses çıkarmıyor ve haliyle Simko 'ya yardımcı oluyordu. Hattâ İran'daki Türkmen ve Azeriler de Simko ile birleşerek, Hıristiyan Asurîlere karşı birçok saldırılarda bulundular. Sonunda, 21 Haziran 1930 târihinde. İran hükümet yetkilileriyle görüşmek üzere gittiği Eşneviye'de İran kuvvetleri tarafından tuzağa düşürülüp öldürüldü (Taşnak-Hoybun, 2005:91).

Dr. Mehmet Şükrü (SEKBAN): 1881'de Diyarbakır'ın Ergani ilçesinde doğmuştur. 1908'de kurulan "Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti", 1912'de kurulan "Hevi" (Ümit), 1918'de kurulan "Kürt Teali Cemiyeti" ve 1927'de kurulan "Hoybun Cemiyeti" kurucuları arasında bulunmuş ve "Kürtçülük" davasının bir numaralı savunucusu olmuştur. Ancak, yaptığı bilimsel araştırmalar sonucu gerçeği görmüş ve 1933 yılında Paris'te Fransızca olarak "La Question Kurde" (Kürt Meselesi) isimli bir kitap yazmıştır. Dr. Sekban bu kitabında birçok gerçekleri itiraf etmekte, Kürtler'in aslen Türk olduklarını ve Orta Asya'dan geldiklerini de belirterek, bugünkü Kürtçülere, bölücülere nasihatler etmektedir. Dr. Sekban 1960 yılında İstanbul'da ölmüştür (Taşnak-Hoybun, 2005:92).

VAHAN Papazyan (GOMS): 1908 İkinci Meşrutiyet Meclisi'nde "Van Milletvekili" olarak görev almış, Birinci Dünya Savaşı'nda ise, Ermeni çetelerine reislik yapmıştır (Başbuğ, 1984:56).

CEMİLPAŞAZADE Kadri: İstiklâl Harbinde, millî birliği bozucu çalışmaları görülen Diyarbakırlı Cemil Paşa'nın oğlu olup, 1912 de kurulan Kürt üniversite öğrencileri derneği olan Hevi'nin Diyarbakır bölge temsilciliğini yapmıştır. 1919 yılında Doğudaki gizli çalışmaları ortaya çıkarılan İngiliz ajanı Noel ile birlikte birçok kişiyle temasta bulunmuş olan Kadri. 1925'teki Şeyh Said isyanında da kardeşleri Ekrem, Memduh, Muhittin ve Ahmed ile birlikte bilfiil rol oynamış ve İstiklâl Mahkemesinde yargılanmıştır. Daha sonra serbest bırakılan Kadri, Suriye'ye geçerek Hoybunculara katılmış, Hoybun'un Feshedilmesinden sonra, Ermenilerle

yapılan işbirliği sonucu kurulan "Kürt - Ermeni Komitesi"nin başkanlığına seçilmiştir. Çok sonraları da İran'a geçerek oradaki Kürtler'i teşkilâtlandırma çalışmalarında bulunmuştur (Taşnak-Hoybun, 2005:92).

SONUÇ

Dünyanın pek çok yerinde, çok çeşitli nedenlerle, bir ülke içinde yaşayan ve köken itibarıyla farklılık gösteren gruplardan kaynaklanan sorunlar gözlenmektedir. Konumuz gereği Türkiye'deki Kürt vatandaşlarla ilgili meseleler tek boyuta indirgenemeyecek kadar çok boyutludur. Terörden, bölgenin aşiret yapısından, içinde bulunduğu ekonomik geri kalmışlıktan, uluslararası sistemden ve yabancı devlet politikalarından kaynaklanan çok farklı nitelikleri ve yönleri bulunmaktadır. Ama bunların hemen hepsi son tahlilde bölge halkının etnik kimliğine sarılmasına ve ideologların da bunları yönlendirerek çok boyutlu bir hareket başlatmasına hizmet etmektedir. Kendini farklı tanımlamaya çalışan bir grubun siyasallaşarak bir hareket başlatması ve başka ülkelerin kendi ulusal çıkarları sebebiyle bunlara arka çıkmaları da 20. Yüzyıl boyunca sık rastlanan olaylardandır. Bu tip meselelerin çözümlenememesinde yabancı devletlerin bu hareketleri desteklemesinin önemli payı vardır.

Bu bağlamda jeopolitik durumu nedeniyle siyonist, komünist, kapitalist emperyalist güçler aralıksız olarak Türkiye aleyhinde yıkıcı ve bölücü girişimlerde bulunmuşlardır. Ortadoğu bölgesine yerleşmek isteyen bu güçler amaçları doğrultusunda bölge halkını kullanmışlardır. Bölge de çıkan isyanlarda, önce Nasturiler sonra Ermeniler kullanılmış ve nihayet Kürtler, emperyalizmin bölgedeki emellerine ulaşmak için bulduğu son malzeme olarak sürekli gündemde tutulmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlatılan Millî Mücadele'den başarıyla çıkan Türkiye'nin bağımsızlığını kazanması üzerine, İngiltere bazı Kürt aşiret ve aydınları üzerinde oluşturduğu nüfuzunu petrol ve Musul Meselesinde, Fransa Hatay meselesinde bir manipülasyon aracı olarak kullanmak istemişlerdir. Bu tahriklerle gelişen siyasi Kürtçülük, Türkiye'nin çağdaşlaşmak amacıyla gerçekleştirdiği radikal inkılâplara duyulan tepki ile birleşerek giderek bazı Kürt ve Ermeni gurupların ortak bilinci olarak ivme kazanmış, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk hükümetlerini ciddi olarak uğraştıran iç isyanlara yol açmıştır.

İsyanların çıkışında bazen din kisvesi, bazen milliyetçilik motifi kullanılmıştır. Ama asıl altında yatan olgu dış emperyalist güçlerin, Ortadoğu'daki çıkarları için kuvvetli bir Türkiye'nin engel teşkil edeceği düşüncesidir. Bu bağlamda Şeyh Sait isyanından sonra 1927 yılında Hoybun Cemiyeti ortaya çıkmıştır. Hoybun Cemiyeti'nin kurucuları ve önderleri; Azadi teşkilatı ve Şeyh Sait isyanında yer alarak yurt dışına kaçan kişilerden oluşmaktadır. Hoybun Cemiyeti'ni daha önce

kurulan siyasi Kürtçü organizasyonlardan ayıran en önemli fark Ermeni Taşnak Partisi ile Türkiye'ye karşı yaptığı işbirliği oluşturmaktadır.

Hoybun Cemiyetinin emperyalist güçlerle ilişkisini ve propaganda faaliyetlerinden bahsettik. Cemiyetin sağladığı dış desteğe paralel olarak Türkiye'ye karşı bir isyan hareketine başlamak üzere faaliyetlerini artırmıştır. Nitekim böyle bir konjonktür içinde 1930 Ağrı isyanlarını organize etmeye çalıştığını görmekteyiz. İsyandan önce Hoybun Cemiyeti'nin yaptığı hazırlıklar, aşiretleri kazanma faaliyetleri, isyanlar sırasında bölgede ele geçirilen bildiriler, Batı kamuoyuna yapılan açıklamalar ve nihayet isyanın liderliğini Hoybun'un faal üyesi olan firari Yüzbaşı İhsan Nuri'nin yapması Cemiyetin Ağrı isyanlarındaki rolünü ortaya koymaktadır. Hoybun Cemiyeti de Ermenilerle yaptıkları işbirliği ve dış bağlantılarını kamufle ederek bölgenin nüfuzlu aşiretleri ve dini otoritelerini kazanmaya gayret etmiştir. Gerçekte Zerdüştlüğü Kürtlerin millî dini olarak kabul etmelerine rağmen, halk arasında taban bulabilmek amacıyla Hawar dergisinde Kur'ân ve hadisler yayınlarak dini istismar etmeye yönelmişlerdir. Aynı politikayı günümüzde PKK terör örgütünün de yürütmeye çalıştığı bilinmektedir. Zaten Kürtler adına hareket ettiğini söyleyen Marksist-Leninist bir ideolojiyi benimseyen PKK terör örgütünün, ASALA ile yaptığı işbirliği, Suriye, Irak ve İran, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi gibi yerlerde kamplar kurarak sağladığı dış destek, Kürt vatandaşlarımızı da katletmesi ve İslâm dinini istismara yönelmesi sebebiyle Hoybun Cemiyeti ile çarpıcı benzerlikler içinde olduğu görülmektedir (Sarınay, 1998:15).

İngilizler Lozan'da Musul meselesi görüşülürken Şeyh Sait'i kullanmışlardı. Fransızlar, Türkiye ile Hatay Meselesi için mücadele ederken Dersim isyanını tahrik etmişlerdi. Türk ordusu Kıbrıs'taki kıyıma dur deyince ASALA örgütünün katliamı başlamıştı. Güneydoğu Anadolu projesiyle Türkiye suyun kontrolünü sağlayacak ve bölgesel güç olacakken PKK ortaya çıkmıştı.

Aslında dünya 21. yüzyıla 20. yüzyıl başındaki koşullarla giriyor, Türkiye o zaman ki gibi bugün de kilit ülkedir. Kilit ülke Türkiye 21. yüzyılın ilk çeyreğinde kendi çıkarları çerçevesinde bir politikayla kirli oyunlara cevap verebilecek mi?. Burada Mustafa Kemal Atatürk'ün şu sözlerini unutmamak gereklidir: *“Asırlardan beri düşmanlarımız Avrupa akvamı arasında Türk'e karşı kin ve husumet fikirleri telkin etmişlerdir. Garp zihniyetlerine yerleşmiş olan bu fikirler, hususi bir zihniyet vücuda getirmişlerdir. Bu zihniyet hala her şeye rağmen ve bütün hadisata rağmen mevcuttur.”*

KAYNAKÇA

1- Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.111/744/2

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.113/771/1

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.113/771/2

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.113/771/3

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.113/771/4

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.113/771/7

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.114/791/18

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.114/792/7

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.114/793/20

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.115/796/20

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.115/803/3

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.115/803/5

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.115/803/14

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.115/803/28

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.02.29/43/13

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.02.47.54.16

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.02.48/64/12

2- Kitaplar

Akgündüz, Ahmet (1994). *Güneydoğu Meselesi ve Çözüm Yolları*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları No:2.

Alakom, Rohat (1998). *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*. İstanbul: Avesta Yayınları.

Alakom, Rohat (1998). *Şerif Paşa*. İstanbul: Avesta Yayınları, 2.bs.

Atatürk, M.Kemal (2005). *Nutuk*. İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar.

Aybars, Ergün (1982). *İstiklal Mahkemeleri 1923-1927*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Bal, İdris ve Çufalı, Mustafa (2003). *Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Başbuğ, Hayri (1984). *Kürttürkleri ve Fanatik Ermeni Faaliyetleri*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.

Bedirxan, Celadet Alî (1997). *Kürt Sorunu Üzerine Kürtlerin Sürgün Edilmesi ve Dağıtılması Yasası*, (Çev.: Taylan Doğan), İstanbul: Avesta Yayınları.

Bois, Th., Minorsky, V. ve Mac Kenzie, d.n. (2004). *Kürtler ve Kürdistan* (Çev.: Kamuran Fıralı),(2.baskı). İstanbul: Doz Yayınları.

Bozdağ, İsmet (2004). *Kürt İsyanları*. İstanbul: Truva Yayınları.

Bulut, Faik (1991). *Devletin Gözüyle Türkiye 'de Kürt İsyanları*. İstanbul: Yön Yayıncılık.

Çakır, Ruşen (2004). *Türkiye 'nin Kürt Sorunu*. İstanbul: Metis Yayınları.

Çankaya, Necati (2005). *Çağlar Öncesinden Günümüze Doğu Anadolu*. İstanbul: Töre Yayın Grubu .

Çay, A.Haluk (1996). *Her Yönüyle Kürt Dosyası*. Ankara: Türk Kültür Vakfı Yayınları

Dersimi, M.Nuri (1992). *Kürdistan Tarihinde Dersim*. Diyarbakır: Dilan Yayınları

Evren, Gürbüz (2002). *Ermeni Sorunundaki Çıkar Odakları*. Ankara: Ümit Yayıncılık.

Göldaş, İsmail (1991). *Kürdistan Teali Cemiyeti*. İstanbul: Doz Yayınları.

Gönlübol, Mehmet ve SAR, Cem (1997). *Atatürk ve Türkiye 'nin Dış Politikası (1919-1938)*. Ankara: ATAM Yayınları

Göyünç, Nejat (2005). *Türkler ve Ermeniler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Gürsel, İbrahim Etem (1977). *Kürtçülük Gerçeği*. Ankara: Kömen Yayınları.

Hariciye İstihbaratı. *I. Muhalifler II. Hoybun Nizamnamesi*. Ankara: Hariciye Vekaleti Matbaası

Hatipoğlu, Süleyman (2001). *Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Jwaideh, Wadie (1999). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*. Çev: İsmail Çekem-Alper Duman, İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Kabacalı, Alpay (1991). *Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Kahraman, Ahmet (2004). *Kürt İsyanları (tedip ve Tenkil)*. İstanbul.

Kalafat, Yaşar (1992). *Şark Meselesi Işığında Şeyh Said Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar*. Ankara: Boğaziçi Yayınları.

Kalman, M. (1997). *Belge, Tanık ve Yaşayanlarıyla Ağrı Direnişi 1926 – 1930*. İstanbul: Peri Yayınları.

Karabekir, Kazım (1995). *Kürt Meselesi*. İstanbul: Emre Yayınları.

Kırzioğlu, Fahrettin (1981). *Türk İnkılap Tarihi (Milli-Mücadele, Atatürk İnkılapları)*. Erzurum: İşletme Fak. Araştırma ve Yayın Müdürlüğü

Koçaş, M.Sadi (1990). *Tarihte Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri*. İstanbul: Kastaş Yayınları.

Kuran,ERCÜMENT (1992). *Türkiye’de Kürt Meselesi*. İstanbul: Ayrı Basım

Kurubaş, Erol (2004). *Kürt Sorununun Uluslar arası Boyutu ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Melek, Abdurrahman (1991). *Hatay Nasıl Kurtuldu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Mesut, Ahmet (1992). *İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958*. İstanbul: Doz Yayınları.

Mevlânzade, Rifat (1993). *Türkiye İnkılâbının İçyüzü*. İstanbul: Pınar Yayınları.

Mutlu, Servet (2002). *Doğu Sorununun Kökenleri: Ekonomik Açıdan*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Nuri, İhsan (1992). *Ağrı Dağı İsyanı*. İstanbul: Med Yayıncılık.

Öke, Mim Kemal (1988). *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in Faaliyetleri (1919)*. Ankara: Türk Kültür Araştırma Enstitüsü Yayınları:87.

Öke, Mim Kemal (2002). *Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926*. İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.

Öztürk, Saygı (2005). *Kasadaki Dosyalar*. Ankara: Ümit Yayıncılık.

Rışvanoğlu, Mahmut (1978). *Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm*. İstanbul: Türk Kültür Yayını

Rışvanoğlu, Mahmut (1994). *Saklanan Gerçek*. Ankara: Tanmak Yayınları

Sasuni, Garo (1992). *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy'dan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri*, (Çev.: Bedros Sataryan ve Memo Yetkin). İstanbul: Med Yayınevi.

Seferoğlu, Şükrü ve H.Kemal Türközü, (1982). *101 Soruda Türklerin Kürt Boyu*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Sekban, M. Şükrü (1979). *Kürt Meselesi*. Ankara: Kon Yayınları.

Selim, Yavuz (Ed.) (2005). *Taşnak-Hoybun* (1.Baskı). İstanbul: İleri Yayıncılık.

Sonyel, Salahi R (2010). *Kıskaç Altında*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Süslü, Azmi (1993). *Mesut Fani (Bilgili) ye göre Kürtler ve Sosyal Gelişmeleri*. Ankara: Tanmak Yayınları

Şadillili, Vedat (1980). *Türkiye’de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar*. Ankara: Kon Yayınları

Şimşir, Bilal (2009). *Kürtçülük II (1924-1999)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Taş, Kenan Ziya (2003). *Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri*. Ankara: Nobel Yayınları

Türk Demokrasi Vakfı (1996). *Türkiye Gerçeğinde Kürtler ve PKK Terörü*. Ankara: Koreks Ltd.Şti Basım.

Türkali, Vedat (2005). *Özgürlük İçin Kürt Yazıları*. İstanbul: Everest Yayınları

W.A. Wigram ve Edgar T.A. Wigram (2004). *İnsanlığın Beşiği Kürdistan’da Yaşam*. (Çev.: İbrahim Bingöl). İstanbul: Avesta Yayınları.

Yaylalı, Derya (2007). *Cumhuriyet Dönemi Bölücü Faaliyetler İçinde Ağrı Dağı Ayaklanmaları (1926-1930)*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya

Zelyut, Rıza (2010). *Dersim İsyanları ve Seyit Rıza Geçeği*. Ankara: Kripto Basımevi.

3- Makaleler

Alakom, Rohat (1998). “Hoybun Cemiyeti Üzerine Notlar”. *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı:59, Ankara, s.58-61.

Aytepe, Oğuz (1998a). “Hoybun Cemiyeti’nin Amerika Faaliyetleri”. *Tarih ve Toplum Dergisi*, Cilt 30, Sayı:176, Ankara, s.55-59

Aytepe, Oğuz (1998b). “Yeni Belgeler Işığında Hoybun Cemiyeti”. *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı:58, Ankara, s.50-55.

Bingöl, Sedat (1999). “Ömer Fevzi Bey’in Müdafaaanamesi ve Mesut Fani’nin Hoybun’a ilişkin Bilgileri İki 150’lik Üzerine Notlar ve Belgeler”. *Toplumsal Tarih Dergisi*, Cilt 12, Sayı: 62, Ankara, s.41-53

Cöhçe, Salim (2000). “Büyük Ermenistan’ı Kurma Projesinde Kürtlere Bıçılan Rol”. *I. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Güvenlik Sempozyumu, (27-28-29 Mart 2000)*, Bildiriler, Elazığ, s. 511-525.

Çakmak, Zafer (2008), “Hoybun Cemiyeti (Kuruluşu ve Teşkilatlanması)”. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı: 2, Elazığ, s. 27-61

Doğu Araştırma Merkezi Tehdit Araştırma Gurubu, “Taşnak-Hoybun” (Nisan 1986). *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, Sayı.14, Ankara

Doğu Araştırma Merkezi Tehdit Araştırma Gurubu, “Taşnak-Hoybun” (Mayıs 1986). *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, Sayı.15, Ankara

Doğu Araştırma Merkezi Tehdit Araştırma Gurubu, “Taşnak-Hoybun” (Haziran 1986). *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, Sayı.16, Ankara

Hatipoğlu, Süleyman (2006). *Çukurova’da Ermeni Mezalimi*. Antakya: Hatay Folklor Araştırmaları Derneği Yayın No:32.

Hatipoğlu, Süleyman (2007). “Ermeni Sorununun Değerlendirilmesi”. *Güneyde Kültür Dergisi*, Cilt 17, Sayı:168, s.15-24, Antakya: Özirem Basımevi

Köçer, Mehmet (2003). “Hoybun Cemiyeti ve Doğu Anadolu’daki Faaliyetleri”. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı: 2, Elazığ, s. 76-86.

Sarınay, Yusuf (1998). “Hoybun Cemiyeti ve Türkiye’ye Karşı Faaliyetleri”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XIV, Sayı:40, Ankara

Süslü, Azmi (1993). “Rum-Ermeni-Hoybun İşbirliği ve Anadolu’daki Toplu Mezarlar”. *T.T.K. Belleten*, Cilt LVII, Sayı:218, s.241-247, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

EKLER

A. Belgeler

Ariz 23/1927

S Y R I A

Kurdish Activities. *82A*

(O.S. Report 606 of 28.5.27.)

U. Deputy for Vah. (M. ...)

11

1. VAHAN PAPAZIAN returned to BEIRUT about the beginning of September, 1927, in an interview with informant, made the following statements regarding the confidential mission to SYRIA and IRAK which he undertook in April last:-

*May 16 1927
8.5.27*

*will leave Paris
June 12/27
5.30 morning*

*also visit
Syria
etc 35*

"When I arrived in BAGHDAD, the Secretary of the Kurdish Committee, who had been informed of my arrival, sent me a message inviting me to go to RAWANDUZ. I did not go, however, because I was given to understand that Seyid FARAJ is pro-British, and I could not therefore speak openly to him. Besides, the roads were not quite safe. But I had a meeting at ERBIL with IMMIL Agha and YVAN Agha WHICH, in conjunction with other evidence I was able to obtain, convinced me that it would be impossible to organize political parties and associations of any real value with the rude and simple Kurdish material available. No movement can possibly succeed unless the most influential Sheikhs unite in support of it, but I am equally convinced that in the event of TURKEY's being involved in war with a foreign power, the Kurds might play a very important part. This will be the substance of my report, and I know that without adequate financial support nothing can be done. It will be for ITALY to decide."

2. According to further information obtained from a reliable source, ALI ILMI, brother of ZEHIN el ABDIN, recently returned to

*for info
with leading to
best have*

PARASCUS, where he resides, from a visit to his brother in KERKUK. He arrived at KERKUK about the time of the announcement of the conclusion of an agreement between the IRAQ Government and Sheikh MALHOUN of SULIMANIE. As ZEHIN el ABDIN was unwell, ALI ILMI went to SULIMANIE with other Kurdish notables to welcome Sheikh MALHOUN back from PERSIA and hear what he had to say about the new agreement. In this connection he interviewed ALI ILMI. He was by no means pleased with the agreement and if he had had

re: be

Belge: 1-a

21 Ekim 1927 tarihli olan belgeler (a-b-c) Taşnak Komitesi'ndan Vahan Papazyanın Beyrut-Suriye-Irak ve İran'daki Kürt faaliyetleri ile ilgilidir (Çay, 1996:335)

the actual text before him he would never have accepted it. ^{so} had, however, given full powers to Sayed AHMED BAKHSHIJI, and the ^{number 4/56} latter had unfortunately accepted the agreement. The Sheikh said he felt bound to accept it also in such circumstances, although in his opinion the only advantage he had secured consisted of promises to the effect that the British Government would make certain reserves in favour of the Kurds when the time came for further negotiations between Great Britain and Iraq. If the British kept their promise, added the Sheikh, well and good, but even if they did not he would be unable to take up arms again because he was old and weary. Nevertheless, another Sheikh MUHAMMAD could be found amongst the Kurds to carry on the struggle. After this interview Sheikh MUHAMMAD went to BAGHDAD, and ALI ILMI to ROWANDUZ to visit Sayed TAHAR. Here ALI ILMI heard that ^{Confirmed} ^{S So} ^{K-1010} SIMKO was at MIRGHAMIR and, after consulting Sayed TAHAR, went to meet SIMKO. Two British officers arrived at MIRGHAMIR at the same time. SIMKO was very pleased to see ALI ILMI and wanted him to go to SINA in Persia to see GAAFAR SULTAN, with whom SIMKO had been discussing an attack upon the Turks directed from ^{Namir, Kurds, Abd. 1816} ^{1/255} ^{1/110} the Persian KURDISTAN. The British officers, however, had returned to ROWANDUZ and had written to Sayed TAHAR and to the Mitossarif of KURKUK - ARMED Boys, instructing them to tell ALI ILMI to return to ROWANDUZ. He accordingly returned and went thence to ARBIL with ARMED Bey, where he was interrogated as to the purpose of his visit to MIRGHAMIR. He replied that he needed a change of air, but was of course not believed. Subsequently ^{remained Baghdad} ALI ILMI accompanied his brother Ebin el ABUIN to BAGHDAD and returned to DAMASCUS.

Whilst with SIMKO, ALI ILMI was told by him that REZA Khan, Shah of Persia, was at that time actually in communication with GAAFAR SULTAN and had given the latter to understand that REZA Khan wished to establish a united Kurdistan under Persian

protection. The Shah wished by this means to have the Kurds as allies against the Turks who were actively endeavouring to stir up the factions of Persia against AERBAIJAN against PERSIA, and he was ready to agree to all the demands made by the Kurds regarding the complete autonomy of their country. According to SIMKO, the Shah is being inspired by the Russians, who hope in this manner to take an instrument of the Kurds for their own purposes against the Turks and the British.

Informant added that the increase of the number of Nestorians in the HOWABDUZ area had caused deep dissatisfaction amongst the Kurds.

3. With reference to paragraph 2 above, Dr. SHABANDAN, the Syrian leader, made an interesting remark to another informant during the course of a recent conversation, which seems to indicate that lively opposition may be expected in IRAQ with regard to any Kurdish autonomy proposals. Dr. SHABANDAN stated that he had heard reports to the effect that the British wished to establish an autonomous Kurdish state and, drawing a letter from the press, he read a passage in Arabic in which the writer declared that "the old intrigues against the unity of IRAQ were being renewed". The name of the writer was not mentioned, but Dr. SHABANDAN explained that it was from an influential friend in BAGDAD.

Copies to:-

London
 Greece
 England
 File

12th November, 1927

S. Y. R. I. A. - I. R. A. Q.

Kurdish Activities.

Information has been received to the effect that on October 20th the Kurdish delegate in Mosul, ALI İLMİ, mentioned in #41 of October 21st, received a letter from the Kurdish Revolutionary Committee in Iraq authorizing him to continue negotiations with FERİDİ İPAZİAN, the agent of the Armenian Dashnaks. With this letter was a sealed communication to be forwarded to a well-known Kurdish chieftain named SAİAR of DANIYA, who is now living at HAİFA. SAİAR of DANIYA is a partisan of the KAVAR dynasty and, although the contents of the communication addressed to him are not known, it is believed that the letter contained indirect overtures on behalf of the ŞİRN of İRAN, to whom SAİAR of DANIYA might be very useful.

In their letter to ALI İLMİ the Kurdish Committee gave instructions for the following questions to be put to İPAZİAN:

- (a) What financial and other material support would the Greeks and Italians be willing to furnish?
- (b) What form of insurrection would be proposed and in what area would it be required to take place?
- (c) How would the Greeks and Italians co-operate with an actual insurrection?
- (d) What are the plans of the Dashnak Committee and what do they expect from the Kurds?

It was pointed out that a general congress of Kurds could be held either in İraq or in İRAN, although the İraq authorities had somewhat relaxed their watchfulness of Kurdish tribal activities since the conclusion of the Musul agreement, and further tribal activities against the Turks were in preparation.

Belge: 2-a

12 Kasım 1927 tarihli bu belge (a-b) Irak'taki Kürt Devrim Komitesi, 20 Ekim 1927 tarihinde Kerküklü Ali İlmî'ye bir talimat göndererek, W. Papazian'la görüşmesi istenmektedir (Çay, 1996:338).

On October 25th, PAPAKIAN replied to the invitation of the Kurdish Committee as follows:-

"We are prepared to come to an understanding with the Kurds and we can receive all necessary assistance from the Italians and Greeks on condition that:

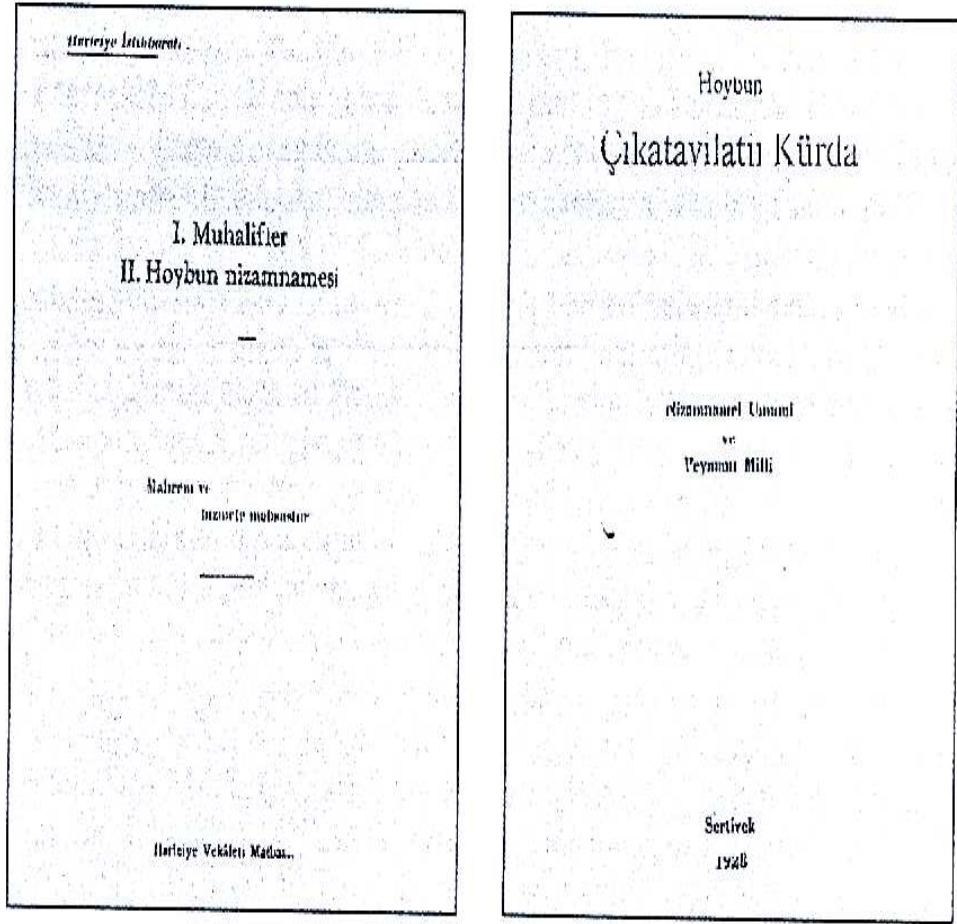
- (a) The Kurds come to an understanding amongst themselves and form a central organization invested with sole authority to represent the majority of the important tribes
- (b) Sayid TAHM's written authority be added to that of the Kurdish Committee for any further negotiations.
- (c) Further negotiations be undertaken with a duly authorized representative of Sayid TAHM as well as with the Kurdish Committee."

PAPAKIAN added that the Dashnakis would be willing to send a member of one of the local Committees at BAGHDAD and MOSUL to continue the discussions directly with the Kurdish Committee and Sayid TAHM's representative. Correspondence for himself or for the central Dashnak Committee in Europe should be forwarded to the President of the REVOLUT Dashnak Committee, TUTUNJIAN, who would send the letters on to Paris or Geneva.

Informant added that the Bolsheviks had made two attempts to come to an understanding with Sayid TAHM. Upon the first occasion two Armenians, speaking several languages, made overtures which came to nothing. The Armenians were followed by a Russian, who, moreover, was arrested in IRAQ and expelled from that country.

- perhaps
- COMMENT: (1) It is noteworthy that PAPAKIAN has evaded answering questions (a), (b) and (c) of the Kurdish Committee, but has concentrated upon what is expected of the Kurds.
- (2) According to informant, PAPAKIAN's insistence on the active co-operation of Sayid TAHM is due to the latter possessing considerable influence amongst Kurds and a ability to put armed men into the field. The Kurdish Revolutionary Committee, on the other hand, possess little or no influence amongst Kurdish tribes.

Sheikh SAHABUDIN back from PERSIA and hear what he has to say about the new agreement. In this connection he informed ALI LUKI that he was by no means pleased with the agreement and as he had had

Belge: 3

Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından, gizli ve hizmete özel olarak yayımlanan *I- Muhalifler*, *II- Hoybun Nizamnamesi* başlıklı raporun kapağıdır. Büyük kısmı 150'likler listesinde yer alan yurtdışındaki “muhalifler” hakkında istihbarat bilgilerini ve Hoybun cemiyeti'nin nizamnamesini içermektedir. Kapağında “mahram ve hizmete mahsustur” notu bulunan broşürün üzerinde yayın tarihi bulunmamakla birlikte, 1930 yılında yayınlanmış olduğu içeriğinden anlaşılmaktadır (*Hariciye İstihbaratı, I- Muhalifler, II- Hoybun Nizamnamesi, Hariciye Vekaleti Matbaası*).

NİZAMNAME-İ UMUMİ VE PEYMAN-I MİLLÎ

MAKSAT

1 --- 1927 senesi teşrinievelinin beşinci günü in'ikat eden birinci Kürt Kongresinin kararı ve Hoybun namile milli bir Kürt Cemiyeti teşekkül eylemiştir.

2 --- Cemiyetin maksadı, Türkiye boyunduruğu altında bulunan Kürdistan ve Kürtlerin tahlisi ve hududu tabiiye ve milliyesi dahilinde bir Kürdistan devleti müstakillesinin teşkilidir.

3 --- Bu gayeye vusul için cemiyet bilûmum Kürtleri etrafına tophiyacak ve menafii müteakabile esasatı dairesinde her türlü anasır ile münasebata girişecektir.

ŞERAITİ DUHUL

4 --- Kürt peymanı millisini ve işbu nizamname ahkâmını kabul ve mufadile amil olmağı taahhüt eden her Kürt Hoybun Cemiyetine dahil olabilir.

Her fert cemiyete hini duhulünde bir duhuliyeye verecek ve aylık bir taahhütte bulunacaktır.

5 --- Cemiyete dahil olacak her fert berveçhi atı yemin ve salâhiyettar bir heyet tarafından tahlif olunur. Resen teşkilât icrasına memur cemiyet murahhasları cemiyete ithal edecekleri kimselere işbu yemin suretini taahhütname şeklinde yazdırarak imza ettirirler.

«Cemiyetin itai emre salâhiyettar bilûmum eşhas ve heyetlerinden nerede ve ne zaman olursa olsun telâkki edeceği bilcümle evamiri hatta hayatım pahasına bilâ itiraz aynen ve harfiyen ifa edeceğime şimdiye kadar mensup bulunduğum cemiyetlerden ve şahsî içtihatlarımdan tamamen ferâğat ile maksadı millînin istihsalı uğrunda munhasıran Hoybun Cemiyetinin içtihadını taşıyacağıma,

«Elimde bulunan ve bulunacak olan bütün vesaiti ve teşkilâtı bu cemiyetin emrine amade bulunduracağıma ve bu cemiyetin emrû muvafakati olmadıkça reyî hodumla ne cemiyet namına ne de şahsın hiç bir teşebbüste bulunmayacağıma,

Cemiyetin azası olmak itibarile umumen ve bana verilecek vazifeler itibarile hususen vakıf olacağıum esrarı ifşa etmiyeceğime ve bu esrarın ifşası ve cemiyetin evamirine her ne suretle olursa olsun ademi inkiyadım halinde hakkımda tertip edilecek her türlü mücazata razı olacağıma ve emrolunduğu halde işbu cezayı şahsım üzerinde bizzat icra edeceğime şeref ve namusum üzerine yemin ederim: Vallah Billah.

TEŞKİLÂT

6 -- Cemiyetin teşkilâtı merkezi umumî, mıntaka, şube ve Murahhaslıklara münkasımdır. Müteaddit şubabat biliçtima bir mıntaka teşkil ederler. Henüz mıntakaya raptedilmemiş şubabat doğrudan doğruya merkeze merbuttur.

7 -- Mıntakalar birer heyet vasıtasile idare olunur. Heyet azası miktarı mıntakaya nazaran tebeddül eder. Her mıntaka bir reisin tahtı riyasetinde olup mıntaka reisi merkezce nasp ve tayin olunur.

8 -- Şubeler, şube heyetleri marifetile idare olunur. Heyet azası miktarı her şubeye nazaran tebeddül eder. Şube reisi mıntakaca tayin ve keyfiyeti tayin merkezce tasdik olunur.

9 -- Mıntaka ve şube heyetleri meyanından bir kâtip, bir muhasebeci, bir veznedar ve bir propaganda memuru intihap olunur. İşbu zevat uhtelerine muhavvel vazâifi talimatı mahsusasına tevfikân icra ederler.

10 -- Murahhaslıklar cemiyetin fevkalâde teşkilât uzuvlarıdır. Merkezi umumî göreceği lüzum üzerine dahilde ve memaliki ecnebiyede Murahhaslıklar ihdas ve her Murahhaslığa bulunduğu mevkie nazaran talimatı hususiye gönderir.

TEŞKİLÂTI ASKERİYE VE ÇETELER

11 -- Askerî teşkilât ve çete işleri, askerî kumandanın emri altında bulunur. Kumandan merkezi umumîce intihap olunur. Erkânı harbiyesini bizzat intihap ve keyfiyeti intihabı merkezi umumînin tasdikına arzeder.

12 -- Harekâtı umumîyenin vakti, tarzı icrası hakkındaki umumî askerî plân kumandan ve erkânı harbiyesi tarafından tertip ve merkezi umumîce tasdik olunur.

13 — Mevzii hareketler ve çete faaliyetleri merkezi umumî tarafından irae olunacak esasat dahilinde heyeti askeriyece tertip ve icra edilir.

14 — Umumî hareket zamanında merkezi umumî, azasından veya askeri encümeden bir zatı erkânı harbiye nezdinde komiser sıfatile bulundurur.

15 — Heyeti askeriye hali hazır ve istikbal hakkında peyderpey plânlar tertip ile merkezi umumînin tasvibine arzedecektir.

16 — Askerî kumandan her türlü harekât ve istihbaratı günü gününe merkezi umumîye iblağ ile mükelleftir.

PROPAGANDA

17 — Propaganda her şekli surette icra olunur. Cemiyete dahil her fert duhulu tarihinden itibaren Kürt istiklâli lehine ve Türk mezalim ve cinayetini cihani medeniyete iblağ etmek üzere propaganda yapmakla mükelleftir.

18 — Propaganda şifahî ve tahriri olarak icra olunur. Şifahî propaganda: Türk mezalimi ve Kürt ihtilâli hakkında tanzim olunacak kaside ve şarkılar hususî muganniler vasıtasile memleketin her tarafında tamim olunur. Hali hazır ve tarihen sebkemiş Türk mezaliminden mülhem olarak tertip edilecek küçük hikâyeler seyyah devrişler ve sair kimseler marifetile aynı suretle Kürdistanın her tarafına neşredilir.

Tahriri propaganda: ihtilâlcuyane neşriyat, Kürt kahramanları menakibi, mazi ve hali hazır Türk mezalimini mutasavver levha, kart ve albümler ve buna mümasil âsar neşriyle icra olunur.

Propaganda sahasında konferanslar, gramofon, sinema ziyadar akisler ve her türlü vesaitten istifade edilecektir.

19 — Cemiyetin merkezi umumî emrinde olmak ve kürtçe, türkçe ve icabında fransızca intişar etmek üzere organı bulunacaktır.

İNZİBAT VE MÜCAZAT

20 — Teşkilâta dahil her fert ettiği yemin veçhiile cemiyetin her türlü evamirine inkıyat ve hakkında tertip olunacak mücazata bilâ muhalefet mutavaatla mükelleftir.

21 — Teşkilât dahilinde tamamilе bir zaptı raprı askeri caridir. Her fert mafévkinden alacağı emri bilâ itiraz icra, ve ancak telâkki etmiş olduğu emri cemiyet nizamâtına muhalif olduğu takdirde bilââhare detecef meratibe riayetle itirazatını mafévk makama arzedecektir.

22 — Cemiyet nizamnamei mahsusı ahkâmına tevfikân bilcümle azasını tecziyeye salâhiyettardır.

MERKEZİ UMUMİ

23 — Merkezi umumî cemiyet teşkilâtının en yüksek heyet ve kuvvetidir. Merkezi umumî kongrede takarrür eden şekil ve miktar azadan mürekkep olmak üzere teşekkül eder. Merkezi umumî bilcümle teşkilâtın âmiri yegânesidir. Merkez işbu teşkilâtı lüzumuna göre tadil ve muhtelif heyetler merakizini tebdil ve vazifedar efradı nasp ve azle salâhiyettardır.

24 — Merkezi umumî kongre tarafından ittihaz olunan mukarrerat esas olmak üzere faaliyette bulunur. Ancak mes'uliyeti deruhte ederek işbu mükarreratı tadil veya icrasını tehir edebilir.

25 — Cemiyetin bilbümle varidatı merkezi umumide toplanır ve merkezi umumî haricinde teşkilâtın hiç bir şahıs ve heyeti hodbehot sarfıyafa mezûn değildir.

26 — Merkezi umumî bütün teşkilât sahasını münasip göreceği vesâitle mütemadi bir teftiş altında bulunduracaktır.

KONGRE

27 — Kongre senede bir defa ve merkezi umumî tarafından gösterilecek mevkide ve Birinci Kürt Kongresinde ittihaz olunan karara nazaran intihap olunacak azadan teşekkül eder.

28 — Merkezi umumî kongre huzurunda icraatı hakkında hesap verir.

MEVADDI ŞETTA

29 — İşbu nizamname cemiyetin teşkilâtı esasıyesile teşkilât heyetlerinin mesaisi hakkında hututu esasıyeyi tesbit eylemekle iktifa etmiştir. Usulü mesai ve vazâifin taksimi ve hususatı saire hakkında nizamnamei dahiliden maada talimatnameier tanzim olunacaktır.

30 — İkinci Kürt Kongresinin in'ikadına kadar işbu nizamname ve bülâhare tanzim olınacak bilûmum nizamname ve talimatnamelerin tadiline merkezi umumî salâhiyettardır.

31 — Türkiye istilâsı altında bulunan Kürdistanda yapılacak teşkilât ayrıca nazarı dikkate alınarak bu hususta icabı hale göre ahkâm vazolunacaktır.

Merkezi umumî kongreden almış olduğu salâhiyete binaen Kürt peymanı millisini ve bazı kongre mukarreratını berveçhi zir neşreyler:

PEYMANI MİLLÎ

Kürt milletinin salâhiyettar mümessillerinden mürekkep ve onun emnû itimadını haiz Birinci Kürt Kongresi Kürt peymanı millisini berveçhi atı ilân eder:

1 — Kürt milleti asırlardanberi sahibi olduğu topraklarda müteşekkil hududu tabüye dahilinde millî, siyasi, iktisadi menafîini temin edecek surette müstakil bir hükûmet tesisini kat'iyyen tahtı karara almıştır.

2 — Kürt milleti, bu maksada matuf mesaisinde hemhudut millet ve devletlerin menafîine tamamilen riayet edecek ve kendisiyle hem ırk ve hambaht ve hukuku milliyesine riayetkâr olan diğer milletlerle menafîi müteakabile dairesinde teşriki mesâi eyleyecektir. Kürt milletinin mücadele cephesi Türkiye istilâsı altında bulunan Kürdistandır.

3 — Kürt milleti, hukuku tarihiye ve irkiyesine istinat eden ve peymanın tahakkuku için mütemadiyen ve maddî ve manevî hiç bir fedakârlıktan çekinmiyerek mücahede edeceğine yemin eder.

KONGRE KARARI SURETİ

Birinci Kürt Kongresi: Kürt milletinin şimdiye kadar ika ettiği ihtilâllerdeki muvaffakiyetsizliğin ve binnetice Kürt felâketlerinin sebebi şümullü bir teşkilâttan mahrumiyet olduğuna ve maksadı mukaddesi millide muvaffakiyet ancak dahilî ve haricî mükemmel bir teşkilât ile en sıkı bir zaptı raptın vücuduna vabeste bulunduğuna kat'iyyen kanidir. Bu kanaate istinaden kongre kendi intihapkerdesi olan Kürt Heyeti Merkeziyesinden Kürdistan istiklâlîni vücuda getire-

cek bir teşkilât nizamnamesi tanzimini talep eder. Bu nizamname bir gün Kürdistan hudutları dahilinde ve haricinde yaşayan her Kürdü içerisine alacak ve her Kürde -Kürt gayei mukaddesesi uğrunda azami hizmeti gördürecek surette şümullü ve esaslı mevattan mürekkep olacaktır.

Nizamnamenin bilhassa atideki ahkâmı ihtiva etmesi kongrenin en başlı vesayasındandır.

1 Kürt Heyeti Merkeziyesi, Kürt istiklâline müteallik bilcümle muamelât ve harekâtı idare ve takip eden yegâne heyeti âliyedir. Bila istisna her Kürt bu heyeti âliyeye itaati mutlaka ile mükelleftir.

2 - Komşu hükümetler ve düveli ecnebiye ile ve diğer milletlerle münasebat tesis ve idaresi hak ve salâhiyeti yalnız mezkûr heyeti âliyeye munhasırdır.

3 — Bütün Kürt kuvayı ihtilâliyesi heyeti merkeziyenin emrine tâbidir.

4 Kürdistanın istiklâli mutlakı gayesine hiyanet ve Kürt menafii milliyesini başkalarının veya kendisinin menafii şahsiyesine alet etmek isteyen veyahut elinden gelen veya uhdesine tevdi edilen vazifei milliyeyi ifadan istinkâf veya hini ifada hiyanet edenlere ceza tertip etmeğe ve vazifei milliyesini hüsnü ifa ve fedakârlık ibraz edenlere mükâfat vermeğe heyeti merkeziye salâhiyettardır.

366
18/7/929

T.C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube
Hususi 2853
Umumi

T. C.
B A Ş B A K A N L I K
C U M H U R İ Y E T A R Ş İ V İ

Başvekâleti celliye

-Zatamahsustur

kürt huybun cemiyetinin faaliyeti müstakbele ve ha
liyesiyle teşkilatından bahis rapor ve taşnaklaela yaptıkları
itihatname ve muhayyel kürdüstan hududunu gösterir kroki ve-
anadoluya tevzi edilmesi mukarrer beyanname suretleri leffen
takdim edilmiştir efendim

Dahiliye vekili
" "
A. Kılıç

Tahdim
19-8-1929

L

19 5338 9

030 10 115 803 5

-9-

Cevaben yazılacak muharrerata ait olduğu şube tarih ve numarasının derci rica olunur efendim.

Belge: 4-a

Hoybun Cemiyetinin kuruluşu ve faaliyetleri hakkında Dahiliye Vekaletinin 18.07.1929 tarihinde Başvekalete gönderdiği yazı. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.115/803/5)

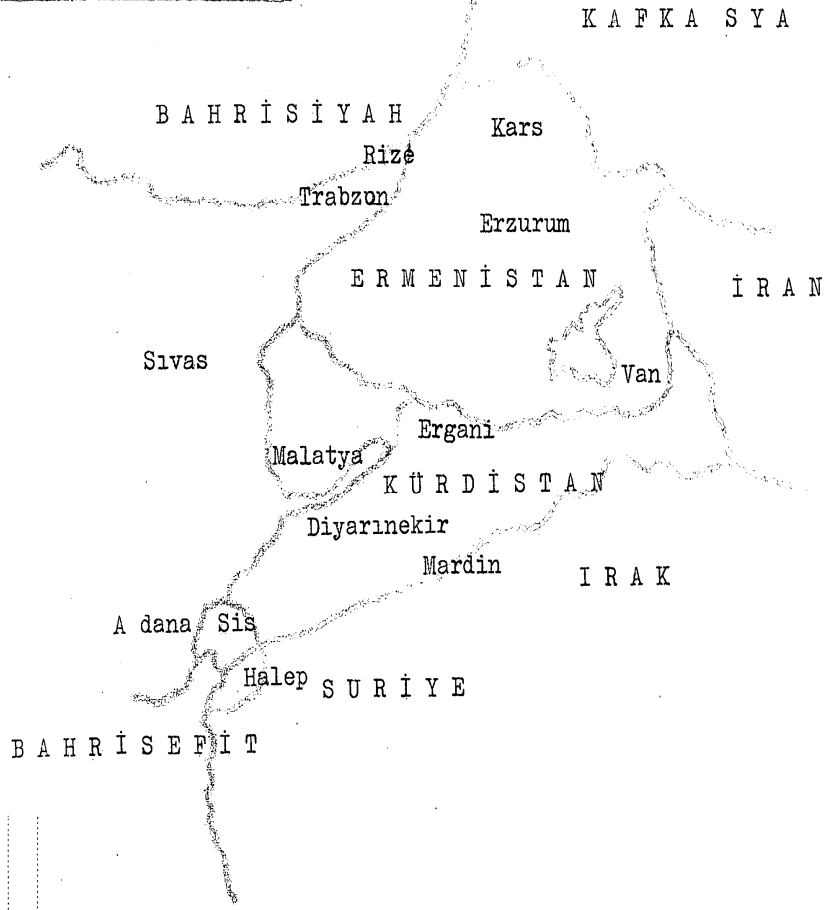

T.C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
 Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube

Hususi

Umumi

030	10			115	803	5
-----	----	--	--	-----	-----	---

2

Belge: 4-b

Hoybun Cemiyeti Başkanı Celadet Ali Bedirhan ile Taşnakların Cemiyet nezdinde temsilcisi olan Vahan Papazyan arasında Türkiye'ye karşı Halep'te yapılan ittifakın Dahiliye Vekaletinin Başvekalete yazdığı Cemiyet faaliyetleri ile ilgili 18.7.1929 tarihli gizli raporda yer alan elle çizilmiş harita. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.115/803/5)

T.C.**DAHİLİYE VEKÂLETİ**

Emniyet Umum Müdürlüğü

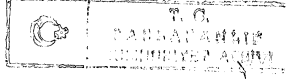
S U R E T T İ R

(Anadoluya tevzi olunacak beyanname)

Şube

Hususi

Umumi

Ey muru hadekei uyun.

bu gün nesiniz?nereye gidiyorsunuz?vatanın her gün heyelanını görüp his etmiyormusunuz?ordunun sayei ünfü şiddeti ile hayatı müsterarını velev muvakkaten olsun,idamei hayat eden bu hükumeti bağıyeye daha ne zamana kadar susacaksınız?

millet havf ve heras ile sizden yükselecek filii bir sedği şehadete muntazıdır.bilirsinizki,bir memleket ~~asla/hiçbir/zaman/olmaz/zulm~~ zulm ile payidar olmaz.zülmü kırmak vatandan uful eden hasail ve fezailli insaniyeyi iade etmek için harekete ihtiyaç vardır.

tarzi hareketi hazırınızla söndürdüğünüz tarihinizi ahrrane bir hareketle yeniden tenvir etmek zamanı gelip geçiyor.

Uyan hakkı hayat,beşeriyette mevta istihkar edenlerin hakkıdır.

çürüyen meyve yenmez.her şey zamanında gerektir.

fırsat elinizdedir.

zaman takip buyurulacak hattı harekete istinaden hükmü verecektir söylemek bizden,amel etmek sizdendir.

selamlar ihtiramlar.

aslınamutabıktır.

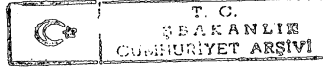
030	10			115	803	5
-----	----	--	--	-----	-----	---

Cevaben yazılacak muharrerata ait olduğu şube tarih ve numarasını derci rica olunur efendim.

Belge: 4- c

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
 Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube
 Hususî
 Umumi

Kürt hoybon cemiyetinin faaliyeti müstakbelesi ve haliyesi :

Anadolunun şark vilayetlerinin elden çıkmasına sebep olacak olan işbu cemiyeti mühimnenin nasıl teşekkül ettiğini ve şimdiki halde ne derece kuvvet ve kudrette bulunduğu ve hangi cemiyatı ihtilaliye ve inkilabiye ile teşriki mesai eylediğini ve istikbalde ne yapmak istediğini mülahhas olarak arz ediyor.ve vesaiki lazimeyi takdim eyleyorum :
 kürtler bu güne kadar iki cemiyet teşkil ettiler.

1-kürt teali ve teavün cemiyeti

2-kürt hoybuncular cemiyeti.:::hoybun istiklal dimektir.

23-7-1928 de halepte teşekkül etmiş olan hoybun cemiyeti ermeni taşnaksiyon cemiyeti(paris) merkezi umumisi ile kürt rüesası arasında aktedilen ittifak üzerine doğmuştur.(suriye)de taşnak cemiyeti murahhası (papazyan) delaletile vucut bulunmuştur:

Hoybun cemiyeti heyeti merkeziyesi

Reis- (celaâdet ali)beydir.mumaileyh Bedir han paşazade (emin ali)beyin oğludur ve kürt preñlerindenidir.

âzası bunlardır : (süreyya Bey)(kâmıran bey)(memduh selim bey)(nızamettin bey)(tevfik cemil bey)(haco ağa)(mustafa bey)(boza) bey)(halil rahmi bey)(casim ağa)(şihnu)(şerif bey)(ibrahim bey) emin ağa)(. . .ilaahara..

işbu cemiyeti merkeziye (süreyya) ve (ibrahim)beyleri iane toplamak üzere amarıkaya gönderdi.(ditrit)kasabasında konfranslar ve süvareler verdiler.hoybon merkezleri küşat iderek iane toplamaya başladılar.şimdiye kadar cem eyledikleri iane miktarı:: 200000dolardır.merkezi umumi (ırak)(iran)türkiye) hudutlarının mültekasında olan bir noktadadır.(revandiz) ırak kaymakamı(seyit abdülkadirin brader zade (seyit taha)dır.(rezan)nahiyesi mücevaben yazılacak muharrerata ait olduğu şube tarih ve numarasının derci rica olunur efendim.

4

T.C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
 Emniyet Umum Müdürlüğü

2

Şube

Hususi

Umumi

Müdürü de Seyyit Abdülkadirin oğlu Seyyit Abdullahdır.
 Saraci Firay Amadiyye Brydari mevakinide seyyitlerin akrabaları -
 müdirleri dir.

~~Kürk~~ ordusu nuvvesi vücüde getirildi~~ğ~~/.

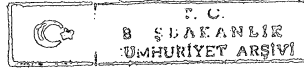
alına malumatı hususiyeye göre 20 000 kişilik bir fırka vücüde -
 getirilmiştir.

fırkanın teşkilatıböyledir:

Fırka kumandanı miralay Abdülcelil bey .

Erkanı harbiye reisi Dikran Hosapyan çakmacıdır.
 _birinci alay_____

030	10			115	803	5
-----	----	--	--	-----	-----	---

Birinci alay kumandanı binbaşı (OSEB) üç taburdur her tabur dört bölüktür : ikinci alay kumandanı binbaşı (MEHMETALİ) beydir üç taburdur her tabur dört bölüktür : üçüncü alay kumandanı binbaşı (ERMENAK) üçtaburdur her tabur dört bölüktür : dördüncü alay kumandanı binbaşı (SELİMRAHO) üçtaburdur her tabur dört bölüktür :

her bölükte cenahları muhafaza için ikişer makineli tüfek bulunur firkanın üç bataryeli cebel tobusu vardır muhabere bölüğü vardır on beşbin İngiliz lirasına üçtaya satılmak istiyorlar Bağdatte müzageredirdiler bir süvari emir bir taburu ve müteahhit fedai ceteler ihzar edilmiştir cete reisleri kâmil er,meni dirler:

hoşbunların taşnaklarla yaptıkları ittifakname öulması

1- ermeni taşnak cemiyeti kürt milleti ile ti ile araları nda geçmiş olan maceraları unutmuş ve buğerre anlarla ittifak ve ittifak eylemiş tir kürt hoşbun cemiyetide hakiki düşmanını anlayarak ermeni milleti ile ittifak ederek müşterek amde için bütün kuvvetlerini sarf eyleye cektir :

2_ kürt istiklalini temin ve milli amdelerini tahsil için siyasi idari teşdiki kuvvetlerini taşnak cemiyeti memnuniyetle saf der önde eder :

3- ermeni hükümet ve milletin bütün amal ve arzularını tatmin ve hukuku meşroasını temin etmek hoşbun cemiyetinin ahtı vr peyman ile kabul eylediğini bir vazifedir :

4- ermeni ve kürdistan hudutları bervechi ati tahdit edilmiştir haritalar zende ki imzalar her iki cemiyet heyeti merkeziyesi möhrü ile tasdik olunmuştur :

5- taşnaksiyon ve hoşbun cemiyetleri magdor nesturi yezidi ve cer keslerle birleşmek ve anlara hakki hürriyetlerini teahhüt ederler

6- dağınık crkeslere sürüde beni israile bahış edilen imtiyazata müşabih olarak bir imtiyazla boir yurt tahsisine çalışacaklar

7- taşnak ve hoşbun cemiyetleri iranli fers ırkdaşlarıyla mehadenet ve ühuvet ve itihat dairesinde yaşamagi deruhde ederler

8- şehinşahi rıza pehlevi haziretlerinin evamirini iska terefeyn 5

Belge: 4-f

Hoybun Cemiyeti Başkanı Celadet Ali Bedirhan ile Taşnakların Cemiyet nezdinde temsilcisi olan Vahan Papazyan arasında Türkiye'ye karşı Halep'te yapılan ittifakın Dahiliye Vekaletinin Başvekalete yazdığı Cemiyet faaliyetleri ile ilgili 18.7.1929 tarihli gizli rapor.(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.115/803/5).

içün müstelzim menfaat olduğundan kabul edilmiş ve iranda serbestii harekâta sahib olmak hususi tahti temine alınmış olduğundan heriki cemiyet bu meseleye sun derece deriayetkâr olacaktır :

9- hoybun cemiyeti kürt itihad ini taleb ve müddei ve taşnak ermeni (I) umdejsi- cemiyetide istediklerini tesbit eylemişlerdir bu made bir ~~maddesi~~ yasiye olarak kabul edilmiştir.

binaenaleyh kürei arzda mevcut umum kürtlerin mümessili kürt huybun- cemiyeti ve umum ermenilerin mümessili taşnak cemiyeti-~~isi~~ olarak kabul olunmuştur.

heriki tarafın cemiyatı taliyeleri mümanaata kıyam ederlerse, haklatında an gelinecektir, maazalik evvela bu husus anlara ~~su~~ nazikane ve res miyede teblig ve tefhim ve rızaları tahsil olunacaktır.

IO-Taşnak cemiyeti; hoybun teşkilatı için muktazi unsurları ita edecektir. hareketi milliyehin icrasına iptidar olduğuna zaman ceneral ~~K~~ Karakin Nejde, ceneral Dro, ceneral Subuh, ceneral Simpat, ceneral ~~N~~ Nazarbeğof- ceneral Gargatof gibi kıymetli uzuvlara istihdam etmeğe amadedir.

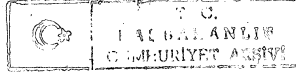
Huybun cemiyeti de Seyyit Mehmet Taha, Seyyit Abdullah, Muşlu Kasım bey Hakarılı Şeref bey mahdumu Hasan bey Batnusi Hüseyin paşa kullarını, - Barkirili Mehmet Sıddık ve Mustafa Nadir beyleri ve faroğın beyi Musa beyi istihdama ve osmanlı ordusunda hizmet edip cemiyatimize ihtihak eden bilcümle ümera ve zabitanı istihdam etmeğe amadedir. x

II-Dersim; ruhu ~~me~~ mes'eledir. kürt hareketına istinat noktası teşkil eder. Haydaranlı, Bahtiyarlı, Lolanlı, Balabanlı, Karakıyhili, Arelli, Çarıklı aşiretlerinin kâmilen elde edilmesi lazımkeldiğinden bu hususu Huybun- cemiyeti drühte eder. istihsalı muvaffkiyet, istihzaratı tamme ve kamileye mutavakkıf olup vakıtsız vukubulacak her dürlü hareketin akamete mahkumiyeti derkar olduğundan teşkilatı lazımanın müştereken tespiti tahti ~~ve~~

(I) A R M E N I E, U N I F I E .

030	10			115	803	5
-----	----	--	--	-----	-----	---

6

karara alınmıştır.

I2-Hariçten dahilini inzimamı muavenetiyle yapılacak umumi bir hareket için muayyen ve mufassal bir plan ihzar olunacaktır.

I3-Tarafeyince intihap olunacak muraahaslar teması daimide bulunacak ve mesaili mühimmeyi merakizi umumiyeye vesaiti serie ile bildireceklerdir. ve bütün hareket ve teşebbüs her iki merkezi umumice malum bulunacaktır. tarafey muraahasları Halepte bulunacaktır.

I4-İşbu kararnamenin tatbiki icrasını ermeni taşnaksotyön ve kürt Huybun cemiyetleri derühte ederler.

21-haziran 1928

Halep:

CeladetAlî

Papazyan

030 10 115 803 5

7

Ermeni Taşnak cemiyetinin haricte bulunan Kararı türklerle mühabere ve teması vardır pariste bulunan hürriyet ve itilaf fırkası rüesasından mehmetali ve niste müşkim gömülcüneli ismail ve pariste sakin refi cevât beylerle yermi madelik bir itilafname imza etmişlerdir hürriyet ve itilaf fırkası lideri mirialay sadık beyin reyide alınmıştır işbu itilafnamenin en ruhlu miadesi (TAŞNAK) cemiyeti halen ve filen bütün kuvvet ve kudretini sarf ederek hürriyet ve itilaf fırkasının bir inkilab neticesinde iktidare getireceğini deruhde eder fırkai mezgüre iktidare geldiğinde ermeni hükümet ve milletinin bütün hukukunu tanıyarak gendülerine teslim ve terk edilecektir işbu itilafname II/ kanunu evvel 1928 de pariste akid edilmiştir buhususuna dair olan vesika sureti taktim kılınacaktır :

Taşnak ve hoybun cemiyetleri çerkeslerle uyumunlardır hata mustafa kemal paşanın muavin ve mezaheri iken yonanlılar tarafına geçen çerkes - ethem bey ve meşhur mebus reşit (IRLAKIN?) şimalinde (REVANDİZDE) SEYİT TANIN) müsafiridirler gürtler ve ermenilerle görüşüyorlar ve ceteler sevk etmek üzere dirler çerkes ethem bey meşhur ve maruf bir kumutecidir anadoluda icraat şedidesile taninir şimdiye dekin otuzbin kişi katil etmiş ve ettirmişdir yonanistanca verilmekte olan muhasasatları türklerin talebi üzerine gesildiginden tükler aleyhinde faaliyete başladılar yonanistandaki bütün çerkesler oraya gideceklerdir süryede teşkil edilen çerkes ve ermeni gönüllü alayları da zahiren firansanın kumandasında iseler de batınan hoybun ve taşnak cemiyetinin askerleridirler şarkde ermeni kürk harekâtı başladığında bu iki alayda ayıntab ve urfa üzerine yürüyeceklerdir :

Kürk harekâtı

Hoybun cemiyetinin kararkâhi (OŞNE) ŞİMDİNYAN) ORMIYE) DİZE) mevakiinin ortasında homara dağları üzerinde (KIRMANGERİ) mevkiidir kürk ve ermeni çeteleri saray mahmudi üzerinden ve cibal tariki ile (BAYEZİDE) gitmekte ve (MUSUN) HAMUR) SEPİKİ) KUNDUZ) İRKEHAL) SEYİTKAN) PANUS) havalisinde ve ve lan eylemekte ve rast geldikleri türk müfrizelerini tpelemektedirler - 8

T.C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
UMUMİ
JANDARMA KUMANDANLIĞI
Ş 3 K I

T.C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

12.3.1930

Başvekalete

SAYI
2002

- 1- Birinci umumî müfettişlikten alınan I/3/930 tarihli istihbarat raporunun bir sureti malûmat olarak aşağıda arz edilmiştir.
2- Başvekalete, Hariciye Vekâletine, Büyük Erkanınharbiye Riyasetine, arz edilmiştir.

M. R.

Dahiliye Vekili

[Signature]

1/ Kirmangah ve Sakız, Savuçbulak tarikile İranda Bent köyüne sivil kıyafetinde bir İngiliz yuzbaşısile bir mülazımın Kürtler arasında tahrikatta bulduklarından dolayı İran hükûmetince derdest ve Rumıyeye sevk oldukları.

2- Bironun dehalet etmek istemesi şuyu bulur bulmaz Haliksnlı Halit Beliksnlı Tozu ve Damattan Sakanlı Hacı Temur, Kızılbaşlardan Yusuf oğlu Kusadan aldığı mektuplarda ne için hükûmete teslim ve dehalet etmek istediğini ve hükûmet tarafından her hangi bir hareket vukuunda cümlesi yardım edeceklerini Biroya yazmışlar ancak Biro yardım istememiştir. Memafih Bironun dehaleti tahakkuk etmiştir.

3- Ağrıda bulunan Şeyh Abdülkadir kızını Bironun oğluna verdiği Kotanlı İsa Abdülkadir ile barışmak için Biroya bir kaç defa müracaat ettiği.

4- Siirt Vilâyeti dahilinde Zokayitlâş Şeyh Mahmut Erbinli Şeyh Zeynelabidin ve Bikentli Şeyh Abdülmenan, Mazarlı Şeyh Mehmet Ali ve Ahmed iskan ve daha bazılarının on gün evvel Garzanın Zilan köyündeki Şeyhler nezdinde içtima ederek gizli görüşmelerde buldukları ve maksadı içtimaları tahkik edilmekte olduğu.

5- Kürt Hoybun cemiyetinden Bedirhani Celâlettin 9/2/930 tarihinde Kanişlıdan Haçonun oğlu ile birlikte Arappınarına gelerek Hirço Mustafa'nın Aşair rüesasından Bozan, Ahmet Melik, Hacı Hami, Demo ve Salihi toplayarak cenuptaki aşiretler ve bilhassa reisleri arasında avdat-ve ve burudet olmaması ve yekvucut olarak çalışmalarını için yemin ettikleri.

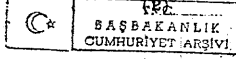
A- Aynı günde Arappınarda Halepten biri Ermeni diğeri Süryani papaz gelerek kilisede yapılan toplantıda toplanmada Ermeni ve Süryanilerin kardeş gibi olmalarına yemin ettirmiş oldukları.

B- Beruttan bulunan Cizeli Memduh Bedirhani Celâlettin ve diğer bazı aşiret rüesasının bu sırada sık sık Arappınarında Şahin oğulları ile Basravinin yanında toplanarak Hoybun cemiyeti namına vasi miyasta çete

030 10 114 793 20

Belge: 5-a

Hoybun lideri Celadet Ali Bedirhan'ın Hoybun Cemiyeti adına İran'da bir takım Kürt aşiret reisleri ile çeteler teşkil etme faaliyetlerine dair Dahiliye Vekaletinin 12.03.1930 tarihinde Başvekalete gönderdiği yazı. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.114/793/20)

Teşkilâtı yapmak ve Ermenilerle teğriki ması eylemek ve para toplamak ve çete reisleri seçmek olup birinci derecede çete reisliğine Şahin oğullarının, ikinci derecede Bozbuylu Ali Manğar ve oğlu Miho ve Aligörlü Salih ve Hartavilerden Abdülkadir ve Şeyh Nukun seçildiği.

6- Geniş miktarda olmamakla beraber 1505 numaralı toprak kanununun tatbiki ve emvali milliyeden dağıtılan topraklar hasebile bir çok köylerden Umûmî Müfettişliğe teşekkür telgrafları gelmekte ve hükûmete teşekkür edilmektedir.

B. Ci U. M. N.
Müntaz

R.

030	10			114	793	20
-----	----	--	--	-----	-----	----

2.

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü
Şube **I**
Umumi **217**
Hususi

12/ 10/ 1935
H. Suriyeden alınan
istihbarat...H...

Yüksek Başvekâlete

Zata Mahsus

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

I - Suriye de Kürtlere yardım maskesi altında çalışan Fakat hakikatte Hoybun komitesine maddi ve manevi vasıtalar temin eden (Kürt Fukara perver cemiyeti) ile Hoyboncuların ve Hazne şeyhi Ahmet, in ve Haco ağanın faaliyetinden ve Şam ictimaidan bahseden rapor sureti bağı olarak sunulmuştur .

2 - Kürt Fukara perver cemiyeti hayriyesinin Nizamnamesi tercüme ettirilmekte olup ayrıca takdim edilecektir.

3 - Riyaseti Cumhur Eâtibi umumiliğine, Yüksek Başvekâlete ve Hariciye Vekâletine yazılmıştır .

Dahiliye Vekili

S. Kaya

H. Kaya
29.11.35

Karşılık yazılacak Bitiye ait olduğu subenin gün ve sayısının yazılması

030	10			115	803	28
-----	----	--	--	-----	-----	----

-6-

Belge: 6-a

Dahiliye Vekaleti'nin Başvekalete yazdığı 12.10.1935 tarihli yazıda; Hoybun Cemiyeti'nin Suriye'de yaşayan kürtlere yardım maskesi altında çalışan fakat gerçekte Hoybun'a yardım toplayan "Kürt Fukara Perver Cemiyeti" adında bir dernek kurduğu, bu derneğin faaliyetleri. Şeyh Ahmet hakkında rapor bu kişinin eline fırsat geçerse Şeyh Sait'den daha tehlikeli olabileceği vurgulanmaktadır (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.115/803/28).

14/9/935

1- Kürt Fukara Perver Cemiyeti Nizamnamesi :

4. NO.11 ve 31 Ağustos 935 tarihli raporda mevzuu bahsedilen (Elcezire Kürt Fukara Perver Cemiyeti nizamnamesi) leffen takdim kılınmıştır. Bu nizamname cemiyetin ~~siyasî~~ zahiri ve aleni bir nizamıdır. Hakikatte cemiyet siyasî maksatlar için teessüs etmiş ve 8 maksatla çalışmağa koyulmuştur. Netekim bu ana kadar hiç bir Kürt fakirine cemiyet on para vermediği gibi, mekteb açmak, hastahane tesis eylemek maksadı zahirisile toplanan hububat ve paralar dahi aslâ p maksatlara sarfedilmeyerek cemiyetin siyasî gayelerine hasrolunmuştur. (Bu babda 4. numarada tafsilât vardır.)

2- ŞAM İÇTİMALARI:

Bedrihanî Kâmrân : Elcezireye gelmek için ta Dirzora gelmişken Fransızlar tarafından Elcezireye girmesi menedildiğini ve Hacı ile beraber 5. Eylülde Dizezordan Haleb tarikile Şama gittiklerini 5. NO.11 ve 6. Eylül 935 tarihli raporda mufassalan arzeye miştim. Bunlar Haleb de iki gün kaldılar. Halebde iken Kürt Dağı kazasından ve elyevm Ağraz Meb'usu Culus Zade Mennan Niyazi ile ve keza Kürt Dağlı meşhur çete başılardan eski meb'üs Kürt Reşid ile görüştüler.

Bunların görüştükleri meseleler şudur: Evvelâ , Elcezire Kürt Fukara Perver Cemiyeti namına tertib edilen Piyango biletlerini kendi mintakalarında sarfettirmeli. (Bu piyango hakkında ve biletlerinden iki dane numune olarak verilen tafsilât 4. NO.11 raporda münderiçtir. Kör Reşid biletlerden 500 adet, Mennan Niyazi 200 adet, aldı. Bunların paraları Eylül nihayetinde Hacıya gönderilecektir. Saniyen, Elcezirede yapılması mutasavver iken Fransızların Kâmrânı menetmelerile akim kalan Kürt içtimaini nerede yapmak ve bu içtimaa Kürt Dağlıların da iştirak edib etmeyecekleri.

Kör Reşid içtimaa bizzat iştirak etmeğe amâde olduğunu ve ²

030	10			115	203	118
-----	----	--	--	-----	-----	-----

- 11 -

Kürt Dağlıların Kürt amâli ve makası milliyesine her zaman tarafdar ve müşterek olduğunu söyledi. İçtima mahalli olarak da Halebi gösterdi. Fakat Halebin Türk hududuna yakın olması ve Halebde bir çok Türk ajanlarının bulunması hasébile İçtima mahallinin daha uzaklarda olması münasib olacağı kendisine tefhim edildiğinden içtimain mahallini Kâmrân ile Haconun reyine bıraktı.

Mennan Niyazi, kendisinin Ağzaz meb'usu olduğunu, Fransızların daimî kontrolü altında bulunduğunu, nereye giderse dikkati celbedeceğini ileri sürerek manen cemiyetle beraber olmakla beraber, fiilen Kürt içtimalarında bulunamayacağını söyledi. Nihayet içtima mahal ve vakti Kôr Reşide bilâhara bildirileceği kararla ayrıldılar.

Haco ve Kâmrân Halebden Şama döndüler. (Yanlarındaki Fukara Perver Cemiyeti hey'eti merkeziye azâsından Ciğerhun Şeyh Musa Halebden Crablise gitti. Halâ oradadır. Orada ve Arap Pınarında Barazi Reisi Meb'us Mustafa Şahin ve biraderi Mozan Beylerin yanındadır. Birlikte bin adet piyango bileti götürmüştür. Bunları satacak, aynı zamanda Mustafa ve Mozan ile Kürt mesaili hakkında müzakereler yapacaktır. Ciğerhun, Kürt şairidir. Gayet müfrit bir istiklâlcidir. Bu babda bir çok destanlar yazmıştır. Kürtler arasında bu destanları pek ziyade rağbet kazanmıştır. Yaman bir Kürt komitecisi ve hocasıdır.

Hacodan alınan son mektubda: vaziyetin iyi olduğu, Kâmrân ve Celâdet Bedrihan Beylerin içtimai hazırladıkları, içtimain Şamda olmasına karar verdiklerini, bu içtimaa çok ehemmiyet verildiğini, artık içtimada Türk ve çerkes ve ermeni gibi Türkiyeli muhaliflerin de girib girmeyeceği münakaşası bittiğini, Bu içtimain sırf Kürtlere inhisar eylediğini yazıyor. Şubu da ilâve eyliyor: Osmanlı unsuruna mensub bilumum muhaliflerle, halife ve şehzadeler ile birlik olmağa Celâdet Beyin muvafakat ettiğini takarrur eylemiştir diyor.

030	10			115	203	257
-----	----	--	--	-----	-----	-----

3

İçtimanın günü henüz belli değil. Ay nihayetinden evvel olmayacağı anlaşılıyor. Zira içtimada bulunacak Kürt Rüesasından çoğunun köylerinde işleri var. Belki de içtima Teşrinievvel evailinde yapılır.

Haconun Şam adresi , Ümmiye Garajı Kâtibi Nizameddin Kibar vasıtasıdır.

Parisde bulunan (Süreyya Bedrihan) da dahi yakında Suriyeye geleceği haber alınmıştır. Süreyya Bedrihan resmen Suriyeden çıkarılmıştı. Şimdiye kadar Suriyeye gelememiştir. Kendisi Hoybon Cemiyetinin Avrupa mümessilidir. Parisde hususî bir ofis açarak Cemiyetin 600 altınını mahvetmiş ve bunun üzerine bir az gözden düşmüştür. Fakat son zamanlarda Hoybon haricinde bir yeni oyun oynamak üzere eski Dahiliye Nazırı Mehmed Ali, ve onun eski kafadarlarından Ömer Fevzi ve Gümülcüneli İsmail Hakkı ile uyuştukları ve bunun dahi umum Kemalist muhaliflerinin el birliğile çalışması taraftarı olduğu anlaşılmıştır. Fakat Fransızların Süreyyayı Suriyeye sokmayacakları tahmin olunuyorsa da bu babda hafiyen ne gibi bir muamele yapıldığı şimdilik bilinmiyor.

3 - ŞEYH AHMED HAZINE :

Elcezirenin Kamışlı kazası civarında, oraya merbut Hazne köyü vardır. Burada bir Nakşibendî Şeyhülmeşayihî Şeyh Ahmed var. Bunun 48 bin müridi var. Müritleri meyanında ta Erzurum, Bayazıd, Bitlis, Siirt, Dersim gibi uzak mahallerde bulunanlar var. Bu müritleri sık sık Şeyh Ahmedî ziyarete gelirler. Gelirken de para getirirler. Şeyh Ahmedin yanında günlerce sefilâne bir surette kalırlar. Aynı zamanda Şeyh Ahmedin Suriyedeki ve İrakdaki Kürtlerden de pek çok müridi var. Fakat en çoğu Türkiye Kürtlerindedir.

Bu Şeyhi, takriben Haziran'da Fransızlar köyünden aldılar. ve Hasicede ikamete memur eylediler. Sebeb de Türkiyenin bu Şeyhi hudut civarında istemediği olduğunu söylediler. Şeyh Hasicede on beş gün kaldı. Sonra Haco Ağanın tavassutile Şeyhin muvakkaten köyüne avdetine müsaade eylediler. Şeyh gitti. Fakat bir ay evvel yine Fransızlar

lar Şeyhi Hasiçeye getirttiler. 20 gün burada kaldı. Tekrar bir hafta evvel Şeyh köyüne gitti. Buda yine Haco ağanın tavassutu ile oldu. Şeyhin bu gidişi de muvakkat ise de, gûya şeyhin siyasetle iştigal eylemediği hakkında Beruta gönderilen Fransız istihbaratı raporu üzerine daimî olarak köyünde kalması temin edilmiştir.

Halbuki: Şeyh Ahmed evvelâ gayet müteassıb bir nakşibendidir. Maslub Şeyh Saidin halifesi olduğunu ilân eylemiştir. On binlerce Kürt müride nafizdir. Bilhassa Türkiyeyi Kürtler üzerinde fevkalâde nüfuzu vardır. Haftalarca yol yürüyerek en uzak Türk şehirlerinden bu şeyhin elini öpmeğe gelirler. Saniyen, Şeyh Ahmed Elcezirede Kürt Fukara Perver Cemiyeti erkânındandır. Kürt İstiklâli taraftarı ve Mutasavver Kürt Kongresi azâlarındandır. Her sene cemiyete külliyetli para verir. Müritlerine daima maslub şeyh Saidin ~~menkabeşini~~ ^{menkabeşini} - Bir hadikai kerbelâ okur gibi söyler, daima onun intikamını almağı telkin eder. Salisen, şapka giymek, lâtin harfleri okumak, kadınları açık gezdirib, hilâfeti ilga eyledi ve tarikatları menetmek gibi hareketlerin küfrü şedit olduğunu ve bu gibi mahrematı zındık olduklarını söyleyerek müritlerini ni koyu bir taassuba sevkeyler.

Bu şeyh vaktile gerek Yadö ve gerekse Haco çetelerinin Türkiyeye yaptıkları taarruzlarda maddeten yardımdan madaa, haftalarca esma çekmek suretile Türk askerlerinin makhur ve münhezim olmasına dua eylemiş ve müritlerini de o yola teşvik etmiş bir kimsedir. On bin altından fazla tahmin edilen servetini tamamen değilse bile kısmen Kürt istiklâline koyduğunu söyleyen bu şeyh Türkçe konuşandan bile nefret eder. Köyünün ise hududa kurbiyeti on beş kilometreyi tecavüz eylemez. Hasiçede iken camide ikamet eyledi. Müritlerinden her gün yüzlerce kişi Hasiçeye kadar geldiler. Hatta Türkiye Kürtlerinden bile Hasiçeye şeyhini görmeğe gelenler vardı.

Haco ağa, ve arkadaşlarının şeyhi himaye etmeleri ve onu Fransızlara gayrî siyasî ve sırf ruhanî bir şeyh olarak göstermeleri hep cemoyetlerinin siyasî gayesine şeyhin hizmet eylemesini temin 5

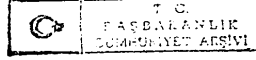
 içindir. Zira Kürtlerin " Kutbüzzeman " diyecekleri bu Şeyh Ahmed
 Hüznü, manevî nüfuzile Kürt İstiklâlcilerine en büyük hizmeti yap-
 maktadır. Maddeten de Kürt Komiyecilerine ~~ky~~ külliyetli menfaat temin
 eylemektedir. Yetmiş yaşında olmasına rağmen Şeyh Ahmed, az uyur,
 az yer, daima müritleriyle meşgul olur, Kürtçe ve Arapça tekellüm e-
 der. Vaktile Diyarbekir medreselerinde öğrendiği bir takım arapça
 dua, ayet ve hadislerin ianesile pek müessir nutuklar söyler, ağlar,
 ağlatır, ve hulâsa korkunç, müteassıb, müfrit ve Kürt Şeyhidir. Fır-
 sat düşerse Şeyh Saidden daha hunriz olacağı bedihidir.

Aslı gibidir.

030	10			115	805	28
-----	----	--	--	-----	-----	----

6

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
 Emriyet Umum Müdürlüğü
 Şube 4
 Hususi
 Umumi 2084

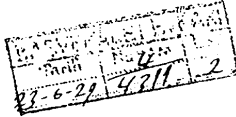

BAŞVEKÂLETİ CELİLEYE

Amerikanın Boston şehrinde intişar eden Ermenice Boy-
 kar gazetesinin 7 ve 9 nisan 929 tarihli nüshalarında
 görülen ve Reiscumhur hazretlerinin sıhatleriyle Huybun
 murahhası Bedirhanî Süreyyanın Ermeni kilisesinde irat et-
 tiği nutuk münasebetile (Ermeni kilisesinde bir Kürt pola-
 tikacısı) ünvanla makaleler sureti manzuru devletleri bu-
 yurulmak üzere leffen tekdüm kalındığını arz eylerim efendim

Dahiliye vekili

S. Kaya

Cevaben yazılacak muharrerata ait olduğu şube tarih ve numarasının derci zica olunur efendim.

-4-

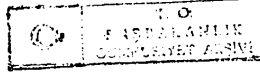
030	10			114	792	7
-----	----	--	--	-----	-----	---

1

Belge: 7-a

Süreyya Bedirhan'ın Amerika'daki bir Ermeni kilisesinde yaptığı konuşma ve bu konuşmanın Ermeni gazetesinde çıkan metni hakkında Dahiliye Vekaletinin 28.05.1929 tarihinde Başvekalete gönderdiği yazı. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.114/792/7)

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube
Hususi
Umumi

Ermenice Amerikada intişareden Baykar
gazetesinin 7 /4/929 tarihli nushasındaki
makale sureti

Ankara - Hisan - 5 (Esosyetit pres(Asosyatet pres) Mustafa Kemalın sıhhat ve afiyeti hakkında memaliki ecnebiyede rivayeti muhtolife devam egeelmekte isde sozamanlara kadar Türk gazeteleri bu hususta hiç bir şey yazmamakta idiler . şimdi Başvaka İsmet paşa büyük millet meclisinde irad ettiği bir nutukta memalikecnebiyede Gazinin hasta olduğuna dair haberler işaa edenleri hain diye tavsif cylemiş olduğundan resmî gazeteler ilk sayfelerinde kat'i teminatla Gazinin sıhhat ve afiyette olduğunu kayıt ve sikretmektedirler Hastalığı hakkındaki rivayeti cerh ve bu bayta halkta kanaat getirmek için Gazi sık sık halka görünmektedir .

Her gün Milliyet " bu gün Gazi otomobil ile şehirde bir gezinti yapmıştır . ve ya " bu gün milletin babası kara ve rüzgâra ragmen çiftliğe gitmiştir .. " gibi haberlere tesadüf olunmaktadır gazetelerde şöyle yazıyorlar : Vatan düşmanları icraya hiyanet edemedikleri cihetle Türk cumhuriyetinin devam ve bekasının Gazinin şahsı ve hastalığına münhasır olduğunu zannetmektedirler . Halbuki Gazinin kavline biri fani diğeri Türkiye inkılabının mensali olarak vücut bulup gayrı fani ilmi Mustafa Kemal bulunduğu düşünüldüğü takdirde vatan düşmanları 'bu cihette de aldanmış olduklarını göreceklendir . Esosyetit presin (Asusyatet pres) şu telgrafında bir yenilik olmadığı gibi mevzuubahs olan İsmet paşa nutku ile sair malumat dahi İstanbul gazetelerinin Mart nushaları münderecatından bulunmakla eskidir . alınan müstahab nazaran Kemale Müzül isabet etmiştir .

Aslinin ayıdır .

Cevaben yazılacak muharrerata ait olduğu şube tarih ve numarasının derci rica olunur elcodim.

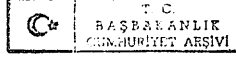
030	10			114	792	7	2
-----	----	--	--	-----	-----	---	---

Belge: 7-b

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
 Emniyet Umum Müdürlüğü

II

Şube
 Hususî
 Umumi

Mezkûr gazetenin 9 /4/929 tarihli nüshasında
 Ermeni gıllisesinde bir Kürt polatıkacısı unvanlı
 Makale suretidir .

Mısanın dördünde Ermeni Hayırperver kadınlar cemiyeti tarafından
 Boston Ermeni Protistan Kilisesinde verilen kadın müsamesesinde
 benim de herkesin de neş'esini kacıracak surette vukubulan bir
 hadiseden bahsedeceğim .

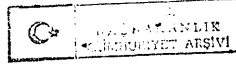
Sarf kadınlara mahsus olan işbu müsamereye Protistan Kilisesi
 Rahibi Tomas mağardıçyan efendi dahi istisnaf olarak davet olma
 nur . Bu dahi kendi evine misafir getiriyorsaana "Kürt buybu
 cemiyetinin Lideri " Süreyya beyi birlikte müsamereye götürür
 bunlardan birincisi göya dilinin altında gayet mühim sözler var
 imiğe ihtiyatsızlık olmasın diye beyandan sarfıncaz eden bir
 adam gibi bazı sözler söyledikten sonra Süreyya bey bazarunun
 "100" de 90 "nın anlayamadığı Türkoce lisanı ile söze başlar
 Ermenilerle Kürtlerin evsafa milliyesi ve mücadelci hürriyetkâ-
 raneleri mübahabetinden Ermeni - Kürt teğriki posaisinden "Muy-
 bun" merkez komitesinden bahseder ve "Bağnak demokrat " Hınçak
 isimlerini de zikrederek sözü okadar uzatır ki nihayet vermege
 necbur olur .

Mesele şu nutkun usunlugunda ve ya Tomas efendinin Süreyya beye
 Şamini bir dost elamasına-aa olmasında degildir . Tomas efendi-
 nin hissiyatı milliyeyi ve mazinin hatıratı elimesini hiç muvaz-
 dıkate almayarak Türk istipdadının aleti olup yaşaganının Erme-
 nilerle boyanmış bulunan ve Türkün mazalimine daime teğriki me-
 sei eden bir kavman mümessilini , bir ermeni kadın müsamesesinde
 kiliseye ve kilisenin de vaiz kürsisine davet etmesi Ermeni kav-
 manca af olunmaz şeylerdendir . Her şeyin olduğu gibi sabrın da
 hi bir haddi vardır ki Artık Türk ve ya Kürdün aşıkâr ve ya giz-
 li propagandasına iştirak etmenin sonu gelmelidir . Ermeniler an-
 faleti de felâketi de yalnız başına görmüş oldukları cihetle
 Cevaben yazılacak muharrerata ait olduğu şube tarih ve numarasının detri rica olunur efendim.

030	10			114	732	7
-----	----	--	--	-----	-----	---

3

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
 Emniyet Umum Müdürlüğü
 Şube
 Hususi
 Umumi

III

96C
/ 903

Kürtlerle teğriki messi etmek suretile maceraperestlikte bulunmazlar ve başkalarının emegine yağ sürmezler . Aç Ermenileri bırakıpta gölge arkasından koşmazlar . Binaen aleyh bundan büyü Ermeni müsamerelerini tertip edenler müsamerelerin başka maksadlara hadim olmasını temine çalışacaklardır .

Aslının aynıdır .

Lenali

030	10			114	792	7
-----	----	--	--	-----	-----	---

Cevaben yazılacak muharrerata ait olduğu şube tarih ve numarasının derci rica olunur iftedim.

Belge: 7-d

T. C.
BAŞVEKÂLET
MÜAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ
Sıra :
Sayı : 12936

KARARNAME

Hoybun cemiyetinin organı olan ve Şamda çıkarılan "Havar" gazetesinin , muzır neşriyatına binaen Türkiyeye sokulmaması , Dahiliye Vekâletinin 25/5/1932 tarih ve 24II/4586 numaralı tezkeresiyle vukubulan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 30/5/1932 tarihinde tasvip ve kabul olunmuştur .

30/5/1932

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemal

Bş.V. V.

S. Refik

Ad.V.

Şevket Rıza

M.M.V.

Şevket Rıza

Da.V.

S. V. V.

Ha.V. V.

S. V. V.

Ma.V.

M. V. V.

ME.V.

M. V. V.

Na.V.

N. V. V.

İk.V.

İ. V. V.

S.İ.M.V.

S. Refik

G.İ.V.

Ali Rıza

Zr.V.

M. V. V.

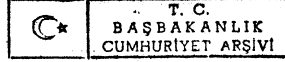
18 01 02 29 43 13

Belge: 8

Hoybun cemiyetinin Şam'da çıkarmış olduğu "Havar" dergisinin yurda sokulmamasına dair 30.05.1932 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.02.29/43/13).

T. C.
BAŞVEKÂLET
Kararlar Müdürlüğü

KARARNAME

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Sayı:

2
1096

Suriyedeki Kürt Hoybon Cemiyeti tarafından (Türk Affı Umumisi karşısında Kürtler, Türkiye Reisi cumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine mektup, Bir Ecnebi noktai nazarına göre Kürt meselesi) ve kısmen resimli, Arap dili üzerine yazılmış (Elkaziye tülküriye) adlı dört kitabın, Hükümetimiz aleyhinde zararlı yazılar, ihtiva eylesine binaen gerek Türkçe ve gerek başka dillerle yazılmış ve yazılacak olanlarının Türkiye'ye sokulmasının yasak edilmesi; Dahiliye Vekilliğinin 29/7/934 tarih ve 7067 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 1/8/934 te tasvip ve kabul olmuştur.

1/8/934

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemal

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

[Signature]

[Signature]

[Signature]

[Signature]

Ha. V.

Ma. V.

Mf. V.

Na. V.

[Signature]

[Signature]

[Signature]

[Signature]

İk. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

Zr. V.

[Signature]

[Signature]

[Signature]

[Signature]

080 18 01 02 47 54 16

Belge: 9

El-Kaziye Kürdiye, Türkiye Reisi cumhuru Gazi Mustafa Kemal'e Açık Mektup, Bir Ecnebi Nokta-i Nazarından Kürdistan Meselesi, Türk Affı Umumisi Karşısında Kürtler adlı kitaplarla, Türkçe ve yabancı dillerde Türkiye aleyhine yazılmış ve yazılacak olan tüm yayınların yurda sokulmamasına dair 01.08.1934 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.02.47.54.16).

192 81216

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

Başvekalete

تاریخ 192 / 1 / 1
نومردی

I- Halep Şehbenderliğinin 18 ve 31-10-928 tarihli iki kat' a ta-
riratı suretleri leffen taktim kılınmıştır efendim.
2- Başvekalete; Hariciye vekâletine, B. E. H. R. arzedilmiştir.
A. R.

Dahiliye vekili

ی

یازیلان عملدر :

31-10-28 9377 1

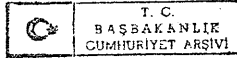
030 10 114 791 18

-2-

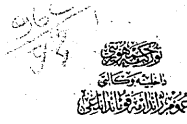
Belge: 10-a

Hoybun lideri Celadet Ali Bedirhan Irak'ın Kuzeydeki Kürt aşiretleri ile temasa geçerek Hoybun Cemiyeti'ne ilhaka davet ettiğine dair Dahiliye Vekaletinin 31.10.1928 tarihinde Başvekalete gönderdiği yazı. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.114/791/18)

192 / /

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

Halep Şehbenderliğinden varit tahriratın
suretidir. 18- 10- 928

جواب

192 / / تاریخ

نوسوس

9-10- 928 tarihli ve 278 nümerolu emirnamei telgrafiye cevaben
takdim eylediğim 14-10-928 tarihli arızaya zeyildir.
Celâdet Alinin bir müddet evvel ıraka giderek sincar Kürt rü-
sasiyle ve ırak şimalindeki diğer kürtlerle temas eylediği ve
Türk-Kürt hilâfet komitesiyle görüşerek bunları Hoybun cemiyet-
tine iltihaka davet eyledikten sonra Sûriyeye avdet eylediği
müstahberdir. Merkumun elyevm Berutta bulunduğu teeyyüt etmek-
tedir. Celâdetin küçük kardaşı olup Fransızlarca Halebe avdet-
ine misaade edilmediği istihbar kılınan Kâmuranın Şamdan Beru-
ta geldiği ve Celâdetle Kâmuranın büyük biraderleri Sûriyenin
dahi bu günlerde Beruta vasıl olduğu istihbar edilmiştir. Hoy-
bun cemiyeti kâtibi umumisi yüz elliliklerden sakallı kumser
Cemilin oğlu olan Memduh Selim de şaki Haço ve firarî kör Hü-
eyin paşa ile birlikte Beruta gitmişlerdir.
Hoybun Kürt- ermeni komitasının tanınmış azalarından olan bu
hainlerin Berutta toplanmaları, Berutta mühim bir ictimain vu-
ku bulduğuna ve ya vuku bulmak üzere olduğuna delildir. Bu hu-
susta tamiki tahkikat ediyorum. alınacak mütemmin haberleri ay-
rıca arz edeceğim maruzdur efendim.

لی

پایان عمل :

Halep Şehbenderliğinin tahrirati suretidir: 30-10-928

Hoybun cemiyetinin Berutta bulunan adalarından Memduh Selim ile
Haço Mustafa Şahinin Halepten geçerek Hasiçeye gittikleri isti-
hbar edilmiştir. Hoybun nezdinde Tağnakların murahası olan Vah-
am Papazyan da Beruttan Halebe avdet eylemiştir. Merkum elyevm
bir otelde oturmakta olduğundan hareketini takip ettirmekteyim.
İstihsal edeceğim malûmatı bildireceğim maruzdur efendim.

030	10			114	291	18
-----	----	--	--	-----	-----	----

2

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
UMUM
JANDARMA KUMANDANLIĞI

Sayı
22921

Ş. III 261 Ks. I.

Cevap

- 1930

Nº.....

Ankara

12 - 4 - 931

74

Başvekaleti Celileye

1 - Birinci Umumî Müfettişlikten alınan ve müderecatı sayanı dikkat görülen 9/4/31 tarihli şifrenin bir sureti ilişik olarak arz ve takdim kılınmıştır ef.

2 - Başvekalete , Hariciye V. B.E.Rs. ve Riyaseticumhur umumî kâtipliğine arzedilmiştir .

J.

Dahiliye Vekili

S. W. W.

Takdim
15.4.931

030 10 115 796 20

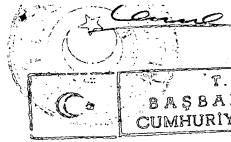
BAŞVEKÂLETİ EVRAKI		
Tarih	Numara	Def

-2-

1

Belge: 11-a

Dahiliye Vekaletinden Başvekalete yazılan 12.4.1931 tarihli belgenin ekindeki rapora göre; Fransızların Ağrı, Barzan, Mutki ve Cizre mntikasına tahsis edilecek silah ve cephane alınması için Vahan Papazyan'a 10 milyon Frank verdiği belirtilmektedir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.115/796/20).

B.U.M.F. liğın 9/4/31 ve 208/316

NO 11-Şifre suretidir.

Gevar kaymakamı ve altıncı tabur kumandanının müşterek istihbaratı arz olunur .

I - Papazyan Fransızlardan on milyon frank aldığına dair haberi müsulda bulunan Leon Paşaya bildirdiği , bu para Ağrı , Barzan , Lütki , Cizre muntakasına tahsis edilerek silâh ve cepane teminine sarfedileceği , Barzan teşkilâtı için Kahtalı Mirdes aşiretine mensup Hacı Bedir ağının yeğeni Osman Sabrinin Barzana geldiği , oradan Şeyh Abdurrahman ile Molla Mustafa beraber olarak Şeyh Mahmut ile Barzan namına ittihat mukavelenamasını tanzim ve yekdiğerile teati etmek üzere Süleymaniyeye giderek vazifelerini ikmal ile avdetile Hoybon cemiyetile temas etmek üzere Suriyeye gittikleri ve 15 mayısta ictima edecek olan cemiyet akvamın müzakeresi esnasında Türkiyeye tecavuz edilmiş bulunulması ve gelecek olan cemiyeti akvam mümessiline ihdas edilmiş vaziyetin kabul ettirileceği ve İngiliz mümessili siyâyesinin Iraklı Tahir Hacı Hasanla gönderdiği bir haberde ellerine düşen bir fırsattan istifade etmezlerse Kürtler için felâketin muhakkak olduğunu söylediği , bunun üzerine Barzanlılar ve muhacirler Kürtlük ittihadı mazbatasını yaparak mümessillğe gönderdikleri , bu teşebbüsten Irak hükümeti haberdar olarak Barzan şeyhine biz sizinle alâkadar değiliz siz İngilizlerle anlaşın diye mektup yazdığı , Fransızlar bu teşebbüse bir cemile olmak üzere bu mesele hakkında müzakere edilmek üzere Cemil Paşa zade Ekrem, Kadri , Mehmet ve Haçoşu Şama davet ettiği , Husrevin Türkiyeye gelmek fikrinde olduğu .

2 - İngilizlerin maksadı Hakâri Vilâyeti ile Cizrede dahil olmak üzere Irak Kürtleri hakimiyeti altında Irak ile Türkiye arasında bir ^{Kürt} hükümeti teşkil etmektir . Bu maksatla Şeyh Mahmut Prens ilân edileceği , Barzan şeyhini emri altına verecekleri .

3 - İngilizler Nasturileri Kürtlük camiasına ithal etmeğe çalıştıkları Mârşemonun yerine Süleymaniyedeki Ağa Bedrosu reis yapacakları .

4 - İngilizler Nasturileri hizmetlerinin hitamında silâhlarıyla köylerine bıraktıkları , beş altı bin silâhlı nasturi olduğu .

5 - Hoyboncular ve Ermeniler gerek propaganda ve gerek nakti muavehet suretile Kürtgölüğe tamamen muzahir oldukları , Barzanbuntakasında muntazam teşkilâtları olduğu, Posta merkezleri bulunduğu .

6 - İranilerin de Kürtlerle siyâsi temasa başladığı .

7 - İranlıların Kör Hüseyin oğlu Nadir Mehmet ile İnsan Nuriyi tahliye ettikleri .

8 - Bu seferki isyan Cenuba kağan Ermenilerle Herki ve Gerdi aşireti 15 mayısta toplanacak olan cemiyeti akvamın mukarreratından evvel eski yerlerini işgal etmek suretile bir emri vaki yapmak için tecavüz ve faaliyete geçecekleri haber verilmektedir .

2

Belge: 11-b

"Hakkari vilayeti ile Cizre'de dahil olmak üzere Irak Kürtleri hakimiyeti altında Irak ile Türkiye arasında bir Kürt hükümeti teşkil etmek". Şeyh Mahmut'un prens ilan edileceği, Barzani şeyhi emri altına verecekleri ve Nasturileri Kürtlük camiasına ithal etmeye çalıştıklarına dair Dahiliye Vekaletinin 12.04.1931 tarihinde Başvekaletle gönderdiği yazı. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.115/796/20).

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Umum Jandarma
KUMANDANLIĞI
S. 3 Ks. 1
4026

ANKARA
21-4-1929

IV-16-b
65
F 2-4

Riyaset-i cumhur kâtibi umumiliğine

Ermeni Taşnak fırkası ile Kürtlerin Suriyedeki faali-
yetlerine dair Peruttan alınan malûmet sureti leffen takdim
kılınmış efsandır.

M. R. Dahiliye vekili

E.
24-IV-1929
M.

S. Kaya

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞI
Tuz. No. :
Dok. No. :
Vasiha No. :

A
Cevaplarda Şube ve Kısm numrularının derol merodur

Belge:12-a

20 Nisan 1929 tarihinde Riyaset-i Cumhur Kâtib-i Umumiliği'ne Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya imzasıyla gönderilen belgede, Beyrut'tan alınan istihbarata göre, eski Osmanlı Van Meb'ûsu Vahan Papasyan'ın Taşnak faaliyetlerini destekleyen Fransa tarafından Suriye'nin kuzeyinde Ermenilerle Kürtleri yerleştirmek ve teşkilatlandırmakla görevlendirildiği, yine İngiltere'nin de Taşnakları destekleyip bu faaliyetleri organize etmek için bölgeye askeri görevli gönderdikleri, teşekkül ettirilecek Kürt-Ermeni çeteleriyle Irak ve Suriye hududundan Türkiye'ye karşı faaliyete geçecekleri ve Suriye'deki Kürtlere komiteler kurduulduğu" ifade edilmiştir (Süslü, 1993:243).

T.C.
DARİLİYE VEKÂLETİ
Umum Jandarma
KUMANDANLIĞI

S U R E T

ANKARA
- - 929

S. Ks.

IV-16-b
65
F 2-5

1) Serkis Kadriyanın (Hiçak fırkası erkânından) katli üzerine derdest edilen Taşnaklar kâmilen tahliye edilmişlerdir . Sabık Van mebusu Vahan Papasyanın evrakı meyanında ,Amerikadaki Taşnak merkezi umumiyesiyle taati edilen şayanı dikkrat evrak mevcuttur . Bu muhaberatın anlaşılacağı veçhile Taşnaklar şimali Suryede yani Türk hududu mantakasında külliyyetli miktarda Ermeni muhacirleri yerleştirmek ve bu suretle şimali Surye de bir nevi (Ermeni ocağı) tesis ederek , Kürtlerle daimi surette teşriki mesai etmek maksadını takip etmektedirler . Hatta bu hususta Kürtlerle Taşnaklar arasında bir de itilâf aktedilmiştir .

2) Vahan Papasyanın üzerinde 5000 dolâr zuhur etmiştir . Bundan mâda Suryeye muvasaletinden sonra bir ay zarfında 4000 Dolâr sarfettiği de bankadan tahkik edilmiştir . Papasyan vilâyatı şarkıye işlerinde mutahassis addedildiği için Suryede teşkilât vücude getirmek üzere buraya gönderilmiştir . Esasen kendisi de ilk ifadesinde aynen demiştir ki : (Kadriyanın katlinden katiyen malûmatın yoktur . Ben Taşnak fırkası tarafından Suryede teşkilât yapmak ve Türk hududunda Ermeni muhacirleri yerleştirmek için buraya gönderildim . Fransa hükümeti faaliyetinden ve bana tevdi edilen vâkıfeden haberdardır . Fazla bir şey söyleyemem . Arzu ederseniz Hariciye nezaretinden sorabilirsiniz .) Bu beyanattan anlaşılacağına göre , Fransız hükümeti Taşnak faaliyetine muvafakat etmiştir .

3) Diğer taraftan İngilizlerin de Taşnaklara muzaheret ettiği aşikârdır . Bir kaç gün evvel Beruta Peterson namında bir İngiliz yüzbağası muvasalat etti . Mumaileyh , Beruta gelir gelmez Vahan Papasyanı , Hadisyanı diğer Taşnak rüesasını aramış ve saatlarca bunlarla görüşmüştür . Yüzbaşı Peterson Fransız fevkalâde komiserliği erkânından binbaşı Burniyenin refakatında olarak şimali Suryeye hareket etmiştir . Bunlara Antakya mebusus Derkalosetyan dahi iştirak ve refakat eylemiştir . Elyevm Antakya ve İskenderun havalisinde tetkikatta bulunmaktadır Mahalli gazeteler bu seyahatin Ermeni muhacirlerinin iskânı meselesiyle alakadar olduğunu yazmaktadırlar .

4) Devran eden bir rivayete göre Suryeye iltica eden Kürtlerden , Ermenilerden ve sair firarilerden mürekkep çeteler teşkil edilecek ve bu çeteler Surye ile Irak hududu mantakalarında Türkiyeye karşı faaliyete geçecektir .

Cevaplarında Şube ve Kısm numaralarının dorel mercudur

Yazma No :

GENELKURULUŞ BAKANLIĞI

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Yazma No :

Belge: 12-b

T.C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Umum Jandarma
KUMANDANLIĞI

Ş. Ks.

Şe.....

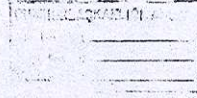
A	TR-k-b
D	65
F	2-6

ANKARA

- - 929

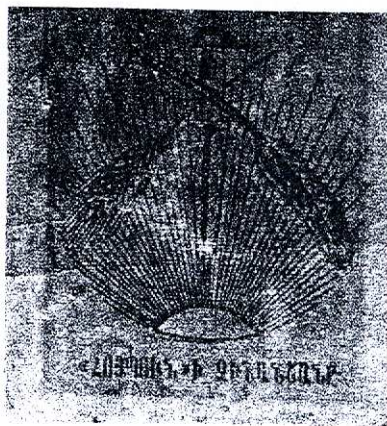
Kürtler : Suryenin muhtelif şehirlerinde komita teşkilâtı vücade getirmekle meşguldürler . Taşnaklar her tarafa Kürtlere azami muzaheret ve muavenet göstermektedirler .
Yakında Kürt komitası tarafından Halepte bir gazete neşredilecektir . Kürtler bu hususta hükümete muracaat eylemişlerdir .

Aslıyan ayındır . 20/4/929

Cevaplarda Şube ve Kısmı numrelerinin dereci mercurdur

Belge: 12-c

A	IV 16-2
D	64
F	2-10

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
 Emniyet Umum Müdürlüğü
 Şube: **L.G.3.**
 İfhusuf:
 Umumi: **31561**

23. VI. 1938
 Öz: Suriye istihbaratı.

D	IV-16.6
S	65
F	1-120

Riyaseti Cümhur umumî kâtipliğine

ÇOK ACELE !

1 - Fransızların Suriyede şimdiye kadar tezahür eden mesâlleri-
 nin; Hoybuncu , Ermeni ve Süryanilerle Kürtleri kendilerine bağliyerek
 bilhessa cezirede bir Hıristiyan ekseriyeti yaratmak ve Elcezireyi ken-
 di hâkimiyetleri altına alarak Türkiye ile Suriye arasında bir Etat
Tampon vücade getirmek ve kendisine bağladığı bu unsurları icabına
 göre Suriye veya Türkiyeye karşı kullanmak olduğu ve yine bu unsurla-
 rın Türkiyeden çapulculuk ve hırsızlık yapmalarına göz yumulmakta bu-
 lunduğu,

2 - Haconun Sen faaliyetinin Midyat, Habab ve Alyan bölgelerinde
 tertibat almaması intac edecek kadar dikkati çektiği haber alınmıştır.

Saygı ile arz ederim .

3 - Bağvekâlete, R.C.U.Kâtipliğine, Hariciye vekâletine ve
 Genk? Başkanlığına yazılmıştır .

Dahiliye Vekili

N.A.

E.

24- VI- 38

H

6/16

S. Kaya
 2/2222

Kayıtlık gelecek bilgi altı olduğu şahısın gün ve saatinin geçilmesi.

Belge: 14

Fransızların şimdiye kadarki çalışmalarının amacının Hoybuncu, Ermeni ve Süryanilerle Kürtleri kendilerine bağliyerek El-Cezire'de bir Hıristiyan ekseriyeti yaratmak, burayı kendi hâkimiyetine alarak Türkiye ile Suriye arasında bir "Etat Tampon" vücade getirmek ve kendisine bağladığı bu unsurları icabına göre Suriye ve Türkiye'ye karşı kullanmak ve yine bu unsurların Türkiye'den çapulculuk ve hırsızlık yapmalarına göz yummak olduğu" ifade edilmiştir (Süslü, 1993: 264)

T.C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü
Şube Birinci
Hesab 2488/754
Umumi

A 11-16-b
D 65
E 2-7

5/8/1929

Riyaset-i Cumhuriyet-i Umumiyyesine
Mahrem

Ermeni Taşnak komitesinin Paris'te inikat eden II in
ci kongresinde müzakere ve memleketimizce taalluk eden meseil —
bakiında elde edilen malumatı mübeyyin rapor sureti leffen tak-
dim olundu efendim.

Dahiliye vekili

M.

3
2133

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞIVI
Yer No. :
Dok. No. :
Vesika No. :

Cevaben yazılacak muharrerata ait olduğu şube tarih ve numaralarının derci rica olunur efendim.

Belge: 15-a

5 Eylül 1929'da Dâhiliye Vekâleti'nden Riyaset-i Cumhuriyet-i Umumiyyesine gönderilen ve Ermeni Taşnak Komitesi'nin Paris'te yaptığı 2. Kongre kararlarını ihtiva eden "mahrem" rapor (Süslü, 1993:256)

T.C.
BAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube

Hususi

Umumi

A	18-16-b
B	65
C	2-8

CO. HURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ
Yar. No. :
Dos. No. :
Yasaka No. :

Taşnak kongresinde müzakere edilen siyasi

mesail.

Amerika muhabirinin yazıyor .

Ahiren Parieta in'ikat eden II inci Taşnak kongresine iştirakde Amerika marahtasları avdet etmişlerdir. Marahtaslardan Hayranik gazetesini ser muharriri Hopen Tarpiyan gazetesinde , Kopernik Ta ndaroiyen ile Vahaken Kirboyan ise aleni mutuklarla kongrada ve rilen mukarreratı isah ve müdafaa ediyorlar . Bu münaasebetle Ram gavar gazeteleri başta Bostonda müntezir Baykar gazetesi olmak — uzre kongranın mukarreratını şiddetle tenkit ediyorlar ve Taşnak ların , tarihin acı derslerinden zerre kadar istifade etmiyerek el'an sergüzeşt arkasında koçmakta olduklarını kayt ediyorlar . Bu hususta leh vealeyhte yazılan çayını di kat makaleleri kâmi len size göndereceğim. Taşnakların makale ve mutuklarından anla şıldığı veçhile Ermeni - Kürt teğriki mesaisine bilhassa ehemmi yet verilecektir. Eeasen Süreyya bey Bedirhan dahi son zamanlar da yeniden faaliyet göstermeğe başlamış olup Kürtler ve Ermeni lerle meakün şehirleri tekrar ziyarete çıkmıştır . Diğer taraf tan Hedion komitəsi da muntazaman tebliği resimler negrederek , vilâyati şarkiyede Kürtlerle Türkler arasında maharebatın halen devam ettiğinden ve Kürt muzafferiyetinden bahsederek Hoyton ko mitasına yeni azalar kaydına çalıyıyorlar. Son zamanlarda bazı Rum gazeteleri dahi Kürt mes'alesiyle iştigal etmeğe başlamış lardır . Bilhassa Newyorkta müntezir ve Yunanlıların naşiri ef kârı olan (Nasyonel Heralt) gazetesi Hoyton komitasının tebliği resimlerini muntazaman negretmiş mekle beraber Süreyya bey Be dirhanın makalelerini derçeylemektedir . Diğer taraftan mezkûr gazete Türkiye aleyhinde dahi daima propaganda yapmaktadır. Ni tekim, 2 hasiran tarihli müşahasında Türkiye reisi sükmuru Gâsi Mustafa Kemal pağanın yakında Amerikayı ziyaret etmek niyetinde bulunduğundan bahsederek Amerikan mekteplerini seddeden ve

Cevabca yazılacak muharrerata ait olduğu şube tarih ve numarasına derci rica olunur şifadır.

T.C.
DİŞİŞİLER VEKÂLETİ
Genel Müdürlüğü

Sıra No:

Hişisi:

Unvanı:

A 77.16-b
D 65
E 2-9

2

DUŞİŞİLER VEKÂLETİ ARŞİVİ
Yer No. :
Dosya No. :
Vesika No. :

Amerikalılara karşı haşmane hissiyat perverde eden Hıristiyan -
dışmanı bir reolin Amerikayı ziyaretine efkârı ummiyenin taham
mil edemiyooşğini yazmıştır. Yunan gazetesi elyevm Amerikada bu
lunan sâhihi vekili Refik beye karşı maksadı resmîyenin göste
rdiği hüsnî kabulü de şiddetle tenkit ederek milyonlarca Ermeni
ve Rum katletmiş olan Türk hükümetinin meşesillerinin Amerika-
ya kabul edilmemeleri lâzımgeldiğini yazıyor ve fırsattan istifâ
fade ederek Türkiye ve Türk inkılâbı hakkında gayri misait ma-
lûmat neşretmektedir. Rumların buradaki faaliyeti sizi alâkadar
ederea ayrıca tafsilât yazarım. Günün en mühim mes'alesini teş-
kileden Taşnak kongresinde müzakere edilen siyasi meseil hakkın
da Taşnak fırkası merkezî umumisi asalarından ve Ermenistanın -
şabık baş vekili Simon Vramyan tarafından (Troşak)gazetesinde -
neşredilen makaleyi leffen gönderiyorum . Bu makale kongre tara-
fından neşredilen beyannameyi bilumum maksim noktalarını ten-
vir etmek itibarıyla büyük bir ehemmiyeti haizdir .

(Vramyanın makalesi)

Dünya kongraya nisbeten Taşnak fırkasının II inci kongresi de-
ha müsnit gerait tahtında in'ikat etti.Ermeni ve beynelmilâl ha-
yatta esasla hiç bir tebeddülât suhur etmemekle beraber müvâli
muazzama minasebatında siyasi yeni ufuklar açan mühim hadiseler
baş göstermişti . Her şeyden evvel dört sene evalkine nisbeten
ummi sulh bir kat daha takviye edilmiş ve büyük hasımımız olan
Bolşevik hükümeti de her taraftan mağlûbiyetlere uğar olmuştur
Avrupada , Asyada olduğu gibi Türkiyede dahi Soviyetlerin mufu-
ru tedricen gaybolmakta olup son seneler zarfında Türkiyede Rus
yanın mufusundan tamamen kurtulmak ve Avrupaya daha fazla yak-
laşmak temayülâtı görülmektedir. Bu harici mağlûbiyetler netice
sinde Moskovada dahili ihtilâfat baş göstermiş ve nihayet Troş-
kini teb'idine karar verilmiştir .

Çevrebe yazılacak muharreratı ait olduğu şube başı ve numaralarını derci rica olunur ekadım.

T.C.
BAŞBAKANLIK VEKÂLETİ
Sıra No: _____
Hizmet No: _____
Unvanı: _____

IX-16-D
D 65
F 2-70

3

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞIVI
Yer No. : _____
Dos. No. : _____
Vaskı No. : _____

Komünist farkasının ikiye ayrılması ve Rusya'da zühür eden dahi-
li ihtilâfat Rusyanın boynolmüsel vaziyeti üzerine büyük bir te-
sir icra etmektedir. En bariz münasesine bilhassa Türkiyede te-
sadüf edebiliriz. Türkiyede her nevi komünist harekâtı şiddetle
tenkil edilmesine rağmen (Müttefik) Rusya hiç bir şey yapamamak
tadır. Bundan nâda Türk hükümeti Rusya ile dostane münasebatı-
nı kat etmeden garba yaklaşmakta ve Avrupa vastasıyla (Şimalî -
tehlikeye karşı) vatanının selâmetini temine çalışıyor. Son dört
beş sene zarfında Türkiye yeni hükümetini islah etmek üzere bü-
yük gayretler sarfetti. Harici sahada elde ettiği bir takım mu-
vaffakiyetlerle hudutlarının emniyetini temin oyledi. Dahilde
dahi gayana dikkat ve ehemim yeni yeni kanunlarla inkılâbî bir -
kat daha takviye etti. Türkiyenin istikbalı ve mukadderatı ne
olursa olsun bu inkılaplar Türk hayatında gaybolmıyacak izler -
birakacaktır. Türk hudutlarının değişmesi bizim için ezzemdir.
Ve hadise gayeye doğru ilerliyor. Türk ahaliisi hali hazırdaki
Türkiyeyi doldurabilecek miktarda değildir. Garbi anadoluyu Tür-
rklerle doldurmak mümkün olsa bile garbi Anadolu boş kalaca-
ktır. Oralarda Türk yoktur. Havalii mezkûre Ermeniler ve Kürtle-
re aittir. Bu toprakların asıl sahipleri berhayat olup hakla-
ndan feragat etmek istemiyorlar. Ermeniler Soviyet idaresi -
tahtında yaşadıklarından dolayı haklarından bahsedemiyorlar.
Buna mukabil Kürt milleti artık uyanmış olup millî matalibatını
 talep ediyor. Hali hazırdaki vaziyetle Kürt hareketi Türkiye -
 için bir yeniliktir. Her hangi bir Kürt aşiret reisi mes'alesi
 yerine (Hür Kürdistan teşkilâtı) zühür etmiştir. Kürtler sıya-
 sı faaliyete başlamış olup hiç bir kuvvet artık onları durdura-
 mas. Diğer taraftan Kürt mes'alesi yakından Ermeni mes'alesine
 merbuttur. İki milletin vatan ve hayatı yekdiğerine yakından -

Cevaben yazılacak muharrerata alt olduğu şube tarih ve numarasının derci rica olunur eklemdir.

MİLLÎ VEKÂLETİ	
Milyet Umum Müdürlüğü	
Sube	
Husust	
Umumi	

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞIVI	
Yer No. :	
Dos. No. :	
Vesika No. :	

merbut olduğu için Ermeniler Kürt uyanış hareketine azami surette müdaheret ediyor ve edeceklerdir . Esasen bundan dolayıdır ki Türk hükümeti Kürt hareketinden şüpheli endişe oluyor hatta korkuyor çünkü bir şeyh Sait isyanı (50 000) kişinin telefine ve (100 000) liraya mal oldu . Halbuki müstakbel surette inkışaf eden yeni Kürt hareketi şimdiden keşfi kabil olmıyan mühim hadiselere sebebiyet verebilir . Türkiyeden bahsederken bu günkü idare den memnun olmıyan Lazları , Çerkesleri de umutsuzdur . Esasen itilâfçılar , halifeciler ve yüz ellilikler bu anasından , azami istifade ediyorlar . Bunlar meyanında bazıları günün birinde Türkiyede mevki iktidara geçeceklerini ümit ediyor , bazıları da mevki iktidarı ele geçirmek ve idareyi hazırlaya isbat etmek üzere fi'li teşebbüsatta bulunuyorlar . Diğer taraftan Halk fırkasının dahi yeknesak anasından müteğakkil olmadığı da nazarı itibara alınacak diğer mühim bir noktadır . Fırka dahilinde dahi hoşnutsuzluklar ve ihtilâflar mevcuttur . Bütün bu hadiseler antrika ve nifak için müsait semin hasırlanmaktadır . Beynelmilel bir dahilî siyaset umumî vaziyeti uzun uzadıya tetkik ederek , II inci Taşnak kongresi , fırkanın müstakbel hatta hareketini tesbit eyledi . Bu kararların bağında Ermenistan hakkında verilen karardır . Bu karar mucibince Taşnak fırkasının en esaslı maksat ve gayesi müstakil , hür , müttehit Ermenistana vücade getirmekten ibaret olacaktır . Müstakil ve müttehit Ermenistan projesinin en büyük dalgımanı dün olduğu gibi bu gün dahi Türkiye dir . Geçirdiği siyasî ve içtimai her nevi inkılaplara rağmen Türk hükümeti Ermeni milletinin mühim matalibatına karşı daima aynı itilâfçıs hatta hareket ve siyaseti takip etmektedir . Hiç şüphesiz yoktur ki Türkiye (Pan Türklük) siyaseti takip etti kçe Ermeni milletinin maddî mevcudiyetine ve siyasî gayelerine

Ceyhan yazılacak muharrerata ait olduğu sube tarih ve numarasının derci dışı olunan cümlelerdir.

T.C.
İHLİYE VEKÂLETİ
 Müfettiş Umumi Müdürlüğü
 Şube
 Müdürlüğü
 Umumi

IV-16-b
 0 6
 F 2-12

5

EMER HURBAŞKANLIĞI İRŞİTİ
 Ser. No. :
 Dos. No. :
 Tarih :
 Sayı :
 İmza :
 Mühür :
 İmza :
 Mühür :

büyük bir tehlike teşkil etmektedir . Bundan dolayıdır ki , Paşnak fırkası her şekilde ve her vüsta ile Türkiyeye karşı mücadele ve devam etmek vazifesini deruhte etmektedir. Bu mücadele Ermeni azınlıklarının Ermenilere iade edilmeğe ve Ermeni siyasi gaye-lerine karşı mahkemata müdahale verilmedikçe devam olacaktır. Bu mücadele sırasında her vüstan her fırsattan istifade edecek Şiz. Bu itibarla Türklerle ve Türkizm profeselerine muhalif olan bilumum anasız ve tepe kuller biris tabii müttokliklerimizle addolun- malıdır. Parkıya tarafından Ermeni hukukunun tanıdığı gün , Türk - Ermeni meselesi dahi tebeddülata uğrayacak ve o gün — Türk ve Ermeni milletleri için mes'ut bir gün olacaktır. Türkiyeye karşı mücadele gölünde Paşnak Fırkası bilhassa İsmail muahedene- mesinin akından sonra Türkiyona dakikil hayatında mühim bir am- il teşkil eden Kürt umurunu nazarı dikkatten gaybedeme. Kürt milletinin istikbal mücadelesi Türkiyeye karşı tevcih edilmiş- tir çünkü Kürdistan hakriyetinin anahtarı Türkiyededir bu vadi- de Kürt ve Ermeni memalii birleşmekte olduğu cihetle bu iki mil- letin bilumum kuvvet ve teşkilatları ittihat ederek müttokit — bir cephe teşkil etmek mecburiyetinde bulunuyorlar. Bu cephe min hasıran Türkiyeye karşı tevcih edilmiş olacak ve İran ile Irak hudutlarına dahiline kadar tevessü etmiş olacaktır . Ermeni noktai - nazarına göre İran ile Irak dost kuvvetler olup bunlara karşı — her hangi hasmane hareketten sarfi nazar etmek lazımdır . Şayn- ta mecburiyettir ki , Kürt meselesi dahi farkınızın bu hususta- ki noktai nazarına aynen kabul edilmiştir . Bu hususta müttokit- ten sarfi mes'ol etmek mecburiyetinde bulunuyoruz . Çünkü Türk- ler ile Bolşevikler İngiliz memafini haleldar etmek üzere İran ve Irak'tan Kürtleri alet olarak istimal etmek teşebbüslerinde — bulunuyorlar. Müttokit ve müstakil Ermenistanın diğer büyük düş- manı Soviyet Rusya'sıdır.

Cevaben varılacak mahazette şiz müdürlüğüne şube müdürlüğüne derdi rica olunur iftadin.

KAHİLİYE VEKALETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

U
F
I
A

6

Sube
Husul
Umumi

Bu itibarla Bolşevik İdaresine karşı Rus milleti tarafından idare edilen mahkemelere karşı tahakkukat beklifleridir . Ancak Bolşevik İdaresinin mahkeme yalvar Rus milleti tarafından temin edilmiştir . Hattıf her hangi bir müdahale Bolşevik İdaresinin tahakkukuna sebebiyet vermemektir . Ermenistan kongularından Güreisttan ve Azerbaycan ile münasebati dostane perverde ediyorlar ancak kongularının siyasi faaliyetleri konusunda şahsi menfaatler takip ederek Ermeni menfaatini nazarı itibarı bile almak istemiyorlar . Ermenilerle Türkler arasındaki uşurunu nazarı itibarı almayarak Güreisttan ve Azerbaycan istiklal hareketlerini elvan Türkiyeye bağlanmak buluyorlar . Bu Türkiyenin Kafkasya işlerine müdahale etmesiyle Ermeni milletinin kurban gitmesine hadim ola caktıklarını unutuyorlar . Ermeninin hitabı bu gibi bir vaziyete - istinak edemez . İstanbuldan veya Amkardan dikte edilen siyaset yandıye kadar Ermeni Ermenilik alayında olmaktadır . Bu itibarla arkasında Türkün gücünü görüldük . Her hangi bir teşebbüs , bizzat aynı zamanda şüphelidir . Kongularının Kafkasya milletleri için büyük tehlikenin yalvar Rusya değil aynı zamanda Türkiye dahi olduğunu kabul etmeliyiz . Bütün bunlara rağmen her iki konguyla ittifakımıza müteakibil fedakarıllıkları halle dair bir anide buluyoruz . İşte II inci kongunun meşgul olduğu başlıca siyasi mesele bunlardan müteaktır . Bütün bu mesele - lerinde kesin kararlar verilmiş olup artık bu kararların tahakkuku lazımdır . Bu yüzden itibaren emri yevmikiş şu olacaktır : Verilen kararların tahakkukuna doğru daima ileri ...

ERZURUM HARBİ BASKANLIĞI ARSİVİ
Dosya No :
Tarih :
Yer :
Kategori :

Aslına mutabaktır .

M. İsmail

Çerçevesi yazılacak muharrereye ait olduğu sube tarih ve numarasına direkt rica olunur .

T.C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
UMUM
Jandarma Kumandanlığı
Sayı

962
296

23/8 **Ankara**

T.C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

8672
658
Ks. I

Baş Vekâlete

J.

Cevap

- -929

№.....

Mardin vilâyetinin 15/8/929 tarih ve 24I numaralı şifresi sureti-
dir .
Cenuba tetkikat için gönderilen muhbirin Resûlayndan gönderdiği istihbarata göre :

1/ Cemil paşa zâdelelerinden Ekrem bir takım evrak ile paristen avdet ve Resûlaynda İbrahim oğullarından Halilin nezdine gelerek Siirt , Bitlis ve diğer vilâyetler dahilinde bulunan aşair rüesasına tevzi eylemek üzere bir takım evrak bırakarak tekrar avdet ettiği .

2/ Ekrem'in ifadesine göre , güya bir ay sonra Kürdistan'da vaki olacak kıyama Fransız ve İngilizlerin de Suriye ve Irak hudutlarından muavenet edecekleri .

3/ Byle bir kıyam vukuunda İbrahim oğullarının tren yolunu bir kaç yerden tahrip etmeği deruhte ettikleri .

4/ Şimaldeki vaziyetleri meşkük bir takım Kürt rüesasiyle cenupta-kiler arasında daimî muhabere mevcut olduğu .

5 - Cenuptan şimale vasi miyasta silâh kaçakçılığı yapıldığı ve külliyyetli silâh mübayaa bulunduğu bildirilmektedir .

6 - Beşinci madde hakkındaki istihbarat muhtelif ihbaratla teyyüt etmektedir . Bu cihetle hudutlarda daha kat'i ve müessir tekayyüdatı oiddiye ifası ve gizli kaçırılan silâhlar hakkında muhtelif ve haff vesait ile tahkikat ve tetkikat yaptırılması takdiri devletlerine arz olunur .

7 - Birinci Umumi Müfettişliğe ve malûmaten Dahiliye vekâletine -- arzedilmiştir .

Vali
Hadî

Baş vekâlete , Hariciye Vekâletine ve Büyük Erkânıharbiye Reisliğine arzedilmiştir . Aslı gibidir
2I/8/929

Tahdim
24-8-1929

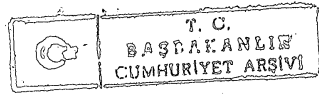
030 10 113 771 7

-1-
A.2

Cevaplara şube ve ya kısım numaralarının derci mercedür.

Belge: 16

Mardin Valiliğinin Başvekalet'e gönderdiği 15.08.1929 tarihli rapor
(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.113/771/7).

912
3.14
شماره قلم
525

ماردين

928-6-8

صورت

داخليه وكالته

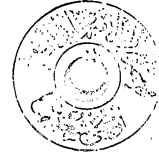
استخبارات:

- 1- سوریه ده متشکل کورد اختلال و استقلالنه خادم خویبون جمعیتنک دردنجی منطقهسی ریاستنک ملی عشیرتی رؤسائندن ابراهیم اوغزلردن محمود و خلیل بکلر طرفندن درعهده ایدلدیکی .
- 2- قربان بایرامنده کمیلن حیوانلره عائد دریلرک کورد فقرا و محتاجیننه ویرلمسی حقنده کورد - قومیتنسی طرفندن بر فتوا چیقارلدیغی و بو فتوا نك بر نسخه سنک تحریرات مخصوصه ایله محمود و خلیل بکلره کوندریلرک متصدک استحصالنه چا لیشلماسی لزومنک بیلدیردیکی .
- 3- محمود و خلیل بکلرک خویبون جمعیتنه انتسابلری شاهین اوغزلردن بوزان و مصطفی بکلرک اخیراً رأسالعینه وقوع بولان سیاحتلری اوزرینه ققرر ایتدیردیکی استخبار قلمشدر . عرض ایدرم .

والی

توفیق

اصلنک عینیدر . 928-6-1

030	10			115	803	3
-----	----	--	--	-----	-----	---

تاریخ: ۹۹۸/۱
 ۹۲۸-۶-۱۴

۹۵۳۲

باش وکالت جلیله جانب سامیسنه

- ۱- برنجی عمومی مفتشکدن آلمان ۶-۶-۹۲۸ تاریخلی شیمفره صورتی برای معلومات لفا عرض و تقدیم قلندی افندمد.
- ۲- باش وکالت جلیله جانب سامیسنه ، خارجییه وکالت و ارکان حربیه عمومیه ریاست جلیله لرینه عرض ایدلمشدر .

داخلیه وکیللی

۱۶/۱۰
 [Signature]

تقدیم ۱۶-۶-۱۹۲۸

۲

۵۲۶۲

030	10			115	803	3
-----	----	--	--	-----	-----	---

ع
 3

T . C
Dahiliye vekâleti
UMUM
JANDARMA KUMANDANLIĞI
Ş : 3 K : 2
No: 9489

ANKARA
4/4/1929

Başvekalete

- 1 - Birinci umumî müfettişlikten alınan 3I/3/929 tarihli şifre sureti aşağıda arzedilmiştir efendim .
- 2 - Başvekalete , Hariciye vekâletine ve Büyük erkânharbiye reisliğine arzedilmiştir .

M. R.

2.

Dahiliye vekili

S. Kaya

30/3/929 ve istinbarat 95 şifreye zeyl :

- 1 - Cemil paşa zade ekrem kadri Mehmet Bedri aileleri ile Halepte santral otelindedirler . 22/3/929 da Huybon azasından Memduh Selimin evinde bir içtima aktetmişlerdir . Halepte bulunan bazı Kürtler bu içtimada hazır bulunmuşlardır efendim .

Birinci umumî müfettiş

Tali

030 10 113 771 1

BASVEKALET EVRAKI		
Tarih	Numara	Lef
44-29	2264	

Belge: 18

Hoybun Cemiyetinin Halep'teki faaliyetleri hakkındaki 04.04.1929 tarihli Birinci Umumi Müfettişliğinin Başvekalete gönderdiği rapor (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.113/771/1).

T . C
Dahiliye vekâleti
UMUM
JANDARMA KUMANDANLIĞI
Ş: 3 K: I
NO: 3698

Ankara
10.4.1929

Başvekâlete

- 1 - Mardin vilâyetinden alınan I/4/929 tarihli şifre sureti aşağıda arzedilmiştir efendim .
- 2 - Başvekâlete, Hariciye vekâletine , Büyük erkânıharbiye reisliğine arzedilmiştir .
N. R.

Dahiliye vekili

S. Kaya

- 1 - Diyarıbekirli Cemil paşa zadelerden Mustafa bey mahdumu Mehmet ve Fuat bey mahdumu Kadri ve biraderi Bedrettin beyler on sekiz mart tarihinde İstanbula ve İzmirle gitmek üzere Trenle Mardinden hareketle İstanbul ve İzmirle gitmeyüp Halebe gitmişlerdir .
- 2 - Bunlardan evvel Mardinden İstanbula giden Cemil paşa zade Ekrem bey İstanbuldan doğruca Halebe gittiği ve hali hazırda diğer erbabi fesatla tevhidî mesai ederek memleketimiz dahilinde ikâf fesada çalıştıkları ve Tren zamanları yolcularla temasederek malûmat istihsal etmekte oldukları haber alınmakla berayı malumat arz olunur .

Vali
Hadî

10-4-29 2395

030 10

113 771 3

Belge: 19

Diyarbakırlı Cemilpaşazade ailesi Anadolu'da bölücülüğü yaymaya çalışmış (propaganda yaparak) ve istihbarat elde etmeye uğraşmışlardır. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.113/771/3).

T.C.
Dahiliye vekâleti
Umum
Jandarma kumandanlığı
Ş: 3 K: I

ANKARA
12.4.1929

Başvekâlete

No: 3743

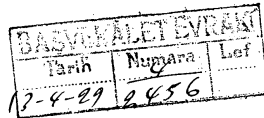
- 1) Firari Cemil paşa zadeler hakkında elde edilen istihbarat sureti aşağıda arzedilmiştir efendim .
- 2) Başvekâlete , Hariciye vekâletine arzedilmiştir .

✓ R.

Dahiliye vekili

S. Kaya

- 1) Firari Cemil paşa zadeler hakkında Halepten alınan malûmat ikinci maddede arzedilmiştir efendim .
- 2) Firar edenler üç olmayup Ekrem , Kadri , Bedri ve Mehmet namlarında dört şahıstır . Fransız İstihbarat dairesinde isticvap edilmişler . İfadelerinde (Kürtlerin isyan için tedarik ve istihzaratta bulduklarını ve bu defa zuhur edecek isyanda hükûmetin kendilerini idam edeceğinden korkarak kaçtıklarına ve daha bir çok Kürt rüesasının Tükiyeden firar edeceğini) söylemişlerdir . Fransızlar bunların Halepte ikamet etmelerine müsaade etmişlerdir . Bunun üzerine santral otelini terk ederek Halebin Akaba mahallesinde kiradıkları eve naklolmuşlardır . Şahin oğulları Mustafa , Bozan ve Kürt dağı rüesasından Hacı Hanîan Halebe gelerek bunlarla uzun boylu görüşmüşlerdir .
- 3) Dahiliye vekâletine ; Büyük erkânharbiye reisliğine arzedilmiştir .

030	10				113	771/2
-----	----	--	--	--	-----	-------

Belge: 20

Cemilpaşazade ailesinin Haleb'e firar etmeleri ve Fransızların bunlara Halep de ikamet etmeleri için izin vermeleri rapor edilmiştir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.113/771/2).

T . C
Dahiliye vekâleti
Umum
Jandarma kumandanlığı
Ş: 3 K: I
NO: 3743

ANKARA
12-4-929

Başvekâlete

1) Firarî Cemil paşa zadeler hakkında Birinci umumî müfettişlik-
ten alınan 2/4/929 tarihli şifre sureti aşağıda arz edilmiştir efendi-
dim .

2) Başvekâlete , Haricîye vekâletine ve Büyük erkânharbiye re-
isliğine arz edilmiştir .

N: R.

Dahiliye vekili

S. Kaya

I/4/929 ve İstihbarat 100 numaralıdır .

31/3/929 tarih ve I/594 sayılı şifreye :

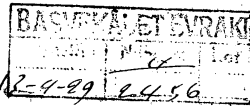
1) Cemil paşa zadelerin Halebe firarlarını mucip zahiri hiç
bir sebep yoktur . Amca zadeleri Ekrem beyin İstanbuldan vüruduna
kadar köylerinde ziraatla meşgul olup azamî zeriyaı yapmakta idiler
Ekrem'in gelmesi üzerine Mehmet bey İki yüz altın varidat getiren iki
Pirinç tarlasını iki sene müddetle seksen altına kiraya vermesi ,
Ziraat ve Osmanlı bankalarından üç bin lira almaları firar kararının
son günlerde vermelerine delildir . Halepte Hoybon cemiyeti azalarıy-
le temasları ve içtima etmeleri bu cemiyeti canlandırarak faaliyete
geçirmeğe ve bir tesir yapmağa çalışacakları .

2) Garptan gelenlerin cümlesi yerlerinde oldukları , Cemil paşa
zade ziya beyin piyasadan iki yüz elli altın tedarikine çalıştığı .

3) Umumî vaziyette fêkalâdelik olmadığı .

Birinci umumî müfettiş
Tali

J

030 10 113 771 4

Belge: 21

Cemilpaşazade ailesinin Halep de Hoybun Cemiyeti üyeleriyle görüşmeleri ve
toplantı yaptıkları hakkındaki rapor (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,
030.10.113/771/4).

T . C
DAHİLİYE VEKÂLETİ

Baş Vekâlete

ANKARA

9 - 7 - 1929

UMUM

JANDARMA KUMANDANLIĞI

Ş.3

K.1

NO

6997

Halep Konsolosluğunun Hariciye vekâletininin 29 / 6 / 1929 tarih ve 69249/ --
1860 numaralı tevhresiyle gönderilen gifrosi suretidir .

I ve 14 Mayıs 1929 ve 64206/92 , 65373/104 numaralı emirnameler arzıai cevva-
biyesidir .

Diyarbakırlı Cemil paşa zade Ekrem , bir müddet evvel gittiği Deruttan
Halebe döndü . Arazi satın alarak yerleşmekğe çiftlikle iktisal ceylonok üzere
evvelce Dirzordı gitmiş olan Bedri ve Mehmet beylerde aynı zamanda Halebe av-
det ettiler .

Ekrem ve Bedri ve Mehmet Halepte Cibbuzzile " Cibbuzzille " mahallesinde ---
Şakak - Ek - Das - da hane kiraladıkları , burada yerleşecekler . Bedri ve ---
Mehmet Dirzorda arazi satın almağa muvaffak olamadıklarını söylüyorlar .

Ekremle imkân bulursan biszat görüsmeye karar verdin . Bilvasita aldı-
ğın ifadesine nazaran firarının sebebi şudur . Hengeresini İstanbulda tedavi
ettirip de Diyarbakire avdet edeceği sırada arkadaşlarından aldığı mektuplarda
Kürdistan da bazı isyan alâmetleri görüdüğünü ve gayet kendisi Diyarbakire ge-
lirce her zaman olduğu gibi bu korre de Kürt isyanına tahrik olmuş olmağa --
ittiham ve güphe altında kalacağını

Artık bu istifazlardan kurtulmak için Suriyeye nakli mekân otmekten başka çare
kalmadığını bildirmişler . Bu sebeple Halebe kaçımlar . Ekrem ve arkadaşları
göya nedamet ediyorlarmış . Halbuki Ekrem Deruttan Halebe gelir gelmez Hoybun
cemiyetine nonsup Memduh Solimle görüştü . Bedri ve Mehmet ise Ramıglıdan bi-
radere Yusufu Halepte tedavi ettirmeğe geldiğini söyleyen Yado - ile aynı za-
manda Halebe gelerek Manzurulcemil Oteline kondular . Bu gün aynı Otelde evvel
ce Diyarbakir İstiklâl mahkemesince üç sene hapse mahkûm edilen ve bilahare ---
İstanbulda giden Hamza Hoca namında birisi de , İstanbuldan gelerek yerleşmiş--
bulunuyor . (Hamza hocanın zevcesi ve çocukları İstanbulda imiş ve Halebe ---
geleceklermiş .) Binaenaleyh Ekrem'in ve refikalarının zahiren izhar ettikleri
nedametle firarları hakkında gösterdikleri sebebin samimiyetine inanmak müs-
küldür . Merhumları takip ettirmekteyim . Yadonun kendisiyle görüßen adamı-
za vaki olan beyanatına nazaran Millî Reisi Kbr Hüseyin paşa Yadonun muavene-
tiyle Dicle civarından firaren türkiyeye avdet olmuş ve elyevni kendi köylerin-
den birinde gizli olarak yaşamakta imiş . Hacı Musa vefat etmiştir . Arzi ma-
lûmat ceylonin efendin .

Aslı gibidir . 9/7/1929

Halep - Konsolosu

Baş - Konsolos

İmza :

030 10 113 771/4

Belge: 22

Halep Konsolosluğunun Hariciye vekaletine sunduğu 09.07.1929 tarihli rapor
da Cemilpaşazadelerin ve diğer Kürt aşiret reislerinin Halep de toplandıkları
bildirilmiştir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.113/771/4).

T. C. BAŞVEKÂLET Kararlar Müdürlüğü Sayı: <u>2</u> <u>1292</u>		KARARNAME		T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ	
<p>Hoybun Cemiyetinin mümessili ve firarı Heco adındaki şahsın akrabası olup Fransızlara casusluk etmesinden şüphe edilen Midyatlı - Şerif Mahruzun, 2510 sayılı kanunun 10 uncu maddesinin C fıkrasına göre ailesiyle birlikte Tekirdağ Vilâyetinin Malkara Kazasına nakil ve iskânı; Dahiliye Vekillîğinin 18/9/934 tarih ve 18296/7956 sayılı tezkere-si üzerine İcra Vekilleri Heyetince 20/9/934 te tasvip ve kabul olunmuştur.</p> <p>20/9/934</p> <p>REİSİCUMHUR</p> <p><i>Gazi M. Kemal</i></p>					
Bg. V.	Ad. V.	M. M. V.	Da. V.		
<i>İmre</i>	<i>S. Sarıoğlu</i>	<i>Kana</i>	<i>S. Kara</i>		
Ha. V. V.	Ma. V.	Mf. V.	Na. V.		
<i>S. Kara</i>	<i>Tunaz</i>	<i>Boz</i>	<i>Şah</i>		
İk. V.	S. İ. M. V.	G. İ. V.	Zr. V.		
<i>u. C. C.</i>	<i>S. D. D.</i>	<i>u. R. R.</i>	<i>Şah</i>		
030 18 01 02 48 64 12					

Belge: 23

Büyük Millet Meclisinde 14 Haziran 1934'te 2510 sayılı Mecburi İskân Kanunu kapsamında Fransız casusu olduğundan şüphelenilen Midyatlı Şerif Mahruzun nakli ve iskânı hakkında bakanlar kurulu kararı (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.02.48/64/12).

16 17 1 931

T.C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI
T.C.

DAHİLİYE VEKÂLETİ
EMNİYET İŞLERİ
UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Şube 1.B.1.
İhususî 6420
Umumî Asayiş

BAŞVEKÂLETİ CELİLEYE

Palo ve Viranşehir mintakalarında Nisan tarihli ve Hoybun mühürünü taşıyan arap harflerile ve el yazisile yazılmış mektup şeklinde iki beyanname elde edilmiştir.

Beyannameler halkı Kürt istiklâline inandırmak için bazı hezeyanlardan bâhistir. Hudutlarımız haricine kaçan muzır eşhas eskisi gibi yardım görmediklerinden dolayı sıkıntı çekmektedirler. Dehalet temayülleri gösterdikleri haber alınmaktadır. Arzeylerim efendim.

Dahiliye Vekili
S. İsmail

Hıfz
27-7-931

BaşV.C. ,Ha.V. , B.E.H.R., ve R.C.K.U. arz edilmiş U . J . K . yazılmıştır.

030	10			115	803	14
-----	----	--	--	-----	-----	----

Belge: 24

Dahiliye Vekaletinin 16.07.1931 tarihli bu raporunda Hoybun Cemiyeti'nin mührünü taşıyan iki beyannamenin ele geçtiği, bu beyannamelerde Hoybun Cemiyeti'nin halkı Kürt istikbaline inandırmaya çalıştığı bildirilmiş ayrıca yurt dışına kaçan asilerin ülke içinde gerekli desteği görmediklerinden dolayı sıkıntı çektikleri ve bir yerlere sığınma isteği gösterdikleri belirtilmiştir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.115/803/14).

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
Dahiliye Vekâleti
Husuf Kalem Müdürlüğü

2652

Geldiği yer	Fig. No.	Tarihi	Şifre Numarası	Gurubu	Açanın adı
Elâsız	1130	25.4.937	1130	1500	İbrahim
Telgrafhaneye verildiği	Tarih	Sa.	Da.	Telgrafhaneye alındığı	Tarih Sa. Da.
	25.4.937	19	20		25.4.937 20 49
Kaleme geldiği	Tarih	Sa.	Da.	Kalemde açıldığı	Tarih Sa. Da.
	25.4.937	24			26.4.937 9 15

Dahiliye Vekâletine

1- 24.4.937 günü saat birde şimalden Sin Karakolu-
na üçüncü defa olarak başlayan ateş sabaha kadar uzun fasi-
lalarla devam etmiş ve bu ateş Demenan, Haydaran, Yusufan
ve Abbaslar ve Türüçmek Nahiyesindeki Kureyçan aşiretleri
arasında kararlaştırılmış, muhtelif menbalardan öğrenilen
müttefikane harekete Abbasların başladığını göstermek nok-
sasına matûf bulunmuştur. Esasen bu harekete 22/23/4/937
gecesi başlanması kararlaştırılmış ve Demenan'lılar o gece
tertibat almışlarsa da aralarına gönderdiğimiz propaganda-
cının telkiniyle mevzilerinden geriye çekilerek iş ve güçle-
riyle meşgul olmak üzere köylerine dağılmışlar ve Türüçmek
Nahiyesinde bulunan Kureyçan'lılarla Kahut Nahiyesindeki
Yusufan'lılar memurlarımızın ve kuvvetlerimizin tesiri al-
tında buldukları için onlar da o gece harekete geçmemiş-
lerdir. Durdurulmuş bulunan hareketin devamını temin maks-
adı ile Abbas'lar üçüncü Sin ateşini yapmışlardır. 150 kadar
silâhli Seyit Rıza'nın evinin önünde ve Sin'in şimalinde
toplantıdır. Bu kuvvetler üzerine tesir yapmak için bu gün
öğleden evvel tayyare Bölüğü iki defa uçuruldu. Neticede
Seyit Rıza'nın küçük oğlu Müseyin'in eli bomba tesiriyle
kopmuştur. Diğer bir kişinin de bacağından yaralandığı işi-
dirmiştir. Elli kiloluk bir bomba da Seyit Rıza'nın evinin
kapısı önünde patlamaksızın yere gömülmüş kalmıştır.

2- 25.4.937 saat 14. te Kahut Nahiyesinden aldığı-
mız bir haberde Demenan'lıların, Haydaran'dan gelen kuvvet-
lerin ve üç gündür Sin'de muharebe ettiği ve ittifak
yoninleri vechile henen harekete geçmeleri hakkında Seyit

./.

030 10 11 244 2

Belge: 25-b

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Hesusi Kalem Müdürlüğü

(İkinci Sayfa)

Rıza'dan gelen haberin tesiriyle yeniden toplanmaya bağladıkları ve bu gece tearruza geçecekleri öğrenildi. Bu ~~tearruz~~ tearruzların Kahnut ve Sin'den karşılanması tedbirleri alındı.

3- Seyit Rıza'nın Dojik taraflarındaki adamları da kendisine iltihak etmişlerdir. Bunlar geldikleri vakit niçin hükümetle uğraşarak masum kanı akıtmaya sebebiyet vermeğe çalıştığını Seyit Rıza'ya sormuşlardır. Seyit Rıza'nın büyük oğlu Şeyh Hasan da Sin Nahiyesine gönderdiği mektupta (Babasının işine karışmadığını ve onun harekâtından mes'ul tutulmamasını) bildirmiştir.

4- Bu aşiretlerin bir ağıdan söyledikleri sözler, Tunceli teşkilâtından sonra içlerine sokularak açılan Karakol ve Nahiyelerin geriye alınması keyfiyettir. Halkta bu fikrin etrafında toplamak için Subay ve memurlarımıza iftiralar yapmakta ve kamularımızın kendi menfaatlarına mağayir olduğunu mübalâgalı şekilde yaymakta ve Devletimizin yakında Fransız'larla harp edeceğinden ve Fransızların kendilerine para, silâh, cephane ~~ya~~ ile yardım edeceğinden bahsetmektedirler.

5- Müttelik aşiretler Cvacık, Hozat, Nazımiye, Plümer Kazalarında diğer aşiretlere, kendilerine iltihak davetinde bulunmuşlardır. Bunlar bu gün için mütereddit vaziyettedirler. Müttelik aşiretlerin muvaffakiyeti halinde bunların da Devlet aleyhine dönmeleri ihtimal dahilinde görülmektedir.

6- Eldeki kuvvetle ve hale göre Devletin nüfuzunu yürütmek tedbirleri alınmakla beraber yukarıdaki vaziyetlere göre de kuvvetlerimizin takviyesine ihtiyaç hissetmekte olduğunu arz ederim.

7- Yüksek Başvekâlete, Dahiliye Vekâletine, Genelkurmay Başkanlığına, Or General Orbaya arz edilmiştir.

Dördüncü Umumi Mf.

Alpdoğan

Not:

Kiri suvetti İsay Uygören'e sunulmuştur.

Emirsoy

030	10			M	244	2
-----	----	--	--	---	-----	---

3

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

261 4/1937
Özü: Dersim bölgesi-
nin durumu HK.

Şube : -6.B.-

Hususi :

Umumi : 1269

Başvekâlete

ilâzı
1

8023

14/4/937 Gün ve II5I sayılı yazıya ektir .
Pah ile Kahmut nahiyeleri arasındaki köp -
rüyü yıkanlarla Sin nahiyesine tüfekle ateş eden
lere, alınan tertibata dair Dördüncü Umumî Müfettiş-
liğin 8/4/937 gün ve 94I/927 sayılı yazısının bir
örneği ilâştirilerek sunulmuştur .

Bilgi için Yüksek orunlarına arzederim.

Baş V,R.C.U.K.liğine sunulmuştur .

Dahiliye Vekili

S. Kaya

M.

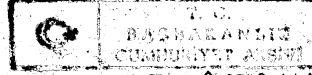
B.

030	10			111	744	2
-----	----	--	--	-----	-----	---

BASKI	
Tarih	Numara
27-4-37	2857 1

Karşılık yazılacak bitiyeye ait olduğu şubenin gün ve sayısının yazılması.

4

4.üncü Umumi Müfettişlikten alınan

8 Nisan 937 tarihli ve 49I -

927 sayılı yazısı

örneği

I - Pah ile kahmut nahiyeleri arasındaki köprüyü yıkanlarla Sin nahiyesine Tüfenk sakanlar hakkında haber alma yoluyla ve menan ile Abbaslardan bu suç ile ilgili olmadıklarını isbat etmek için Nahiyeye ,kaza ve Vilâyete dehalet ve müracaat eden şahıslardan alınan malumata göre suçluların mazgirt kazasına bağlı kahmut nahiyesinin uzun tarla ,yukarı ve aşağı Hözmerik ve aşağı Bor köylerinden ve hozat kazasına bağlı sin nahiyesinin Ballı mezreası ve halvori köylerinden bir kaç kişi olduğu öğrenilmiştir . bu kanaati teyit etmek bu köylerde bulunmaları muhtemel olan hakiki suçluları meydana çıkarmak ve ele geçirmek ,bunların başka guruplardan yardım teminine ve çapulculuklarına mani olmak için Tuncelinde bulunan sey-yar ve sabit jandarma kuvvetlerinin durumunda aşağıdaki değişiklikler yapılmıştır .

A - 9. seyyar jandarma taburunun bir piyade bölüğü mazgirtte alakonulmuş ,pahta bulunan tabur karargahiyle bir piyade bölüğü noşut köyünde bulunan diğer piyade bölüğünün yanına yanıştırılmış bu taburun ağır makineli tüfek takımı pahta ve süvari bölüğünde şoğaiikte bırakılmıştır.

B - Erzincan dan Elazize getirilen seyyar jandarma süvari bölüklerinden ikinci bölük mazgirtte ve üçüncü bölük hozata gönderilmiştir .

C - Hozattaki seyyar alaydan evvelce sin mintakasına gönderilmiş olan piyade bölüğünün mensup olduğu tabur,bir bölüğü ile havikpahta ,tabur karargahı ,ağır makineli tüfek takımı ve üçüncü bölüğü ile sinde bulunmak üzere havikpah ve sin bölgesine gönderilmiştir.

D - Yeni gelen 500 sabit jandarma eri ,bu günkü durumun isteklerine ve ehemmiyet derecesine göre kaza birliklerine dağıtılmış ve bu erlerin usta olanlarıyla mevcut kadrolar takviye edilmiş ve hozat Hozat kazasında

030 10 711 744 2 5

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Şube : 1.Ş.B.Ş.
Hususi :
Umumi : 11975

22646

A	W-16-R
D	61
F	6-72

151.101108
Taşnaklar tarafından Irak'tan tedarik edilen silah ve cephane yeridir.

Riyaseti C. U. Kâtipliğine

ÇOK ACELE :

Bir hafta evvel Irak'ın Zaho kazasından Türkiye'ye külliyetli miktarda silah ve cephane geçirildiği ve bu silahların Kürt Hoybun Cemiyeti maskesi altında Ermeni Taşnak Cemiyeti tarafından Kamışlı'da mukim Diğçi Kırkor, Hacı Bedo, Sasanlı Gero ve bazı Kürtlerin yardımıyla tedarik ve Musul Kürt aşiretleri tarafından temin edildiği haber alınmıştır.

Keyfiyetin ve bundaki maksadın incelettirilmekte olduğunu saygı ile arz ederim.

Baş V, R.C.U.Kâ, Hariciye V, Genel Kurmay Başkanlığına ve Millî Em.H.Reisliğine yazılmıştır.

Dahiliye Vekili
S. Kaya

16-3-937

6/8

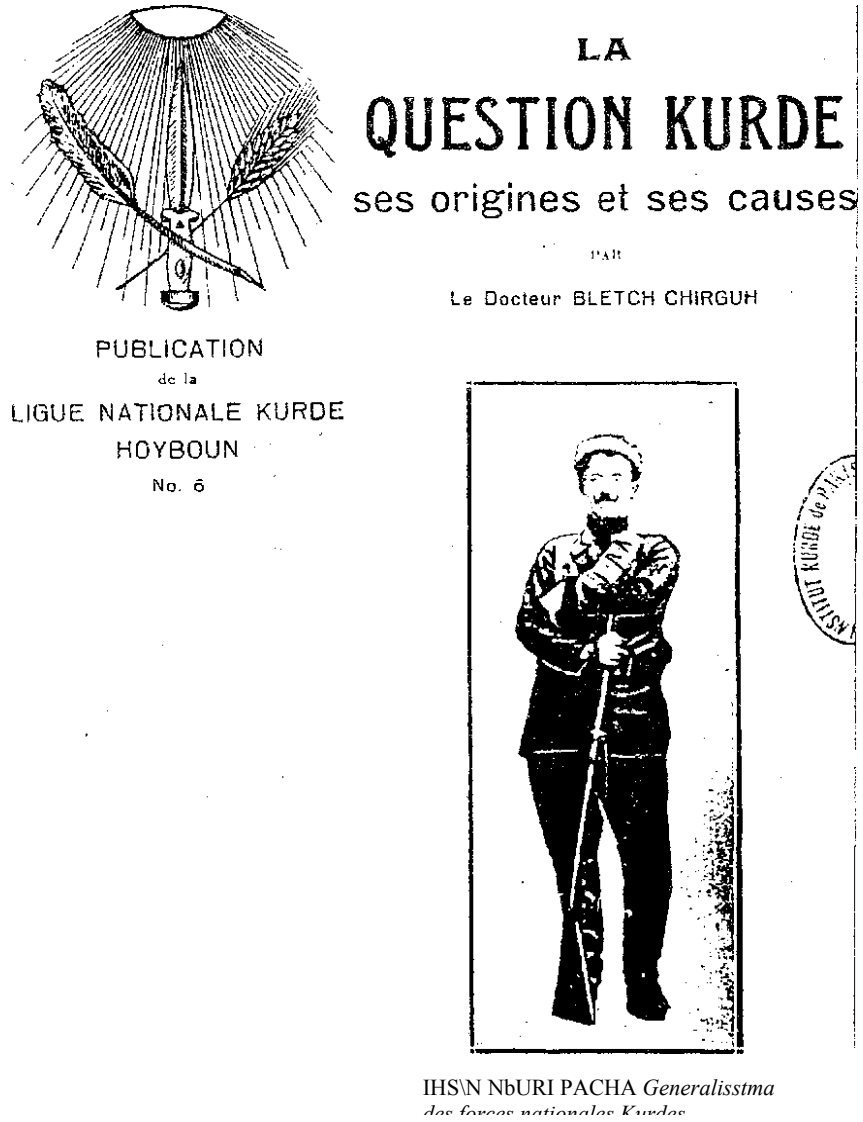
Türkiye
RİYASETİCÜMHUR
EVRAKI
2/6741

Karşılık yazılacak bitişe ait olduğu şubenin gün ve sayısının yazılması.

Belge: 26

15 Eylül 1937 tarihinde Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya imzasıyla ve "çok acele" kaydıyla Riyaset-i Cumhur Umumi Kâtipliği'ne gönderilen yazıda Irak'ın Zaho kazasından Türkiye'ye külliyetli miktarda silah ve cephane geçirildiği ve bunların Kürt Hoybun Cemiyeti adına Ermeni Taşnak Cemiyeti tarafından Kamışlı'daki Ermeni ve Kürtlerin yardımlarıyla tedarik edildiği ifade edilmiştir (Süslü, 1993: 263)

B. Resimler

Resim: 1

Hoybun'un çıkarmış olduğu Kürt Sorunu adlı kitabın kapağı (Alakom,1998:160)

Resim: 2

Hoybun Cemiyeti'nin ilk başkanı Celadet Bedirhan (Alakom, 1998:162)

Resim: 3

Hoybun Cemiyeti'nin kurucularından Memduh Selim ve Celadet Bedirhan
(Alakom,1998:160)

Resim: 4

Hoybun Cemiyeti'nin öncü kadrolarından Kadri Cemil Paşa (Alakom, 1998: 170)

Resim: 5

Hoybun Cemiyeti'nin Fransa'daki temsilcisi Süreyya Bedirhan (Alakom,1998:174)

Resim: 6

Kamuran Bedirhan (Alakom,1998:174)

Resim: 7

Hoybun Cemiyeti'nin kurucularından (oturanlar) Celadet Ali Bedirhan, Cemilpaşazadelerden Ekrem, Muhammet ve Kadri (ayakta) (Aytepe, 1998b:51)

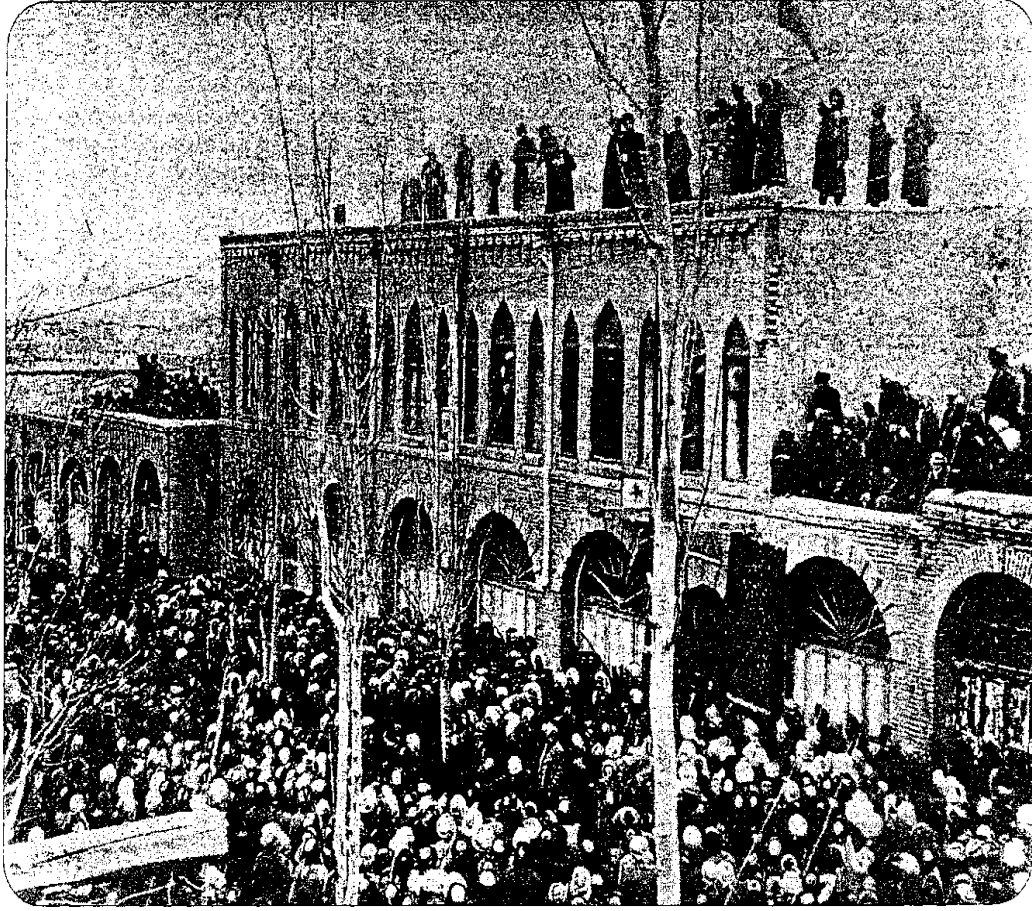
Resim: 8

1925'te İstanbul gazetelerinde yayınlanan bir fotoğraf: "İsyanla alakadar olmakla şüpheli Diyarbakırlılar: (Otururlar, sağdan Sola) Cemilpaşazade Kadri Bey, Siverek mebusu Nakibzade Bekir Sıtkı Bey, Cemilpaşazade Ömer Bey, Zazazade Hacı Süleyman, Cemilpaşazade Cevdet Bey. (Ayaktakiler, sağdan sola) Maslub Hacı Ahti, Cemilpaşazade Memduh Bey, Cemilpaşazade Ekrem Bey, Cemilpaşazade Ahmet Bey, Cemilpaşazade Muhittin Bey, Fikri Bey (Aytepe, 1998b:53)

Resim: 9

Haco Ağa (oturan), Ekrem, Hamza ve Kadri. Şam, 1930. (Aytepe, 1998b:53)

Resim: 10

İran'da 1946'da, Mehabat Kürt Cumhuriyetinin kuruluşu sırasında çekilmiş bir fotoğraf. Hoybun da diğer Kürt Cemiyetleri gibi kendini feshederek bu cumhuriyete katılmıştı. (Aytepe, 1998a:57).

